

**АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ АПН УКРАЇНИ**

**СЛОВНИК-ДОВІДНИК З ПРОФЕСІЙНОЇ
ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВ**

КИЇВ - 2007

УДК 159:038
ББК 88: 92
П 86

Словник-довідник з професійної орієнтації учнів /Укладачі:
В.В.Синявський, О.В.Мельник. – К.: Мегапринт, 2007. – 119 с.

ISBN 966-7880-85-0

Словник розкриває зміст найбільш уживаних психолого-педагогічних термінів, понять та категорій, які зустрічаються в практичній роботі з професійної орієнтації.

Розрахований на спеціалістів з профорієнтації, слухачів системи перепідготовки і підвищення кваліфікації педагогів і психологів, спеціалістів освіти, широке коло читачів.

Рецензенти: , Коць М.А., к. психол. н., доцент
Мешко Г.М., к. пед. н., доцент

*Рекомендовано до друку на засіданні лабораторії
трудового виховання і профорієнтації
Інституту проблем виховання АПН України
протокол № 8 від 27.08.2007 р.*

ISBN 966-7880-85-0

ПЕРЕДМОВА

Взаємозв'язок особистості та професії в суспільстві визначається, перш за все, прагненням взаємної злагоди людини й виробництва. В основі цього динамічного протиріччя лежить механізм обміну інтересів та знань людини на умови її життя. Для узгодження диспозиції особистості, як носія потенційних можливостей виконання конкретних функцій, та професії, як середовища для розгортання професійного потенціалу, у суспільстві діють ряд засобів, які мають на меті створити умови оптимального задоволення потреб людини та вимог виробництва. З поміж інших суспільних засобів вирішення означеного протиріччя важливе місце належить системі професійної орієнтації учнівської молоді, яка забезпечує підґрунтя для підготовки кваліфікованих спеціалістів, здатних до творчої праці, професійного саморозвитку, освоєння, розробки й впровадження у виробництво наукомістких та інформаційних технологій.

Прагнення сучасної школи зробити свого випускника мобільним та конкурентоздатним на ринку праці потребує модернізації традиційного змісту, форм та методів професійної орієнтації учнівської молоді, впровадження у цей процес сучасних педагогічних технологій активізації професійного самовизначення особистості. Зростання значущості професійної орієнтації у динамічному ринковому середовищі сьогодні пов'язане також із необхідністю відновлення регулюючих систем життєдіяльності особистості, які забезпечуються роботою різних соціальних служб, покликаних допомогти людині вирішувати питання вибору або ж зміни професії, професійної адаптації, реабілітації й пошуку місця роботи відповідно до можливостей та потреб ринку праці у фахівцях.

Вирішення цих складних завдань вимагає від працівників освіти спеціальних психолого-педагогічних знань і професійного досвіду організації професійної орієнтації учнів. Саме тому діюче на даний час соціальне замовлення на профорієнтаційні послуги у суспільстві й визначили необхідність підготовки „Словника-довідника із професійної орієнтації учнів”, головною метою якого є забезпечення практичних працівників зручним у користуванні термінологічним довідником, у якому розкриваються найбільш уживані у профорієнтації психолого-педагогічні поняття.

Звичайно, словник не може дати відповіді на всі запитання, які виникають у практиці профорієнтаційної орієнтації. Проте він допоможе більш ефективно організувати профорієнтаційну роботу в школі й, насамперед, краще пізнати й зрозуміти внутрішній світ особистості, перед якою стоять проблеми професійного вибору.

Зазначимо, у словнику-довіднику з професійної орієнтації ми намагалися зосередитися, перш за все, на прикладній спрямованості підібраних понять і, природно, він не претендує на однаково повне й глибоке висвітлення всіх психолого-педагогічних проблем, пов'язаних з професійною орієнтацією особистості.

Структура термінів, які тлумачаться у словнику, окреслена заголовком роботи. У словнику вживаються деякі скорочення. Так, у тексті статті використовуються скорочення, які відповідають лише першим буквам понять,

що складають їх назву (Пам'ять - П., Біржа праці - Б. п.).

Варто відмітити, що складання різних словників є надзвичайно складною й відповідальною працею. Окремі терміни у майбутньому будуть вимагати детального уточнювання й пов'язано це з тенденціями у розвитку науки. Тлумачення тих чи інших понять ми намагались подати у світлі їх сучасного розуміння, тому з вдячністю прийемо всі зауваження, пропозиції й побажання.

У процесі підготовки словника-довідника з професійної орієнтації учнів ми використовували джерела, у яких висвітлюються питання теорії й практики організації профорієнтаційної роботи з різними віковими категоріями населення в Україні та закордоном. Перелік використаної літератури поданий нами у кінці словника.

УКРАЇНСЬКИЙ АЛФАВІТ

А а [а],	Б б [бе],	В в [ве],	Г г [ге],	Д д [де],
Е е [е],	Є є [є]	Ж ж [же],	З з [зе],	И и [и],
І і [і],	Ї ї [ї],	Й й [й],	К к [ка],	Л л [ел],
М м [ем],	Н н [ен],	О о [о],	П п [пе],	Р р [ер],
С с [ес],	Т т [те],	У у [у],	Ф ф [еф],	Х х [ха],
Ц ц [це],	Ч ч [че],	Ш ш [ша],	Щ щ [ща],	Ю ю [ю],
Я я [я],	Ь ь [знак м'якшення]			

ПЕРЕЛІК ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ У АЛФАВІТНОМУ ПОРЯДКУ

А

АБЕРАЦІЯ - нехтування відомими (головними, правильними, перевіреними) факторами й зосередження людини лише на внесених нею особисто. Розрізняють *А.*: близькості, віддаленості, „уже баченого” і „власного досвіду”. *А. близькості* – нехтування факторами впливу на людину її оточення й зосередженість лише на індивідуальних особливостях. *А. віддаленості* – нехтування факторами унікальності й неповторності людини і зосередженість лише на факторах, типових для певної групи. *А. „уже баченого”* - перенесення за аналогією типових для певної групи людей факторів і нехтування своєрідністю нових умов. *А. „власного досвіду”* - проекція власного досвіду впливу факторів на оточення іншої людини і нехтування факторами впливу інших умов. У психології і педагогіці нехтування відомими (головними, правильними, перевіреними) факторами і зосередження людини лише на внесених нею особисто є причиною неадекватної оцінки ситуації, помилкової стратегії і тактики діяльності.

АБІТУРІЄНТ - особа, яка вступає до вищого чи середнього навчального закладу.

АБОЛІЦІЯ - припинення дії закону (постанови, розпорядження,

рішення); ліквідація посади або відмова від неї; призупинення кримінальної справи на стадії, коли винність обвинувачуваного юридично ще не доведена; відновлення честі, офіційне спростування наклепу. Сукупність умов зовнішнього середовища, які є детермінантами призупинення певної дії, називають аболітичними факторами. *А. ф.* впливають на стан людини, її працездатність, поведінку і соціальний статус.

АБРОГАЦІЯ – скасування, зміна або відмова від попередньої домовленості (угоди) у нових умовах її виконання. Результатом *А.* є нова домовленість (угода), схвалена і прийнята її учасниками. Близьким за значенням і похідним від терміну *А.* є поняття: *дерогація*, яка передбачає зміну окремої частини попередньої домовленості (угоди, закону); *суброгація*, яка передбачає доповнення домовленості (угоди) окремими додатковими положеннями.

АБСОЛЮТ – будь-що самодостатнє, безвідносне, нічим не зумовлене, необмежене, досконале, довершене. У психології і педагогіці термін *А.* вживається у значеннях *абсолютизація* (визнання чогось винятково значимим, самодостатнім, довершеним) і *абсолютний* (безумовний, безвідносний, взятий поза зв'язком, без порівняння з чим-небудь). Позначення окремої характеристики

особистості ознакою абсолютний свідчить про визнання її як точки відліку визначення інших значень: **абсолютний поріг подразника** (сила подразника нижче якої він перестає сприйматися і який викликає найменше усвідомлене відчуття); **абсолютний активний слух** (здатність правильно визначити висоту звуку і відтворити його за заданою висотою, тембром і тоном, не порівнюючи його з іншим відомим); **абсолютний пасивний слух** (здатність правильно визначити лише висоту звуку, не порівнюючи його з іншим відомим).

АБСТИНЕНЦІЯ – стан людини, яка зненацька припинила і впродовж тривалого часу цілком стримується від усталених і звичних дій (вживання алкоголю, приймання наркотиків, тютюнопаління, азартні ігри). Відчуття дискомфорту під час **А.** супроводжується психічними (пригнічений настрій, тривожність, підвищена вразливість, негативне самонавіювання) і фізичними (головні болі, фізична слабкість, підвищений тиск, нерівномірний пульс, пітливість, поганий сон) розладами. Тривалість подолання людиною такого стану залежить від часового проміжку виконання дії, яка стала для неї звичною і усталеною.

АБСТРАКЦІЯ - мисленнево відокремлена (відмежована, відділена) з усієї сукупності відомих одна (окрема) ознака (властивість) предмету (явища), або ж відношень між ними. Розрізняють: **А. формальну** - одна (окрема) ознака (властивість) предмету (явища), або

ж відношень між ними, яка не розглядається незалежно від усієї сукупності відомих та **А. змістову** - одна (окрема) суттєва ознака (властивість) предмету (явища), або ж відношень між ними, яка розглядається як відносно самостійна з усієї сукупності відомих. **А. Ф.** фіксується в одиницях певної вимірювальної шкали і використовується для побудови типологій, класифікацій, каталогів, бази даних.

АБСУРД – подія (традиція, поведінка, твердження, висловлювання) з повною відсутністю її раціонального пояснення. У педагогіці і психології **А.** є твердженням (діяльністю), яке у межах відомих знань немає пояснення, неаргументоване і сприймається оточуючими як безглуздя (нісенітниця).

АБУЛІЯ – стан людини, яка свідомо не бажає і не здатна здійснювати будь-яку діяльність. **А.** є індикатором початку захворювання, причинами виникнення якої можуть бути фізіологічні ушкодження (травми голови, наркоманія, алкоголізм) або ж психічні розлади (депресія, емоційне вигорання, перевтома). Залежно від причини виникнення **А.** може бути короткочасною, періодично повторюваною або ж довготривалою. Зовнішніми ознаками **А.** є безініціативність, пасивність і нерішучість людини.

АВІАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ - галузь психологічної науки, предметом вивчення якої є

психологічні особливості професійної діяльності авіаційних спеціалістів. Результати *А. п.* використовуються для підвищення ефективності і безпеки праці в авіації. Виділення *А. п.* у окрему галузь було спричинене особливістю діяльності авіаторів і пов'язаного з нею тривалого емоційного напруження в умовах відірваності від землі (миттєве прискорення і гальмування, швидкі перепади тиску, небезпека аварії).

АВТЕНТИЧНИЙ - справжній, дійсний, правильний. Автентичний текст є текстом будь-якого документу (акту, договору), який за змістом однаковий на різних мовах.

АВТО... – частина складного слова для позначення властивості (ознаки, функції), яка належить власне предмету (явищу).

АВТОБІОГРАФІЯ - опис свого життя. *А.* належить до літературного жанру близького до мемуарів і відрізняється від них зосередженістю, переважно, на внутрішньому світі автора, його переживаннях і почуттях. До жанру *А.* належить також короткий опис головних подій свого життя у вигляді довідки. Різновидністю *А.* є автобіографічний опис життя іншої людини.

АВТОГЕНЕЗ – процес історичного розвитку організмів, який відбувається незалежно від умов існування і лише під впливом особливих внутрішніх сил організму. Головним методологічним положенням *А.* є принцип неперервного вдосконалення.

АВТОГРАФ - власноручно написаний автором текст (підпис, надпис). Похідним від *А.* є термін *автографія*, яким називають діяльність по точному відтворенню авторського почерку або зображення виконаного від руки.

АВТОДИДАКТИКА - галузь знань про саморозвиток, самовдосконалення та самонавчання особистості.

АВТОДРОМ – обладнана ділянка для випробування автомобілів і проведення автомобільних змагань. Головною спорудою *А.* є трек для руху автомобілів.

АВТОМАТИЗМ - дія, яка виконується без посередньої участі свідомості людини. Фізіологічною основою *А.* є утворення динамічного стереотипу. *А.* формується під час вироблення людиною певної навички, яка на початковому етапі здійснюється під безпосереднім керівництвом мислення і мови. Згодом у процесі оволодіння певною навичкою регулювання дії починає контролюватися сприйняттям і відчуттям без участі свідомості людини.

АВТОРИТАРНІСТЬ - характеристика особистості, яка свідчить про її прагнення за будь-яких умов досягнути домінуючого становища у групі (колективі), утвердити свою владу і максимально підкорити своєму впливу партнерів. *А.* пов'язана з такими рисами особистості як агресивність, завищені самооцінка та рівень домагань, схильність до наслідування стереотипів, жадоба

влади, нерозбірливість в засобах досягнення своїх цілей тощо.

АГА-РЕАКЦІЯ - емоційна реакція, зовнішнім проявом якої є мимовільне слово (частіше вигук), міміка і пантоміміка на раптово знайдене творче вирішення задачі.

АГРЕСИВНІСТЬ - емоційний стан особистості, імпульсивність поведінки якої супроводжується негативними переживаннями (гнів, злість, прагнення заподіяти іншому фізичної чи моральної травми). *А.* може бути формою зняття внутрішньої напруги або ж формою прояву патопсихологічних процесів. В агресивному стані особистість схильна до втрати самоконтролю. Розрізняють імпульсивну і стійку агресивну поведінку. *А.* у поведінці є однією з форм реагування людини на різноманітні небезпечні фізичні і психічні фактори, які супроводжуються потужними емоційними переживаннями. Надмірний розвиток *А.* робить особистість конфліктною, нездатною до соціального співробітництва, здатною на невинуватну ворожість, злобність, жорстокість.

АГРЕСІЯ - спрямована на досягнення якої-небудь мети дія, яка не відповідає прийнятним у суспільстві нормам і правилам поведінки. Розрізняють *А. фізичну* (використовується фізична сила проти інших), *А. вербальну* (використовується мовленнєва форма негативного тиску або погроза), *А. пряму* (безпосередньо спрямована на об'єкт), *А. непряму* (непорядковані за змістом і не

спрямовані на визначений об'єкт негативні дії).

АДАПТАЦІОННИЙ СИНДРОМ

- сукупність загальних захисних реакцій організму людини спрямованих на підтримку сталості її внутрішнього стану. *А. с.* виникає у особи під дією на неї потужних за силою та тривалих за часом негативних впливів. Функціональний стан, який виникає під дією негативних впливів, називають стресом. Його розвиток в узагальненому вигляді відбувається впродовж трьох етапів: початковий етап *тривоги* (виникає внутрішня напруга, яка мобілізує захисні реакції організму), етап *активного протистояння* (підвищена активність, спрямована на урівноваження внутрішнього стану), завершальний етап *виснаження організму* (нездатність організму до активного протистояння в умовах зростаючої внутрішньої напруженості).

АДАПТАЦІЯ – (пристосування, звикання) здатність людини пристосовуватися до мінливих умов шляхом самозмін та зміни оточуючого середовища. У професійній орієнтації *А.* відіграє надзвичайно важливе значення для вивчення можливостей пристосування організму до негативного впливу інтенсивних і емоційно напружених (екстремальні умови) виробничих ситуацій, які виникають у різних професіях. Змістовно *А.* характеризує процес перебудови динамічного стереотипу особистості відповідно до нових вимог оточуючого середовища.

АДАПТАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ – технології, які забезпечують включення особистості у діяльність групи, колективу, нові умови середовища розвитку. *А. т.* розглядаються як активний процес одночасної самозміни і зміни середовища. У професійній орієнтації *А. т.* забезпечують узгодження бажаного суб'єктом з його можливостями і вимогами соціального середовища.

АДАПТАЦІЯ ТЕСТУ - комплекс заходів, які забезпечують адекватність результатів тесту в нових умовах його застосування. Виділяють наступні етапи *А. т.*: аналіз теоретичних положень автора тесту під час його створення, переклад тесту на мову користувача, перевірка за допомогою психометричних характеристик надійності і валідності тесту, стандартизація тесту на відповідних (вікових, соціальних, професійних) вибірках.

АДЕКВАТНІСТЬ – (відповідність, тотожність) точність і повнота відображення об'єктивної реальності, відповідність людських відчуттів, уявлень, думок пізнаваному об'єкту. *А.* у професійній орієнтації - точність і повнота відображення суб'єктом професійної праці як об'єктивної реальності.

АДМІНІСТРАТОР - фахівець з ефективного і толерантного обслуговуванню відвідувачів, який створює для них комфортні умови взаємодії. *А.* є матеріально відповідальною особою. *А.:*

консультує відвідувачів з питань надання послуг, запобігає і усуває конфліктні ситуації; проводить необхідні превентивні організаційно-технічні заходи з незадовільного обслуговування відвідувачів; контролює за оформленням приміщень, розміщенням і оновленням реклами (внутрішньої і зовнішньої); забезпечує трудову і виробничу дисципліну, правила і норми охорони праці, вимоги виробничої санітарії і гігієни; інформує керівництво про недоліки в обслуговуванні відвідувачів та пропонує заходи по їхньому усуненню; забезпечує виконання працівниками вказівок керівництва підприємства (установи, організації).

АНДЕРРАЙТЕР - фахівець в області страхування, функціями якого є оцінка, кваліфікація і документальне фіксування ризиків. Обов'язками *А.* є: візування від імені страховика договорів страхування і перестраховка страхових ризиків; кваліфікація ризиків страхування конкретного об'єкту або фізичної особи; визначення тарифних ставок і конкретних умов договору страхування; складання висновків про можливість (або неможливість) укладення договору страхування на певних умовах; формування страхового (перестраховочного) портфеля. *А.* зобов'язаний володіти знаннями в області оцінки ризиків по особистому і майновому страхуванню, знати принципи побудови страхового портфеля та юридичні аспекти страхової діяльності.

АЗАРТ – (захоплення, запал, завзяття) - стан людини, характерною ознакою якого є високий рівень емоційного збудження, потужне прагнення до задоволення певної потреби.

АКМЕ - соматичний, фізіологічний, психічний і соціальний стан особистості, що характеризується зрілістю її розвитку, досягненням найвищих показників у її діяльності та творчості.

АКМЕОЛОГІЧНІ ІНВАРІАНТИ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ - основні якості й уміння професіонала (необхідні умови), які забезпечують високу продуктивність і стабільність діяльності, незалежно від її змісту та специфіки. *А. і. п.* поділяють на загальні (антиципація, високий рівень саморегуляції, уміння приймати рішення тощо) і специфічні (принциповість, комунікабельність тощо).

АКМЕОЛОГІЯ - наука про людину, соматичний, фізіологічний, психічний і соціальний розвиток якої досліджується у найбільш продуктивному періоді її зрілості і досягненні найвищих показників у діяльності та творчості.

АКМЕОЛОГРАМА - модель спеціаліста конкретної професії як професіонала. *А.* містить систему вимог професійної праці, додержання яких забезпечує фахівцю продуктивне виконання виробничих функцій у безпосередніх умовах й у такий спосіб забезпечується постійне професійне зростання і реалізація власного

творчого потенціалу. *А.* містить у собі певний комплекс суб'єктивних (професійні знання, уміння, навички, якості) і об'єктивних (цілі і задачі діяльності, функції спеціаліста) характеристик, які обумовлюють реалізацію творчого потенціалу і найвищу продуктивність праці.

АКОМОДАЦІЯ - складова механізму адаптації. Змістовно *А.* є процесом пристосування сформованих у особистості схем поведінки до умов, які передбачають відповідну її активність. Під впливом *А.* усталена структура схеми зазнає змін і забезпечує пристосування людини до нових, об'єктивно заданих, вимог середовища. Протилежним процесом до *А.* є *асиміляція*, які у своїй сукупності забезпечують будь-який акт адаптації.

АКРОФОБІЯ – страх людини перед висотою, боязнь перебувати на висоті.

АКСЕЛЕРАЦІЯ - прискорений фізіологічний та психічний розвиток особи у порівнянні з попередніми поколіннями. Проявами *А.* є збільшення ваги та розмірів тіла, прискорений розумовий розвиток, раннє статеве дозрівання.

АКСІОЛОГІЯ - вчення про цінності. *А.* досліджує загальнозначущі принципи, які обумовлюють і визначають спрямованість людської діяльності, мотивацію її вчинків.

АКТИВНІСТЬ - власна динаміка людини як джерело перетворення,

зміни чи підтримки нею життєво значущих зв'язків з оточуючим світом. **А.** характеризує обумовленість зроблених дій специфікою внутрішніх станів суб'єкта безпосередньо в момент діяльності. Розрізняють **А. наднормативну** (прагнення особистості або групи людей перевищувати встановлені нормативні вимоги) та **А. надситуативну** (прагнення особистості або групи людей за рахунок досягнення вищої цілі, піднятися над рівнем вимог ситуації).

АКТУАЛІЗАЦІЯ - процес переведення певних психічних і фізіологічних явищ (зафіксованої в пам'яті інформації, знань, умінь, навичок) та окремих психічних процесів (думок, почуттів, асоціацій) у структуру поточної діяльності. Під впливом **А.** певне явище, процес, властивість переходять із потенційного стану в актуальну дію. Розрізняють **А.** довільну і мимовільну, повну і неповну, узагальнену і вибіркову.

АКУРАТНІСТЬ - точність, ретельність, охайність, своєчасне виконання людиною умов тієї чи іншої діяльності.

АКЦЕНТУАЦІЯ ХАРАКТЕРУ - надмірний прояв окремих рис характеру особистості, які стало проявляються у поведінці і діяльності. Залежно від сили прояву розрізняють **А. х.** явну і приховану. **А. х. явна** належить до крайніх варіантів норми і є постійною рисою характеру. **А. х. прихована** - яскраво

проявляється лише у специфічних ситуаціях.

АЛГОРИТМ – точний пропис послідовності виконання певної системи операцій, дій для вирішення визначеного завдання.

АЛЬТЕРНАТИВА - ситуація, яка передбачає необхідність вибору між двома можливостями, які виключають одна одну.

АЛЬТРУЇЗМ - система ціннісних орієнтацій людини, у відповідності з якими вона безкорисливо турбується про добробут інших людей, прагне надати їм допомогу, готова поступитися і пожертвувати особистими інтересами заради інших людей, відчуває до них симпатію, зичить їм добра.

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ – складний психічний стан особистості, пов'язаний з одночасним проявом протилежних емоцій, почуттів (радості і горя, сміху і суму). **А.** є проявом внутрішньої конфліктності особистості і однією з характерних рис невротика.

АМБІВЕРСІЯ – поєднання рис екстраверсії та інтроверсії.

АМБІЦІЯ – перебільшення почуття власної гідності, надмірна захопленість людиною своїм „Я”, чванливість, самозакоханість, пихатість, завищена самооцінка. Амбіційна поведінка свідчить про деформовану самосвідомість, недооцінку інших людей. **А.** заважає людині встановити дружні стосунки з іншими, зайняти авторитетне

положення у колективі.

АМНЕЗІЯ – порушення пам'яті, хворобливе забування подій власного життя, що відбувається внаслідок різних локальних пошкоджень мозку. Розрізняють *А. ретроградну* (забування подій, які відбувалися перед захворюванням) і *А. антероградну* (забування подій, що відбувалися після захворювання).

АМТХАУЕРА ТЕСТ СТРУКТУРИ ІНТЕЛЕКТУ - один з відомих психологічних тестів дослідження інтелекту осіб віком від 13 до 60 років, спрямований на оцінку вербального інтелекту (індуктивне мислення, комбінаторика, формування суджень), математичних здібностей, просторових уявлень і пам'яті. Крім оцінки рівня розвитку інтелекту дається характеристика його структури за профілем успішності виконання 9 окремих субтестів.

АНАЛІЗ - мисленнєвий процес розчленування цілого на частини, виділення з нього окремих частин або окремих ознак (властивостей).

АНАЛІЗАТОР - орган відчуття, який здійснює функцію сприймання подразників внутрішнього і зовнішнього середовища організму. *А.* складається з рецептора (сприймає подразнення), аферентних (передають нервові збудження від рецепторів до центральної нервової системи) і еферентних (передають нервові збудження від центральної нервової системи до периферичних робочих систем організму) шляхів передачі, центру у корі великих

півкуль (збудження перетворюється на відчуття). В залежності від виду відчуття *А.* поділяються на зоровий, слуховий, смаковий, нюховий, руховий і дотиковий.

АНТИПАТІЯ - почуття неприязні, відрази до когось, яке виникає між людьми на ґрунті непринципових розбіжностей (зовнішній вигляд, голос, манери, звички) і принципів розходжень (політичних, світоглядних).

АНТИЦИПАЦІЯ - здатність передбачати результати дій (вчинків) ще до того, як вони здійснені, прогнозувати явища, „моделювати” у свідомості ймовірність подій. *А.* тісно пов'язана зі здатністю інтелекту людини до випереджаючого відображення.

АНТРОПОЛОГІЯ - наука про людину, яка вивчає її фізичне походження й еволюцію як біологічної істоти. *А.*, як комплексна наука, поєднує у собі знання з етнографії, палеонтології, порівняльної психології та ін.

АНТРОПОМЕТРІЯ - метод антропології, який використовується для визначення розмірів тіла людини і його частин. Антропологічні дані росту людини, довжини її рук і ніг тощо складають основу рекомендацій до розмірів одягу, меблів, предметів вжитку, параметрів робочого місця та ін..

АПАТІЯ - психічний стан людини, викликаний втому, тяжкими переживаннями або захворюванням. *А.* може бути результатом дії

сильного стресора, фрустратора (аварії, катастрофи тощо). Зовнішніми ознаками *A.* є емоційна пасивність, байдужість, відсутність інтересу до навколишніх подій і явищ.

АПЕРЦЕПЦІЯ – залежність кожного нового сприйняття будь-якого об'єкта (властивості) від попереднього життєвого досвіду людини і її психологічного стану в момент сприйняття.

АРГУМЕНТ - доказ (підстава) обґрунтування, підтвердження чогось.

АРГУМЕНТАЦІЯ - логічно-вибудований процес обґрунтування певної точки зору з метою її сприйняття, розуміння і прийняття іншими (індивідом, групою, колективом). *A.* виступає як цілісний, складний і багаторівневий феномен, що регулюється певними нормами і законами. Як мовна комунікативна діяльність *A.* включає в себе нелінгвістичні, світоглядно-етичні компоненти, психологічні параметри, що забезпечують вписування того чи іншого наукового знання в загальну культуру.

АРТТЕРАПІЯ - спосіб реабілітації осіб з обмеженими можливостями засобами мистецтва і художньої діяльності. *A.* ґрунтується на здатності людини до образного сприйняття оточення і використовується для формування в особистості нових навичок, якими вона раніше не володіла.

АРХЕТИП - основне поняття аналітичної психології, яке використовується для позначення зв'язку образів, які переходять із покоління у покоління.

АСИНХРОННІСТЬ – характеристика процесів (явищ, подій), які не співпадають у часі.

АСКЕТИЗМ - спосіб життя людини, для якого є характерним крайнє обмеження потреб (відмова від життєвих благ і насолод, самозречення) для самовдосконалення або досягнення морального ідеалу.

АСОЦІАЛЬНА ПОВЕДІНКА – поведінка людини, яка суперечить діючим у суспільстві нормам і законам.

АСОЦІАТИВНА ПСИХОЛОГІЯ - напрям у психології, що визнає асоціації першоосною всіх психічних процесів. Представники *A. п.* дотримуються ідеї, відповідно до якої вся структура людської психіки є продуктом асоціацій.

АСТЕНІК - психопатичний тип особистості, для якого властива підвищена вразливість (збудливість) у поєднанні з швидкою виснажливістю, дратівливістю, нерішучістю.

АТРАКЦІЯ - здатність особистості притягувати до себе або відштовхувати від себе інших (викликати симпатію чи антипатію). Позитивна *A.* характеризує емоційне протягування, негативна - емоційне відштовхування.

АТРИБУТ - найбільш суттєва і невід'ємна властивість предмета (явища), без якої він не може діяти і бути представленим.

АТРИБУЦІЯ – приписування людиною мотивів поведінки, особистісних якостей і характеристик іншим людям на основі звичайного, життєвого аналізу їх дій і вчинків. *А.* породжує багато помилок і перекручень. Розрізняють *А. казуальну*, як приписування людині, за якою велося спостереження, ймовірних причини поведінки на основі мотивів поведінки інших людей.

АТЕНЦІЙНІ ВМІННЯ – вміння людини цілеспрямовано сприймати професійно значущу інформацію. До *А. в.* належить вміння розподіляти увагу на суттєвих елементах робочої ситуації, безперервно зберігати пильність і швидко реагувати на можливу появу порівняно рідких сигналів, переключати увагу з одного об'єкта на інший із оптимальною швидкістю і у необхідній послідовності.

АУДИТОР - фахівець із незалежного внутрішнього і зовнішнього аналізу фінансової звітності підприємств різних форм власності. *А.*: оцінює достовірність звітів, їхню відповідність правовим актам і нормам оподаткування; законність здійснюваних підприємством операцій; рекомендує фахівцям заходи з попередження прорахунків і помилок, здатних спричинити штрафні і інші санкції, які знижують прибуток і псують репутацію

підприємства; розглядає позови про неплатоспроможність (банкрутство) в арбітражних судах. Діяльність *А.* передбачає вчасне ознайомлення і досконале володіння нормативно-правовою базою здійснення підприємницької діяльності. *А.*, як суб'єкти підприємницької діяльності, можуть здійснювати її індивідуально або шляхом створення аудиторських організацій (фірм).

АУДІОМЕТРІЯ – оцінка гостроти слуху шляхом визначення порогів сприйняття звуків різної частоти. *А.* проводиться за допомогою спеціальних електронно-акустичних приладів.

АУТЕНТИЧНИЙ - дійсний (правильний), який відповідає оригіналу і ґрунтується на першоджерелах.

АФЕКТ – потужний і відносно короткочасний за інтенсивністю емоційний стан особистості (лють, жах, відчай), під час якого вчинки здійснюються за особливою емоційною логікою, а не за логікою розуму. *А.*, за умови їх повторення, накопичення і підсилення, можуть набути паталогічної форми.

АФЕКТ НЕАДЕКВАТНОСТІ - стійкий негативний емоційний стан людини, який виникає внаслідок неуспіху в діяльності і характеризується або ігноруванням самого факту неуспіху, або небажанням визнати себе винним. *А. н.* виникає як захисна реакція, спрямована на задоволення потреби людини зберегти завищену самооцінку і рівень домагань.

АФЕКТ ОРЕОЛУ – вплив сформованої думки або першого враження про людину на подальшу оцінку її поведінки.

Б

БАЖАННЯ – переживання особистістю своїх актуальних потреб. **Б.** характеризується усвідомленим уявленням того, що людина прагне здійснити.

БАДЬОРІСТЬ - стан людини, який дозволяє їй активно реагувати на подразники зовнішнього середовища адекватною (неадекватною) поведінкою.

БАЙДУЖІСТЬ – стан людини, для якого є характерним зниження або цілковита втрата інтересу до інших людей, навколишнього світу.

БАКАЛАВР - освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі повної загальної середньої освіти здобув поглиблену загальнокультурну підготовку, фундаментальні та професійно-орієнтовані знання й уміння для вирішення передбачених для відповідних посад у певній галузі господарства типових професійних завдань.

БАР'ЄР ПСИХОЛОГІЧНИЙ - інтенсивні емоційні переживання, частіше негативні (сором, почуття провини, страх, занепокоєння, низька самооцінка тощо), які перешкоджають ефективно виконувати певну діяльність. Розрізняють **Б. п. розуміння**

(взаємне непорозуміння між людьми на одне і теж явище, яке має для них різне особистісне значення) та **Б. п. смисловий** (взаємне непорозуміння між людьми у спілкуванні на одну і ту ж подію, якій приписуються різні смисли). Особливо виразно **Б. п. с.** проявляється у взаємостосунках дітей і дорослих, коли дитина, навіть розуміючи правильність вимог дорослого, не сприймає їх, якщо вони ігнорують її погляди, цінності, систему особистісних смислів.

БАТАРЕЯ ТЕСТІВ – сукупність об'єднаних в один тест спеціально підібраних тестових завдань, спрямованих на діагностику відносно однорідних психічних процесів і властивостей особистості.

БЕЗНАДІЙНІСТЬ - стан людини, яка втратила перспективи, не вірить у майбутнє, очікує найгіршого. Розрізняють **Б. реальну** (людина потрапила у виключно несприятливі умови) та **Б. уявну** (людина не усвідомлено чи усвідомлено перебільшує несприятливі умови).

БЕЗПОРАДНІСТЬ - стан людини, під час якого не в повній мірі використовуються власні можливості для вирішення життєвих проблем. **Б.** людини виникає на основі переконання у неможливості вирішити проблему після чергової і невдалої спроби самостійно вийти з складної життєвої ситуації. Детермінантами виникнення **Б.** є перевага мотиву уникнення невдачі над мотивом досягнення успіху, низька самооцінка, невпевненість у собі, невдачі у минулому.

БЕЗУМОВНИЙ РЕФЛЕКС - інстинктивне (природжене) реагування організму на значущі зміни внутрішнього і зовнішнього середовища. Виділяють *Б. р. прості* (забезпечують елементарну роботу органів і систем) та *Б. р. складні* (лежать в основі інстинктів).

БЕЗХАРАКТЕРНІСТЬ - аморфність (відсутність) „власної лінії поведінки” людини, її цілісності та стійкості.

БІЗНЕС - КОНСУЛЬТАНТ - окрема особа або фірма з надання консультаційних послуг іншим фірмам (підприємствам, організаціям). Послугами *Б. - к.* користуються фірми (підприємства, організації), які бажають і шукають можливість щось змінити у власній підприємницькій діяльності. *Б. - к.* надає комплексні і спеціалізовані (складання бізнес-планів, аудиторські перевірки, дослідження ринку, консультування з юридичних питань, реєстрація підприємств і оцінка нерухомості і т.д.) послуги в якійсь одній сфері діяльності. Функціями *Б. - к.* є аналіз загального стану справ на підприємстві (по всіх видах його діяльності і джерелах); перевірка відповідності бухгалтерського обліку правовим нормам; проведення конкурентного аналізу галузі (прибутковість інших); підготовка інвестиційного проекту (податкове планування, атестація і підвищення кваліфікації персоналу і т. д). Юридичною основою діяльності *Б. - к.* є договір про надання консультаційних послуг.

БІРЖОВИЙ МАКЛЕР - фахівець з надання посередницьких послуг на біржах під час комерційних, кредитних, валютних, страхових й інших операцій. *Б. м.* забезпечує отримання додаткового прибутку, за рахунок скорочення термінів проведення торгових операцій, прискорює обігу капіталу, активізує виробничу, інвестиційну та інноваційну діяльність. До функцій *Б. м.* належить: вивчення комерційної інформації про наданий предмет операції (якісні характеристики сировини, устаткування, продукції і послуг, фінансова і ділова репутація її учасників тощо); аналіз кон'юнктуру внутрішнього і зовнішнього ринку (інформація про товари і послуги, вимоги покупців, динаміка цін і попиту і т.д.); проведення переговорів з клієнтами про укладання договорів (огляд об'єктів купівлі-продажу, оцінка їхньої вартості і ін.); експертиза і перевірка якості сировини (матеріалів, продукції і інших об'єктів операції); узгодження ціни і умов купівлі-продажу і їхнє оформлення; забезпечення відповідності договорів правовим нормам і встановленим вимогам.

БЕСІДА - метод дослідження, який передбачає отримання інформації на основі вербальної (словесної) комунікації з людиною, членами колективу і оточуючими людьми.

БЛАГА – все те, що несе в собі позитивний смисл і має для людини цінність (значення). Розрізняють *Б. матеріальні* (засоби виробництва, одяг, їжа тощо) і *Б. духовні* (свобода,

істина, культура, мистецтво, краса, добро тощо).

БРЕЙНСТОРМІНГ - метод організації і підвищення ефективності спільної діяльності невеликої групи людей. Проведення **Б.** передбачає чіткий розподіл ролей між учасниками групи та суворе дотримання певних правил взаємодії один з одним.

БРЕНД - МЕНЕДЖЕР - фахівець, який керує продажем групи товарів певної торгової марки. На відміну від менеджера з продажу (головна функція - продаж товару), **Б. - м.** займається розкручуванням на ринку торгової марки, що потребує від нього глибоких знань у галузі технології виготовлення товару, реклами, маркетингу, економіки і зв'язків із громадськістю. Діяльність **Б. - м.** також відрізняється від діяльності маркетолога (глибокі знання на рівні економіста), оскільки такий фахівець контролює просування товару на ринок від постачальника сировини до виробника готової продукції і далі до оптової та роздрібною торгівлі.

БРОКЕР - фахівець з надання посередницьких послуг під час укладання угод між продавцем і покупцем товарів (цінних паперів, валют тощо). Функціями професійної діяльності **Б.** є: здійснення цивільно-правових операцій з об'єктами від свого імені або за дорученням клієнтів на підставі укладеного з ними договору комісії; виконання доручення клієнтів у порядку їх надходження; закупівля і продаж об'єктів на

аукціонах (ринках, торгах); встановлення ділових контактів з покупцями або продавцями товарів для забезпечення вигідного його продажу або купівлі; інформування клієнтів щодо завершення операції за допомогою складання брокерських записок. Для ефективного виконання професійної діяльності **Б.:** вивчає кон'юнктуру ринку, споживчі властивості товарів, вимоги учасників комерційних угод різного ступеня довіри (договір комісії, договір доручення); відвідує торги і аукціони; виконує розрахунково-аналітичні операції з реєстрації та оформлення біржових документів; формулює зміст брокерських заявок. **Б.** має підлеглих йому агентів, роботою яких він керує.

В

ВАЛІДНІСТЬ - основний показник якості психодіагностичного вимірювання у дослідженнях, який свідчить про ступінь відповідності даних вимірювання об'єкту виміру.

ВВІЧЛИВІСТЬ – характеристика поведінки людини, для якої повага до інших стала повсякденною нормою і звичним засобом спілкування. **В.** виявляється в уважності, доброзичливості, делікатності, тактовності тощо.

ВЕБ - ДИЗАЙНЕР - фахівець, який генерує дизайн графічних об'єктів. Функціями **В. - д.** є передача за допомогою колірної гамми змістовних картинок і загалом всіх можливих і не можливих засобів

настрою і емоцій. Професія **В.** - **д.** поєднує у собі майстерність художника, програміста і творця.

ВЕГЕТАТИВНА НЕРВОВА СИСТЕМА - відділ нервової системи, який контролює стан серцево-судинної, ендокринної, травної і видільної систем організму людини. **В. н. с.** поділяється на симпатичну нервову систему та парасимпатичну. Контроль за діяльністю цих систем здійснюється центральними вегетативними апаратами, розміщеними у гіпоталамній області головного мозку.

ВЕРБАЛЬНИЙ - поданий в усній (словесній) формі. У професійній орієнтації термін використовується для позначення форм подачі матеріалу і процесів оперування ним. **В.** матеріал протилежний невербальному (геометричні фігури, малюнки, фотографії, схеми).

ВЕРСІЯ – одне з кількох можливих, відмінних одне від одного тлумачень або пояснень якогось явища. **В.** висувається з метою пояснення окремих подій (ознак, властивостей).

ВЗАЄМОДІЯ - процес безпосереднього або опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного для формування спільних дій (думок, ідей, намірів тощо). **В.** є провідною детермінантою регуляції поведінки людей у суспільстві.

ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ - спосіб узгодження стосунків між окремими людьми (групами, колективами). **В.**

одночасно є процесом і результатом.

ВИБІР ПРОФЕСІЇ - свідоме формування людиною власних професійних планів з метою оптимальної реалізації своїх фізичних і духовних можливостей у певній галузі професійної діяльності. **В. н.** буде усвідомленим і обґрунтованим, якщо він зроблений із урахуванням людиною своїх індивідуально-психологічних особливостей, інтересів, здібностей, а також потреб ринку праці в кадрах.

ВИКОНРОБ - фахівець, який керує робітниками і виконує доручення вищого керівництва будівництва. Функціями **В.** є: організація будівництва відповідно до встановленого графіка; ведення документації (планування і звітність про витрати робочого часу, матеріалів та обладнання).

ВИНАХІДЛИВІСТЬ - здатність людини швидко і продумано знаходити вихід зі скрутних ситуацій.

ВИТІСНЕННЯ – механізмів захисту людини, що виявляється в активному (неусвідомленому) вилученні зі свідомості і переведення в сферу несвідомого неприйнятних для себе думок, спогадів, переживань.

ВИТРИМКА – самовладання, в основі якого лежить уміння людини контролювати свої почуття й підпорядковувати свої дії досягненню поставленої мети, незважаючи на перешкоди і непередбачувані обставини.

ВІДЧУЖЕННЯ - перетворення у віддалене й чуже того, що раніше розглядалося людиною як близьке і своє. **В.** є процесом і результатом втрати людиною реального значення або особистісного сенсу того, що раніше було для неї значущим, важливим, захоплювало її і цікавило.

ВІДЧУТТЯ – процес відображення в головному мозку людини окремих властивостей предметів об'єктивної дійсності внаслідок їх безпосереднього впливу на органи чуття. **В.** забезпечують безпосередній зв'язок свідомості із зовнішнім середовищем, відображають властивості предметів об'єктивного світу.

ВІЗАЖІСТ - фахівець з художнього оформлення обличчя або тіла людини. Професійними функціями **В.** є надання іншим консультацій з макіяжу, зовнішнього іміджу і стилю. Для успішної професійної діяльності **В.** повинен: орієнтуватися у косметичці, особливостях шкіри; володіти знаннями з психології кольору, законами композиції і малюнка; мати витончені манери; уміти викликати прихильність і симпатію до себе. Основна відмінність між косметологом (підтримує заданий стиль) і **В.** у тому, що останній формує стиль (імідж) і виховує відповідне до нього ставлення.

ВІК - характеристика розвитку індивіда у часі. Розрізняють **В. психологічний** (якісно особливий етап розвитку, якому властивий ряд змін у структурі особистості, взятий відносно фізичного віку), **В.**

соціальний (якісно особливий етап розвитку, якому властивий ряд змін особистості у соціальному оточенні, взятий відносно біологічного віку) і **В. фізичний** (вік людини у роках, які пройшли з моменту її народження).

ВІКОВА ПЕРІОДИЗАЦІЯ – періоди життя людини залежно від анатомо-фізіологічних і соціально-психологічних ознак. Виділяють такі вікові періоди життя людини: вік немовляти – від моменту народження до одного року, переддошкільний вік (від 1 до 3 років), дошкільний вік (від 3 до 6 років), молодший шкільний вік (від 6 до 10 років), підлітковий вік (від 10 до 15 років), юнацький вік (від 15 до 21 року), перший період зрілості (від 21 до 39 років), другий період зрілості (від 39 до 60 років), похилий вік (від 60 до 75 років), старечий вік (від 75 до 90 років), довгожителі (понад 90 років).

ВІКОВІ НОВОУТВОРЕННЯ - результат розвитку особистості у певному віковому періоді, який (у найголовнішому й основному) визначає свідомість дитини, її ставлення до оточуючого середовища та зміст внутрішнього і зовнішнього життя. Такі якісні зміни характеризують перехідні періоди, які виникають у розвитку особистості на перетині двох вікових періодів і визначаються зміною попередніх новоутворень.

ВІРА - особливий стан людини, що характеризується повним і беззастережним прийняттям без доказів достовірності якихось знань (явищ, подій, власних уявлень), які

можуть згодом стати основою її „Я”.
В. включає емоційно-вольовий, когнітивний та діяльнісний компоненти, які визначають ставлення індивіда до себе та оточуючого світу (подій, предметів, явищ та їхніх властивостей).

ВЛАДА - здатність і можливість здійснювати вплив на діяльність і поведінку людей за допомогою будь-яких засобів (авторитету, права, волі, насилля).

ВЛАСТИВОСТІ НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ - основні, переважно генетично детерміновані особливості функціонування нервової системи, які визначають відмінності у поведінці й діяльності людини. Серед **В. н. с.** виділяють *силу* (здатність нервових клітин зберігати стійку працездатність під впливом потужного навантаження), *рухливість* (здатність нервових клітин швидко переходити від одного процесу до іншого), *врівноваженість* (здатність нервових клітин до рівномірного розподілу процесів збудження і гальмування), *динамічність* (здатність нервової системи генерувати збуджувальні й гальмівні процеси під час формування умовних реакцій), *лабільність* (швидкість виникнення і припинення нервових процесів) та *активованість* (індивідуальний рівень реакції активації процесів збудження і гальмування).

ВНУТРІШНІЙ СВІТ ОСОБИСТОСТІ - все внутрішньо змістовне, що набуто особистістю і визначає її „Я”.

ВНУТРІШНЬО ПРОФЕСІЙНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ - розподіл трудової діяльності за різними спеціальностями у межах однієї професії.

ВНУТРІШНЯ ГОТОВНІСТЬ ДО ДІЯЛЬНОСТІ - високий рівень розвитку мотивації, пізнавальних, емоційних та вольових якостей особистості (колективу), які забезпечують успіх у майбутній діяльності.

ВНУТРІШНЯ ПОЗИЦІЯ ОСОБИСТОСТІ – тісно пов’язана з актуальними потребами система ціннісних орієнтацій особистості, які визначають основний зміст та напрямок її поведінки (діяльності).

ВОЛЯ - свідомо організована і саморегульована людиною своєю діяльністю (поведінкою), які спрямовані на подолання внутрішніх і зовнішніх перешкод у процесі досягненні поставленої мети. Проявом **В.** є вольове зусилля, під час якого мобілізуються внутрішні резерви людини (увага, мислення, пам’ять, уява та ін) для спрямування власної активності (гальмування) у визначеному напрямі.

ВОЛОНТАРИЗМ - управлінська позиція керівника, сутність якої полягає у визнанні ним своєї волі як першооснови поведінки і діяльності підлеглих, не враховуючи їхню думку.

ВПЛИВ – процес і результат зміни індивідом чи соціальною групою поведінки інших людей, їх оцінок, позицій, орієнтацій. Розрізняють **В.**

спрямований (переконання, навіювання) і **В. не спрямований** (наслідування, зараження).

ВТОМА - природна захисна реакція організму на складну, тривалу й емоційно напружену працю. Результатом **В.** є тимчасове зниження працездатності на поведінковому (зниження продуктивності праці, швидкості і точності в роботі), фізіологічному (підвищення інертності у динаміці нервових процесів) і психологічному (зниження чутливості, пам'яті, уваги, інтелектуальних процесів) рівнях. **В.** зникає після відпочинку, відновлення фізичних і духовних сил.

ВУНДЕРКІНД - дитина, яка виявляє для свого віку винятковий розумовий розвиток або обдарованість у науці, мистецтві, спорті, конструюванні тощо.

ВЧИНОК - дія людини, яка супроводжується емоційним напруженням, вольовою зосередженістю, інтелектуальною проникливістю. У **В.** найповніше виявляється характер особистості, її спрямованість і потреби. **В.** містить послідовний ряд певних функціональних станів: попереднє усвідомлення мети; вибір необхідних засобів досягнення мети; прийняття рішення; виконання прийнятого рішення; оцінка якості виконаної дії; фіксація в індивідуальному досвіді результатів здійснення вчинку.

Г

ГАЙДЕНС – психолого-педагогічна

служба у школах США, що допомагає готувати випускників до активного, відповідального і самостійного життя й вибору професії. Служба **Г.** складається з п'яти підрозділів: 1) служба оцінки, вимірювання; 2) служба інформації; 3) служба консультування; 4) служба працевлаштування; 5) служба контролю за результатами програми „Гайденс”. Головний спеціаліст служби – каунслер (радник-консультант). Крім нього до штату служби **Г.** входять: соціальний працівник, психолог, лікар, медсестри, керівники гуртків і клубів, відповідальний співробітник за відвідування учнями школи.

ГЕНДЕР – соціально-біологічна обумовленість відмінностей між людьми, за допомогою якої дається визначення понять „чоловік” та „жінка”. **Г.** складається з комплексу соматичних, репродуктивних, соціокультурних і поведінкових характеристик, які забезпечують індивіду особистісний, соціокультурний і правовий статус чоловіка або жінки.

ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ - аспект самосвідомості особистості, що пов'язаний з усвідомленням і відчуттям людиною себе як представника певної статі.

ГЕНДЕРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ – дослідження, спрямовані на виявлення особливостей фактів життя (поведінки і діяльності), представників чоловічої і жіночої статі.

ГЕНЕЗИС - походження, виникнення

предметів, станів і властивостей, процес їх зародження і закономірного розвитку.

ГЕНЕРАЛЬНА СУКУПНІСТЬ - сукупність об'єктів, на яку поширюються висновки, отримані за результатами дослідження.

ГЕНІАЛЬНІСТЬ - найвищий рівень прояву творчих сил, обдарованості і таланту людини. Термін „геніальність” використовують як для позначення здатності людини досягти видатних результатів у певній галузі, так і для оцінки результатів творчості.

ГЕНОТИП - сукупність спадкових структур організму.

ГЕРЕНТОЛОГІЯ - наука, що вивчає процеси старіння живих організмів а також людини.

ГЕТЕРОГЕННИЙ – неоднорідний, такий, що складається з різних за своїм складом частин.

ГЕШТАЛЬТПСИХОЛОГІЯ - напрям у психології, основним елементом психіки для якого визначено „гештальт” як цілісне утворення, властивості якого не можна звести до властивостей його складових. *Г.* розглядає психіку людини як щось ціле, яке має певну структуру і функціонує як автономна, уособлена і стійка система за власними законами.

ГІПЕРТИМІЯ - підвищення емоційного збудження людини. яке призводить до зростання її активності в професійній діяльності.

ГІПОКІНЕЗІЯ – природне або штучне зниження рухової активності людини.

ГІПОТЕЗА - припущення, яке потребує доказу (дослідженнями, достовірними фактами, перевірена практичним досвідом).

ГНУЧКІСТЬ - характеристика зовнішньої (рухової) та внутрішньої (психічної) діяльності особистості. *Г.* є результатом поєднання емоційної, поведінкової та інтелектуальної сфери особистості. Об'єднуючись, емоційна, поведінкова та інтелектуальна *Г.* створюють особистісно значущу констеляцію - конкурентоспроможність людини, яка обумовлює здатність до розумної і ризикованої поведінки, адекватної і ефективної діяльності. Розрізняють *Г. поведінкову* (здатність людини відмовлятися від способів поведінки, які не відповідають ситуації і виробляти або приймати нові оригінальні підходи до розв'язання проблемної ситуації при незмінних принципах і моральних умовах життєдіяльності) та *Г. розуму* (здатність людини змінювати наміри і домагання, напрями і способи вирішення задач у відповідності до мінливих, об'єктивно заданих умов).

ГОТОВНІСТЬ - активно-дієва змобілізованість емоційних, вольових, інтелектуальних і поведінкових зусиль людини на виконання завдання. Для *Г.* до дій потрібні знання, уміння, навички, наполегливість, та спрямованість на їх здійснення. Передумовами

виникнення **Г.** до виконання конкретної діяльності є її розуміння, усвідомлення відповідальності, бажання досягнути успіху, визначення послідовності дій і способів роботи. До структури **Г.** особистості до професійної діяльності входять такі компоненти: мотиваційний (ставлення до професії, інтерес до неї); орієнтаційний (уявлення про особливості і зміст професійної діяльності, про її вимоги до особистості); операційний (володіння способами і прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, вміннями та навичками); вольовий (самоконтроль, саморегуляція, вміння керувати собою у процесі виконання професійних обов'язків) та оцінний (самооцінка своєї професійної підготовки і її відповідності вимогам діяльності).

ГРОМАДСЬКА ДУМКА - спільні для соціальної групи (колективу) уявлення (судження, ціннісні орієнтації) про значущість предметів (явищ, подій і їхніх властивостей). **Г. д.**, як спільність оцінних суджень, формується у процесі спільної діяльності, спілкування. Вона є способом формування ставлення людей до суспільно значущих подій і фактів, які попередньо задаються усталеним у суспільстві ставленням до суспільно значущих подій і фактів.

ГРУПА – сукупність людей, які взаємодіють у загальному просторі та часі й об'єднані один з одним спільною метою діяльності. Найбільшою групою є людство.

Найменшою – діада (дві людини). У групі виділяють **Г. референтну**, яка є умовною групою людей з сформованою системою норм, цінностей і визначеними заздалегідь правилами поведінки (діяльності) для іншої людини.

ГУМАНІЗАЦІЯ ПРАЦІ – комплекс організаційно-технічних і соціально-економічних заходів для зміни умов та змісту праці, виробничого середовища, форм і методів управління з метою досягнення оптимальної відповідності людини і праці, ефективного використання виробничих резервів робочої сили (особливо інтелектуальних і соціально-психологічних).

Виділяють чотири основних принципи **Г. п.**: принцип безпечності, принцип справедливості, принцип розвитку особистості і принцип демократії.

Д

ДАЛЕКОГЛЯДНІСТЬ – здатність особистості передбачати події, перспективи розвитку, наслідки чого-небудь.

ДАЛЬТОНІЗМ - спадкове порушення зору людини, наслідком якого є нездатність розрізняти окремі кольори (найчастіше червоний і зелений). Дослідження **Д.** має велике значення при проведенні професійного відбору працівників для роботи на транспорті та в інших галузях, де потрібно вміти розрізняти кольори.

ДЕБІЛЬНІСТЬ - перша стадія

розумового недорозвитку, слабоумства. **Д.** характеризується низьким рівнем розвитку інтелекту. Розумово відсталі люди можуть оволодіти нескладними професіями і виконувати суспільно корисну працю.

ДЕВЕЛОПЕР - фахівець, який виконує спеціалізовані операції з нерухомістю. **Д.** є спеціальністю професії ріелтера. **Д.** спеціалізується у професійній діяльності на: замовленнях проектів; закупівлі (оренді) земельної ділянки; узгодженні проекту забудівлі ділянки і підведення всіх комунікацій; організації і контролю будівництва об'єкту; продажу (здачі в оренду) об'єктів цілком. Для ефективного виконання професійної діяльності **Д.** повинен мати економічну (фінансову) або юридичну освіту.

ДЕВІАНТНИЙ - відхилення від загально прийнятих норм соціальної поведінки людей (груп, колективів).

ДЕГРАДАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ - поступова втрата особистістю позитивних якостей. **Д. о.** настає внаслідок розладів окремих психічних процесів (пам'яті, уваги, мислення), які призводять до зниження активності і працездатності особистості, обмеження кола її інтересів, підвищення стомлюваності, дратівливості тощо.

ДЕЛІКАТНІСТЬ - тонке розуміння людиною внутрішнього світу і поведінки інших людей. **Д.** є свідченням високої внутрішньої культури людини, тактовності у

стосунках, поваги до людської гідності. **Д.** є професійно-важливою якістю працівників багатьох професій.

ДЕМАГОГІЯ - вид мовлення, спрямований на свідоме введення в оману інших для досягнення власного прагматичного інтересу. Формами **Д.** є навмисне (свідоме) перекручення фактів, спекуляція на сподіваннях людей тощо.

ДЕПЕРСОНАЛІЗАЦІЯ - розлад самосвідомості особистості, втрата свого „Я”, виникнення ефекту відчуження від своїх думок, почуттів, дій. У крайніх формах **Д.** особистості відбувається процес згортання (десоціалізація) її активності й руйнування неповторної індивідуальності.

ДЕПРЕСІЯ - порушення внутрішньої рівноваги особистості, яке супроводжується відчуттям пригніченості й песимізму. Виникає **Д.** внаслідок психічних і загальних захворювань та як реакція людини на складні життєві ситуації (невдачі, втрата роботи та ін.).

ДИДАКТИКА- галузь педагогічної науки, яка розкриває теоретичні основи освіти і навчання у їхньому найбільш загальному вигляді. **Д.** виявляє закономірності та принципи навчання, зміст освіти, форми і методи навчання для всіх предметів і на всіх вікових етапах розвитку особистості.

ДИЗАЙН - вид діяльності, пов'язаний з проектуванням предметного світу. Зміст **Д.**

спрямований на художнє конструювання естетичних і функціональних якостей товару.

ДИЗАЙНЕР - фахівець з гармонійного, корисного, зручного і естетичного поєднання у промислових виробках (побутових приладах, меблях, інтер'єрах квартир, офісів, житлових масивах та ін.) високих споживчих властивостей об'єктів, їхньої надійності, привабливості і конкурентоспроможності. У професії *Д.* поєднуються функції інженера, художника (архітектора), психофізіолога (гігієніста), економіста (маркетолога) та ергономіста. *Д.* самостійно або разом з іншими фахівцями удосконалює вже створені об'єкти, проектує, конструює нові. Для успішного виконання професійних функцій *Д.*: вивчає попит і пропозиції на продукцію різного призначення; визначає причини їхньої недостатньої привабливості; пропонує перспективні конструкторські, санітарно-гігієнічні і естетичні рішення.

ДИЛЕР - фахівець з розвитку взаємозв'язків зі споживачами товарів. До професійних обов'язків *Д.* належить: дослідження кон'юнктури і тенденцій розвитку ринку; формування попиту на товари і послуги; купівля або продаж від імені установи (організації, підприємства) товарів (акцій, облігацій, фінансових документів і цінних паперів, включаючи іноземну валюту) оптом з одночасним наданням кредитно-грошових і інших послуг; підготовка

необхідних документи для купівлі-продажу (договори, угоди); аналіз інформації про стан, надійність і перспективи розвитку клієнтів; скорочення терміну реалізації товарів і послуг з одночасним збільшення об'єму їхніх продаж; підвищення якості обслуговування клієнтів; розширення послуг з одночасним скороченням транспортних витрат; забезпечення дотримання діючих стандартів і норм зберігання, збуту і транспортування товару; організація ефективного використання у роботі технічних засобів і каналів зв'язку (комп'ютерної техніки, телефонів, факсів та ін.); організація реклами, пропаганда переваг товару, його споживчих властивостей. Керує роботою підлеглих йому агентів.

ДИНАМІЧНА РОБОТА – робота людини, за якої напруження м'язів супроводжується зміною їх довжини, переміщенням у просторі тіла або ланки рухового апарату.

ДИНАМІЧНА ФУНКЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА ОСОБИСТОСТІ - загальна структура особистості, яка має чотири її підструктури. Перша підструктура об'єднує спрямованість, ставлення і моральні риси особистості. Друга підструктура об'єднує знання, навички, уміння і звички, набуті в особистому досвіді шляхом навчання. Третя підструктура об'єднує індивідуальні особливості окремих психічних процесів та функцій як форм відображення (емоції, відчуття, мислення, сприйняття, почуття, воля, пам'ять). Динамічна четверта підструктура (ні

в одній особистості не залишається незмінною) поєднує індивідуально-типологічні особливості вищої нервової діяльності. У структурі складові її елементи розглядаються як єдине і динамічне ціле (функціональність).

ДИНАМІЧНИЙ СТЕРЕОТИП - порівняно стійка, цілісна система умовно-рефлекторних зв'язків у корі головного мозку, яка забезпечує стійкий і доцільний зв'язок організму із зовнішнім середовищем. *Д. с.* утворюється в процесі життєдіяльності людини при багаторазовому повторенні одних і тих же впливів зовнішнього середовища. *Д. с.* відіграє значну роль у саморегуляції людського організму, його адаптації до вимог середовища. *Д. с.* є фізіологічною основою для формування системи умінь, навичок, звичок людини, її стійких характеристики поведінки.

ДИСОНАНС – відчуття людиною дискомфорту, яке виникає через необхідність діяти всупереч своїм переконанням.

ДИСПОЗИЦІЯ КОНЦЕПЦІЯ - концепція, в основі якої лежить положення про залежність соціальної поведінки особистості від стану її готовності до певного способу виконання дій. *Д. к.* розглядає диспозицію особистості як ієрархічно організовану систему, вершину якої створюють загальна спрямованість інтересів і система ціннісних орієнтацій, які є продуктом впливу умов середовища розвитку.

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ - технологія цілеспрямованого і методично організованого управління навчально-пізнавальною діяльністю тих, хто навчається і проживає на значній відстані від навчального закладу. *Д. н.* здійснюється за допомогою засобів та методів педагогічного спілкування викладача з тими, хто навчається із мінімальною кількістю обов'язкових занять. За методами організації навчального процесу *Д. н.* близька до заочної форми навчання, а за насиченістю й інтенсивністю навчального процесу - до очної форми. *Д. н.* може здійснюватися в професійних навчальних закладах за всіма освітніми програмами. *Д. н.* передбачає всі види навчальної діяльності: консультації, семінари, лекції, лабораторні роботи, курсові й дипломні проекти (роботи).

ДИСТРИБЮТОР - фахівець з прямого продажу товару (послуги). *Д.* є офіційним представником фірми (підприємства, організації), з якою він співпрацює за контрактом і зобов'язаний продавати лише її товар. До професійних обов'язків *Д.* належить: аналіз локального ринку збуту товару (купівельна спроможність населення у визначеному регіоні, його соціальний і віковий склад), організація мікро - маркетингу (працює з конкретними людьми, рекламує товар, здійснює матеріальну і фінансову звітність). *Д.* є матеріально відповідальною особою за товар, отриманий на реалізацію.

ДИСЦИПЛІНА – визначена поведінка людей, яка відповідає сформованим у суспільстві (підприємстві, організації) нормам права і моралі. Розрізняють *Д.*: внутрішню (самодисципліну) і зовнішню (стимулюється позитивними чи негативними санкціями), загальнообов'язкову (обов'язкову для всіх) і спеціальну (обов'язкову лише для членів певної організації чи певної категорії осіб), об'єктивну (порядок, без якого не може функціонувати організація) і суб'єктивну (необхідність виконання обов'язків для реалізації прав). За напрямками соціальних відносин *Д.* можна розподілити на політичну, економічну, фінансову, трудову тощо. *Д.* на підприємстві (організації) є показником рівня організованості „морального здоров'я” колективу і поділяється на виконавчу (виконання кожним співробітником своїх обов'язків), активну (використання співробітником своїх прав під час виконання обов'язків) і самодисципліну (саморегуляція виконання обов'язків і реалізація прав).

ДИФЕРЕНЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ – галузь психологічної науки, предметом вивчення якої є індивідуально-психологічні і психофізіологічні відмінності людей із урахуванням їхнього вікового рівня розвитку. Вивчення цих відмінностей необхідне для професійного відбору і підбору груп, які виконують складні завдання.

ДИФЕРЕНЦІАЛЬНА ПСИХО-ФІЗІОЛОГІЯ - напрям психології,

предметом дослідження якого є індивідуальні психофізіологічні відмінності між людьми. У дослідженнях з *Д. п.* використовується співставлення фізіологічних та психологічних параметрів, отриманих у незалежних експериментах, для вивчення змін фізіологічних функцій під час реалізації тієї чи іншої діяльності.

ДІАГНОЗ - аргументований висновок вивчення певного стану людини на основі її всебічного дослідження (рівня розвитку індивідуально-психологічних особливостей, здібностей, професійної придатності, характеру тощо). *Д.* завжди носить ймовірний характер, його вірогідність ніколи не буває абсолютною й залежить від надійності та валідності методики дослідження.

ДІЄЗДАТНІСТЬ – характеристика особистості, яка свідчить про спроможність не тільки виконувати певні дії, але й відповідати за них.

ДІЛОВА ЕТИКА - сукупність певних принципів, правил та норм господарської поведінки підприємців. Більшість значних компаній у країнах з ринковою економікою розробляють та приймають кодекси ділової етики (честі), які складають основу *Д. е.* поведінки усіх членів виробничого колективу.

ДІЛОВА ГРА - метод імітації (моделювання) виробничої ситуації в ігровій формі за встановленими заздалегідь правилами. *Д. г.* використовується для навчання

вибору послідовних, оптимальних рішень в умовах імітації реальної практики.

ДІЛОВИЙ ЕТИКЕТ – установлений порядок поведінки в сфері виробництва, управління та бізнесу.

ДІЛОВІ ЯКОСТІ - здатність працівника виконувати свої посадові обов'язки, вирішувати поставлені завдання, знаходити, в рамках своєї компетенції, найкращий підхід і найкоротший шлях досягнення мети. Для людини з **Д. я.** є характерним самостійність мислення, оперативність у прийнятті обґрунтованих рішень, послідовність й ініціативність у їхньому виконанні.

ДІЛОВІ ЯКОСТІ КЕРІВНИКА – професіоналізм, організаторські та виконавські вміння керівника, які дають можливість йому встановлювати і підтримувати ділові стосунки з людьми (підлеглими, колегами, вищим керівництвом), розв'язувати конфлікти (виступати в ролі посередника між конфліктуючими сторонами), вибудовувати систему комунікації між працівниками (отримувати надійну інформацію й ефективно її використовувати), приймати нестандартні рішення у складних ситуаціях (недостатня інформація), раціонально розподіляти ресурси і резерви виробництва.

ДІЯ – відносно автономний елемент у структурі діяльності, спрямований на досягнення певної усвідомленої мети. **Д.** може бути як зовнішньою,

яка виконується у розгорнутій формі за участю рухового апарату і органів чуття, так і внутрішньою, яка виконується подумки. **Д.** є одиницею діяльності і має подібну діяльності структуру: мета – мотив – спосіб – результат. Проте, на відміну від діяльності, **Д.** не має власного мотиву, а підпорядковуються мотиву тієї діяльності, зміст якої вони утворюють. **Д.** у процесі вправ стає автоматизованою навичкою. Розрізняють **Д.** сенсорні, моторні, вольові, мисленеві. Процесуально **Д.** поділяються на практичні (викликають зміни у реальній дійсності) та пізнавальні (призводять до виникнення нових образів та уявлень).

ДІЯЛЬНІСТЬ - специфічно людська форма (внутрішня і зовнішня) активного ставлення (пізнання, творче відтворення, перебудова) до дійсності, регульована свідомістю як вищою інстанцією. В основі **Д.** лежать потреби. Структуру **Д.** складають мотиви (спонукають суб'єкт до **Д.**), мета (досягнення результатів **Д.**), засоби (за допомогою яких здійснюється **Д.**).

ДОБРОЗИЧЛИВІСТЬ - позитивне емоційне ставлення людини до інших людей, груп або соціальних явищ. Формами прояву **Д.** є внутрішня прихильність, привітність, увага, готовність до співпраці, допомога.

ДОБРОЧЕСНІСТЬ – послідовне дотримання людиною загально визнаних моральних норм

поведінки. Доброчесній людині притаманні щирість, працелюбність, великодушність, доброзичливість, мужність.

ДОМАГАННЯ - прагнення особистості досягнути певного статусу, мети, результату діяльності. *Д.* визначають рівень розвитку активності особистості.

ДОМІНАНТА - осередок збудження у центральній нервовій системі, який тимчасово визначає характер відповідної реакції організму на зовнішні та внутрішні подразники, надаючи поведінці визначену спрямованість.

ДОПИТЛИВІСТЬ - прагнення особистості вичерпно і детально пізнати навколишній світ і саму себе. *Д.* є властивістю інтелекту і розвивається в процесі пізнання, практичного освоєння людиною об'єктивної дійсності.

ДОТЕПНІСТЬ - здатність людини винятково точно, естетично, красиво відображати у своїх судженнях ставлення до предметів (явищ, подій) і їхніх властивостей (дотепний жарт, порівняння тощо). *Д.* є конкретним проявом гнучкості і нестандартності мислення.

ДОЦІЛЬНІСТЬ – все те, що відповідає свідомо поставленим цілям.

ДРАТІВЛИВІСТЬ – характерна особливість людини, яка проявляється у хворобливій образливості, підвищеному честолюбстві, стійкості до

негативних афектів.

ДРУГА СИГНАЛЬНА СИСТЕМА

- система способів регуляції психічної активності людини у навколишньому світі, властивості якої сприймаються головним мозком у вигляді мовних сигналів.

ДУМКА – продукт усвідомлення матеріалізованої властивості (ознаки) предмета (явища, події). *Д.* є процесом і результатом розумової дії (розумових дій) і оформлюється словами, діями, знаками, мімікою тощо.

ДУХОВНІ ЦІННОСТІ – витвори людського розуму, зафіксовані у здобутках науки, мистецтва, моралі, культури.

ДУХОВНІСТЬ – родове визначення людського способу життя, система усвідомлених людиною найвищих нематеріальних цінностей. *Д.* проявляється у багатстві внутрішнього світу особистості, її ерудиції, розвинутому інтелекті й емоційних запитах, людяності, моральності. *Д.* людини пов'язана з найвищими прагненнями морального суспільства або з Богом. *Д.* несумісна з жорстокістю, егоїзмом, орієнтацією лише на матеріальну винагороду.

ДУХОВНИЙ СВІТ ОСОБИСТОСТІ - усвідомлена система індивідуальних особливостей, яка у своїй цілісності виражає міру усвідомлення особистістю сутності буття, свого місця і призначення у суспільстві й проявляється у характері її ставлення до світу, до людей і до

самої себе. *Д. с. о.* є специфічною та індивідуально неповторною формою прояву духовності.

Е

ЕВОЛЮЦІЯ - незворотний і поступальний історичний розвиток живої природи, який відбувається шляхом кількісних змін у межах однієї якості.

ЕГО (Я) – структурний компонент особистості в теорії З.Фрейда, визначений ним центральною інстанцією саморегуляції особистості. Дотримуючись принципу реальності, *Е.* контролює поведінку, врівноважуючи імпульси з вимогами соціального оточення, здійснює раціональний аналіз ситуації, виробляє план поведінки, орієнтуючись на вимоги середовища.

ЕГОЇЗМ - надмірна зосередженість людини на своєму „Я”, замкненість у вузькому світі власних інтересів, прагнення досягти своїх цілей за рахунок інших людей. *Е. груповий* те ж саме, але у ставленні однієї групи до іншої.

ЕГОЦЕНТРИЗМ - негативна, хвороблива риса характеру людини, яка проявляється у крайньому індивідуалізмі (егоїзмі).

ЕЙФОРІЯ - не виправданий реальністю, об'єктивними причинами (безпричинна радість, безтурботність) піднесений настрій людини (некритичне задоволення). *Е.* може бути також викликана

успіхом, перемогою і супроводжуватися піднесеним настроєм.

ЕКОЛОГІЯ - наука про закономірності взаємозв'язку живих організмів із навколишнім середовищем, суспільством і природою. *Е.* є комплексною наукою пізнання екологічних процесів. Поряд із власними методами *Е.* використовує методи суміжних наук: біології, фізіології, психології, соціології, економіки.

ЕКОНОМІСТ - МАРКЕТОЛОГ - фахівець з вивчення матеріальних, трудових і фінансових витрат, необхідних для освоєння ринку. До професійних обов'язків *Е. - м.* належить: економічний аналіз господарської діяльності організації (режиму економії, підвищення ефективності робіт, виявлення резервів, попередження витрат і непродуктивних витрат, раціональне використання всіх видів ресурсів); визначення економічної ефективності досліджень (розробок, упровадження нової техніки і технології, раціоналізаторських пропозицій і винаходів); збирання, систематизація і накопичення науково-технічної інформації та інших необхідних матеріалів для роботи з ринком; аналіз розроблених планів (програм) організації виконання робіт. Для ефективної діяльності *Е. - м.* повинен: постійно вивчати спеціальну літературу; аналізувати інформацію про ринок; розробляти заходи щодо проникнення на ринок і збільшення частки підприємства на ньому; вдосконалювати вміння оперувати

інформацією, документами, таблицями.

ЕКОНОМІЧНА ПСИХОЛОГІЯ – галузь науки, що вивчає значення людського фактору в розв’язанні економічних (господарських, виробничих) проблем на макро - та мікроекономічному рівнях (психологічні особливості ведення економічної діяльності, психологія бізнесу та менеджменту тощо).

ЕКОНОРМАТИВНА ПОВЕДІНКА - поведінка людини, в основі якої лежить сукупність правил і вимог раціональної взаємодії людини з природним, соціальним і штучним оточенням, навіть в екологічно несприятливих умовах.

ЕКРАНУВАННЯ – захисний механізм короткочасного відгородження особистості від психічних навантажень, депресивного настрою, страхів, хвилювань. Результатом **Е.** є перехідне почуття спокою, стабільності, рівноваги і, як наслідок, тимчасове звільнення від психічних навантажень. Негативним наслідком **Е.** є накопичення негативних переживань без усунення їх причин.

ЕКСКЛЮЗИВНИЙ – винятковий для визначеної групи людей.

ЕКСПАНСИВНІСТЬ - надмірне (неконтрольоване, нестримане) зовнішнє відображення почуттів людини. **Е.** люди „важкі” у спілкуванні, схильні до конфліктів.

ЕКСПЕРИМЕНТ - метод пізнання

об’єктів (предметів, явищ) і їхніх властивостей за допомогою контрольованих і керованих умов. У психолого-педагогічних дослідженнях **Е.** спрямований на виявлення змін у поведінці людини за допомогою введення у певний процес додаткових факторів (змінних). За формою проведення розрізняють **Е. лабораторний** (проводиться у спеціально організованих штучних умовах) і **Е. природний** (проводиться в звичайних умовах діяльності досліджуваного). Згідно мети дослідження **Е.** поділяються на **Е. констатувальний** (вимірювання діючого на час проведення дослідження рівня розвитку) та **Е. формувальний** (формування вищих рівнів певних характеристик особистості). **Е. ф.** використовується для визначення ефективного змісту та педагогічних засобів удосконалення навчально-виховного процесу.

ЕКСПРЕСИВНИЙ - виразний, здатний відобразити емоційний стан.

ЕКСПРЕСІЯ - виразність, сила прояву почуттів (переживань, думок). **Е.** є зовнішнім проявом емоцій і почуттів людини (міміка, пантоміміка, голос, жести). Надмірна чи недостатня **Е.**, її адекватність (неадекватність) конкретній ситуації, може виступати причиною конфліктів у взаємовідносинах між людьми.

ЕКСПРОМТ – дія, коротка промова, виконана без попередньої підготовки.

ЕКСТЕНСИВНИЙ – спрямований

на розширення, збільшення кількості чогось.

ЕКСТЕРІОРИЗАЦІЯ – перехід дії від внутрішньої, згорнутої форми, у розгорнуту зовнішню. **Е.** - це втілення здійснюваних у внутрішньому плані розумових дій у матеріальний продукт.

ЕКСТЕРНАЛ - особистість, яка пояснює наслідки своїх дій (вчинків, успіхів, невдач) впливом зовнішніх умов (інших людей) і у такий спосіб намагається зняти із себе моральну відповідальність.

ЕКСТРАВЕРТ - особистість, інтереси, почуття, переживання якої спрямовані до зовнішнього світу. Результатом такої спрямованості є висока комунікабельність людини, вона має багато друзів, не любить самотності, прагне до яскравих вражень, ризику, діє під тиском обставин, імпульсивна, дотепна в розмові, любить зміни. **Е.** віддає перевагу діяльності у зовнішньому світі, оптиміст, схильний до агресивності, інколи нестриманий.

ЕКСТРАПОЛЯЦІЯ - поширення висновків, отриманих у результаті вивчення однієї частини явищ, на іншу частину цього роду явищ.

ЕКСТРЕМАЛЬНА СИТУАЦІЯ - несподівана, незапланована, нештатна ситуація, яка різко порушує й ускладнює виконання професійних завдань і несе загрозу життю чи успішному виконанню діяльності.

ЕКСТРЕМАЛЬНІ ЗДІБНОСТІ -

здібності людини до якісної діяльності і поведінки в екстремальних умовах. **Е. з.** людини є важливим індивідуально-психологічним фактором її психологічної, психофізіологічної, професійної і моральної стійкості до діяльності в екстремальних умовах. До структури **Е. з.** відносять особливі розумові (самокритичність, прогностичність, зваженість, здатність до надситуативного мислення та ін.), волюві (цілеспрямованість, сміливість, наполегливість, стійкість до невдач) якості, професійно врівноважене ставлення до небезпеки і навіть потяг до неї, морально-психологічна стійкість.

ЕКСТРЕМАЛЬНІ УМОВИ – середовище максимального напруження фізіологічних і психічних функцій людини, які різко виходять за межі норми. **Е. у.**, у самому загальному розумінні, є середовищем (зовнішні умови та внутрішні фактори), які різко виходять за межі оптимуму, викликають перевантаження і навіть несуть загрозу життю. До формуючих факторів **Е. у.** можна віднести підвищену складність завдань, обмежений час для прийняття рішення, критичні наслідки помилкових дій, дефіцит (перевантаження) інформації для прийняття рішень, монотонність виконуваних дій, підвищена ймовірність виникнення аварійної ситуації тощо. **Е. у.** пливають на діяльність позитивно (мобілізує) і негативно (дезорганізує).

ЕКСТРЕМІЗМ - схильність людини

до крайніх поглядів або дій. **Е.** супроводжується ігноруванням об'єктивних законів розвитку, невмінням і небажанням враховувати реальні обставини, прагненням вирішувати проблеми із застосуванням самих радикальних методів, включаючи всі види насильства. **Е.** виникає на основі переоцінки свого „Я”, визнання тільки своїх власних чи групових потреб, інтересів.

ЕКСЦЕС – крайній прояв чогось (надмірність), який порушує нормальний перебіг явищ або процесів.

ЕМОЦІЇ - психічні стани людини, в яких реалізується безпосереднє ситуативне переживання (страх, гнів, радість, жаль, смуток) значущих для особистості явищ (подій, фактів). В **Е.** проявляється позитивне (негативне) ставлення особистості до певних об'єктів, сфер діяльності, до самої себе, інших людей.

ЕМОЦІЙНА ДЕПРІВАЦІЯ - дефіцит емоцій, довгочасна відсутність ласки, турботи, людської теплоти, розуміння.

ЕМОЦІЙНА ЗРІЛІСТЬ - зниження імпульсивності емоційних реакцій у відповідності з соціальними нормами і вимогами.

ЕМОЦІЙНА КУЛЬТУРА - емоційна чутливість та відповідальність за свої переживання перед собою й оточуючими. **Е. к.** – це вихованість емоцій.

ЕМОЦІЙНА НАПРУЖЕНІСТЬ - стан людини, спричинений конфліктними умовами, підвищеною ймовірністю виникнення аварійних ситуацій, несподіваним або довготривалим впливом певних факторів. **Е. н.** тимчасово знижує стійкість психічних процесів та професійної працездатності.

ЕМПАТІЯ - здатність особистості емоційно відповідати на переживання і почуття інших людей. **Е.** передбачає суб'єктивне сприйняття іншої людини, уміння поставити себе на її місце, проникнути у її внутрішній світ, зрозуміти переживання, думки та почуттів. **Е.** зближує людей в спілкуванні, доводить його до довірливого, інтимного рівня.

ЕМПІРИЧНЕ – те, що йде від експериментального дослідження, від досвіду.

ЕНЕРГІЙНІСТЬ – здатність людини довготривало зберігати високу активність.

ЕРГОНОМІКА – галузь науки, яка вивчає діяльність людини в умовах сучасного виробництва. Метою **Е.** є забезпечення найвищого рівня ефективності виробництва, яке не створює загрози здоров'ю працівників і виконується за рахунок мінімальних затрат біологічних ресурсів. **Е.** здійснює системний і цілісний аналіз трудової діяльності людини під час виконання нею професійної праці і виявляє закономірності (складність і тривалість праці, емоційна напруженість, працездатність, втома

та ін.) взаємодії людини і техніки.

ЕРУДИЦІЯ - глибока обізнаність людини у певній галузі науки (діяльності), досягнута наполегливою працею, систематичним поповненням знань, аналізом набутого теоретичного та практичного досвіду.

ЕТИКЕТ – сукупність прийнятих у суспільстві правил поведінки, які набули характеру чітко регламентованого церемоніалу.

ЕФЕКТ – сильне враження, яке хтось (щось) справляє на когось.

ЕФЕКТ БУМЕРАНГА – спрямовані проти когось (чогось) дії, які обертаються проти тих, хто ці дії здійснює.

„ЕФЕКТ ОРЕОЛА” – вплив загального враження про людину (позитивне, нейтральне, негативне) на сприйняття і оцінку окремих її властивостей.

ЕФЕКТ УПЕРЕДЖЕНОСТІ – очікування людиною бажаних результатів, які відповідають попередньо висунутій нею гіпотезі.

Є

ЄДНІСТЬ СВІДОМОСТІ І ДІЯЛЬНОСТІ – один з основних принципів суспільно - гуманітарних наук, сутність якого полягає у визнанні матеріального світу і пріоритету практичної діяльності людини над її психікою. У практичній діяльності образ,

ідеальний план об'єктивується (матеріалізується). Свідомість є продуктом діяльності високоорганізованої матерії (людського мозку) і відображає навколишній світ, процеси і результати практичної діяльності людини.

Ж

ЖАДІБНІСТЬ - прагнення людини до оволодіння цінностями. **Ж.** має позитивний (оволодіння знаннями, поглиблення духовної культури) і негативний (прагнення до накопичення, придбання) характер.

ЖЕСТ – сигнальні рухи людини, які спеціально відпрацьовані для передавання її емоційного стану.

ЖИТТЄВА ПЕРСПЕКТИВА - цілісна картина майбутнього людини у складному взаємозв'язку запрограмованих і очікуваних дій з якими вона пов'язує сенс свого життя. Ядром **Ж. п.** є ціннісні орієнтації, життєві цілі і наміри особистості.

ЖИТТЄВА ПОЗИЦІЯ ОСОБИСТОСТІ – ідеали, переконання і цінності особистості, які концентрують у собі основоположні принципи її діяльності (поведінки).

ЖИТТЄВА СИТУАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ - сукупність зовнішніх умов та внутрішніх факторів життєдіяльності особистості, які прямо або опосередковано впливають на її

внутрішній світ, діяльність і поведінку.

ЖИТТЄВІ ПОРАДИ - поради, які надаються людині на підґрунті набутого життєвого досвіду або так званого здорового глузду.

ЖИТТЄВИЙ ПЛАН ОСОБИСТОСТІ - система взаємопов'язаних і узагальнених цілей, які ставить перед собою особистість. Ядром **Ж. п. о.** є стійка ієрархічна система ціннісних орієнтацій, яка пов'язана з питаннями професійного (Ким бути?) і морального (Яким бути?) самовизначення особистості.

ЖИТТЄВИЙ ПРОСТІР ЛЮДИНИ - сукупність природних і соціокультурних умов життєдіяльності людини, які забезпечують відтворення і удосконалення її життя як біологічної і соціальної істоти.

ЖИТТЄВИЙ ТОНУС – загальний фізичний і психічний стан людини, який визначає її настрій та активність. Біологічною основою **Ж. т.** людини є стан її здоров'я, особливості функціонування гормональної та нервової систем. Психологічно **Ж. т.** людини є станом її емоційного переживання життєвої перспективи.

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ – індивідуальний розвиток людини від народження до смерті. Однією з важливих складових **Ж. ш.** є професійний шлях людини (від вибору професії до виходу на пенсію).

З

ЗАБАГАНКА – невмотивована потреба, примхливе бажання.

ЗАВЗЯТІСТЬ – стійкість і наполегливість у досягненні людиною якої-небудь мети.

ЗАДАТКИ - природжені анатомо-фізіологічні особливості людини, які є передумовою розвитку здібностей. Задатками можуть виступати типологічні особливості нервової системи (швидкість утворення тимчасових зв'язків, їх стійкість та ін.) та індивідуальні особливості будови аналізаторів тощо.

ЗАДОВОЛЕНІСТЬ - емоційний стан людини, який виникає під час досягнення нею бажаного результату. **З.** залежить від характеру потреб і реальних можливостей реалізувати ці потреби на практиці.

ЗАМІЩЕННЯ - захисний механізм, призначений для уникнення негативних переживань шляхом заміни їх об'єкта. Наприклад, не наважуючись зробити критичні зауваження керівництву (наслідки, санкції), людина приходить додому і зганяє злість і роздратування на своїх близьких.

ЗАКОН ЙЄРКСА – ДОДСОНА - закон залежності ефективності діяльності особистості від сили її мотивації. У **З. Й – Д.** доводиться про те, що чим вища сила мотивації людини до діяльності, тим вищий її результат. **З. Й – Д.** діє лише до

досягнення деякого оптимуму діяльності людини, після якого зростання сили мотивації не впливає на її ефективність.

ЗАМОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНЕ - сукупність завдань або цілей діяльності суб'єктів управління різних рівнів для вирішення актуальної проблеми (протиріччя).

ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ – процес вибіркової фіксації у пам'яті людини інформації про навколишній світ. Розрізняють **З. довільне** (точно запам'ятовування певної інформації на довготривалій час з метою наступного її відтворення), **З. механічне** (запам'ятовування певної інформації без опори на смисловий зв'язок між її частинами) і **З. смислове** (запам'ятовування певної інформації, яке спирається на розуміння змісту матеріалу, усвідомлення логічних зв'язків між його частинами).

ЗАПОВЗЯТЛИВІСТЬ - форма активності особистості у діяльності, яка характеризує її здатність знаходити оптимальні й нестандартні рішення, доводити їхнє вирішення до кінця, допускаючи при цьому обґрунтований ризик. **З.** свідчить про вміння людини долати складні ситуації, використовуючи інноваційні способи активізації своєї діяльності, господарську заощадливість у рамках законності, моральних і соціальних норм, поєднання своїх інтересів з інтересами колективу і суспільства в цілому.

ЗАХОПЛЕННЯ – стан людини, для

якого є характерним яскраво виражене почуття високої позитивної інтенсивності в діяльності (спілкуванні, творчості, грі). **З.** означає, що людина віддає улюбленій справі значну частину свого часу, суттєві психічні й фізичні зусилля.

ЗВИЧКА - закріплений спосіб дії (поведінки) людини, який у певних умовах набирає сили потреби. **З.** належить до автоматизованих компонентів дії (поведінки) і виробляється внаслідок багаторазового повторення певних способів діяння.

ЗДАТНІСТЬ – властивість особистості, яка визначає її можливості, спроможність і нахили до виконання певної діяльності. **З.** зумовлюється природними задатками людини, рівнем її знань, умінь і навичок, рисами характеру і темпераменту, емоційно-вольовою сферою. **З.** людини розвивається і диференціюється у процесі практичної діяльності.

ЗДИВУВАННЯ – емоційна реакція людини на новизну (незвідане, цікаве, таємниче).

ЗДІБНОСТІ - сукупність індивідуально-психологічних особливостей людини, що є умовою успішного виконання певної діяльності. Виділяють **З. загальні**, які проявляються в усіх видах діяльності (загальні розумові здібності, пам'ять, увага тощо) і **З. спеціальні**, які відповідають обмеженому колу вимог конкретної діяльності (музичний слух - для

музиканта, технічне мислення - для інженера тощо).

ЗДОГАД – не обгрунтоване достатніми фактичними даними припущення.

ЗІБРАНІСТЬ – здатність людини підтримувати свою психіку в стані готовності до вирішення будь-яких завдань.

ЗНАННЯ – сукупність сприйнятої і засвоєної людиною інформації у вигляді понять, уявлень, суджень, яка зберігається у довготривалій пам'яті і може бути відтворена у процесі діяльності і поведінки. Психологія розглядає **З.** людини як образи предметів (явищ зовнішнього світу) і способи виконання нею різноманітних дій.

ЗОВНІШНЯ МОТИВАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ – мотиви, що знаходяться за межами самого працівника і праці як такої (заробітна плата, боязнь осуду, прагнення престижу тощо). **З. м. д.** поділяється на позитивну (матеріальні стимули, просування по роботі, схвалення колег і колективу, престиж) і негативну (покарання, критика, осуд тощо). Як позитивна так і негативна **З. м. д.** характеризуються невисокою стійкістю і швидко втрачає свою стимулюючу силу.

ЗОЛОТЕ ПРАВИЛО ПОВЕДІНКИ – люди, які включені в процес міжособистісної взаємодії повинні керуватися імперативним правилом: поступай по відношенню до інших так, щоб це могло надати нові сили іншому і тобі самому. Традиційна

форма **З. н. п.** дещо інша: стався до інших так, як ти хотів би, щоб інші ставилися б до тебе.

ЗОНА НАЙБЛИЖЧОГО РОЗВИТКУ – приховані можливості у розвитку дитини, що відкриваються при наданні їй мінімального підказування або зовнішньої допомоги з боку дорослих. **З. н. р.** дозволяє характеризувати потенційні можливості дитини і на цьому підґрунті прогнозувати перспективи її розвитку.

ЗОНА ПОТЕНЦІЙНОГО РИЗИКУ - життєві умови (обставини, ситуації) в яких людина ризикує зазнати невдач.

ЗОСЕРЕДЖЕНІСТЬ УВАГИ – міра інтенсивності уваги, яка є предметом розумової або фізичної діяльності. **З. у.** дозволяє людині не помічати сторонніх подразників (того, що відбувається навколо) і зосередитися на діяльності.

ЗРІЛІСТЬ ОСОБИСТОСТІ - досягнутий людиною високий рівень розвитку біологічних, фізіологічних, соціальних, інтелектуальних, вольових, емоційних, моральних та інших параметрів. У генезисі спочатку настає біологічне і фізіологічне дозрівання організму, згодом психологічна зрілість, як показник роботи сенсорних, мнемічних й інтелектуальних функцій людини і насамкінець соціальна, моральна, світоглядна та професійна зрілість, як свідчення її можливостей ефективно здійснювати практичну й теоретичну діяльність. Для зрілої особистості

характерним є почуття відповідальності, потреба у турботі за інших людей, здатність до активної участі у житті суспільства.

I

ІДЕАЛ - образ бажаного (взірець досконалості), який є прикладом для особистості у поведінці і діяльності.

ІДЕАЛІЗАЦІЯ – уявлення про щось (когось) як про значно краще і досконаліше, ніж воно є насправді, наділення його властивостями, які відповідають образу бажаного.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ – встановлення тотожності (подібності) об'єктів (предметів, понять) завдяки спільності їхніх рис (ознак, властивостей). **I.** використовується для дослідження механізму ототожнення індивіда (засвоєння соціальних ролей, стандартів поведінки, їх копіювання і відтворення) з реальною чи уявною людиною (групою, спільністю).

ІДЕОМОТОРИКА - мимовільні рухи різних частин тіла (рук, очей, голови, тіла) при мисленевому уявленні про них, які непомітні і приховані від свідомості самої людини.

ІДЕЯ - чітко усвідомлена думка (образ), яка є основою процесу мислення чи діяльності. Сукупність **I.** складають ідеальну сторону діяльності.

ІЄРАРХІЯ – система елементів (складових) у визначеній послідовності і субпідрядності.

ІЛЮЗІЯ – викривлене (хибне, неповне) сприйняття дійсності епізодичного (тимчасового) характеру. В окремих випадках **I.** відіграють певну позитивну роль у сприйманні людини (просторові ілюзії художніх творів, живопису тощо). **I.** виникають на основі сприйняття реальних об'єктів відображення і цим вони відрізняються від галюцинацій, які цього не передбачають.

ІМІДЖ - публічно зафіксований і визнаний образ особи (професії, організації, діяльності, способу життя). **I.** містить у собі фізичну (здоров'я, стиль одягу, зачіска, макіяж), психічну (характер, темперамент, внутрішній світ) і соціальну (роль у суспільстві, поведінка і комунікативні особливості) складову, які утворюють єдине ціле образу особи (професії, організації, діяльності, способу життя).

ІМІДЖМЕЙКЕР - фахівець зі створення приємної зовнішності (зачіски, стилю, одягу) та зміни поведінки (приємні манери, упевнені рухи, привітна посмішка) людини з метою завоювання симпатій інших (глядач, виборець). Також до професійних обов'язків **I.** належить розробка текстів виступів (сценаріїв) і їхня організація. **I.** вибудовує навколо свого клієнта будь-які комбінації, які забезпечують піднесення його іміджу. За допомогою певних технологій **I.** прагне донести образ клієнта (ідеї, ролі) до інших (глядачів, виборців). **I.** прагне досягнути віддзеркалення зовнішності клієнта у громадській

думці. Споживачами послуг **I.** є політичні діячі, урядовці та представники шоу-бізнесу.

ІМІТАЦІЯ - наслідування рухів, жестів, міміки, голосу іншої людини.

ІМПУЛЬСИВНІ ДІЇ – несвідомі дії, які здійснюються без певного вольового рішення і під впливом першого враження.

ІНДИВІД - окремо взята людина зі всіма властивими їй особливостями (біологічними, фізіологічними, соціальними, психічними), які відрізняють її від інших людей.

ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ - організація навчального процесу з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей людини. **I. н.** дозволяє створити оптимальні умови для реалізації потенційних можливостей кожного учасника процесу. Засобами **I. н.** можуть виступати індивідуальні й групові завдання, самостійні роботи, практичні заняття тощо.

ІНДИВІДУАЛІЗМ - риса характеру людини, для якої є властивим абсолютизація власної позицій (потреб, інтересів) і протиставлення неї інтересам колективу (групі людей, суспільству). Поняття **I.** близьке за значенням до егоїзму.

ІНДИВІДУАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ - володіння людиною прийомами самореалізації та саморозвитку власної індивідуальності в рамках певної професії, її готовність до професійного зростання та

індивідуального самозбереження, здатність протистояти професійному старінню. **I. к.** передбачає вміння працівника раціонально організувати свою працю без перевантаження часу і сил.

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД - підхід до людини з врахуванням конкретних її особливостей (біологічних, фізіологічних, соціальних, психічних), які відрізняють її від інших людей.

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ СТИЛЬ ДІЯЛЬНОСТІ - стійка й індивідуально-специфічна система відносно однорідних прийомів (способів, методів) виконання діяльності.

ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ - сукупність неповторних індивідуально-психологічних властивостей індивіда, які відрізняють його від усіх інших.

ІНДИВІДУАЛЬНО – ПСИХІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ – суттєві та стійкі структурні компоненти психіки особистості, які обумовлюють її індивідуальність (стиль діяльності і поведінки).

ІНДИФЕРЕНТНІСТЬ - стан бездіяльності людини з характерно байдужим, нейтральним ставленням до когось (чогось), відсутністю інтересу і потягу до чого-небудь.

ІНДУКЦІЯ - метод пізнання, який дозволяє на підставі знання про окремі властивості (ознаки, характеристики) зробити висновок про загальне.

ІНЕРТНИЙ ТИП НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ - тип нервової системи з повільним перебігом нервових процесів. *І. т. н. с.* властивий людям флегматичного типу темпераменту.

ІНЕРТНІСТЬ - пасивність, млявість, сповільнене переключення уваги людини з одного виду діяльності на інший.

ІНЖЕНЕРНА ПСИХОЛОГІЯ – галузь психологічної науки, предметом вивчення якої є закономірності взаємодії людини і техніки. *І. п.* розробляє наукові рекомендації оптимальної взаємодії людини і машини. Напрямами реалізації такої мети є професійна підготовка фахівців для роботи зі складним технічним обладнанням і підбір людей, які володіють необхідними професійно важливими якостями, для використання у діяльності певної техніки.

ІНІЦІАЦІЯ – комплекс дій, через які здійснюється і формально закріплюється зміна соціального статусу індивіда. *І.* забезпечує включення людини у певне об'єднання (групу, колектив) і набуття нею прав, функцій і повноважень.

ІННОВАЦІЯ - створення, розповсюдження і застосування чогось нового для задоволення потреб людини і суспільства. *І.*, як процес і результат діяльності людини, спрямована на використання нею всього нового (усунення неефективних умов праці, удосконалення діяльності управлінських структур тощо) у діяльності і поведінці.

ІНСАЙТ - несподіване для самої людини, раптове знаходження шляхів вирішення проблеми, над розв'язанням якої вона довго і наполегливо працювала.

ІНСТИНКТ - сукупність природжених складних актів доцільної поведінки організму в навколишньому середовищі. Фізіологічною основою *І.* є ланцюг безумовних рефлексів, вироблених поколіннями.

ІНТЕГРАТИВНІСТЬ ГРУПИ – міра єдності, спільності членів групи один з одним.

ІНТЕЛЕКТ – здатність особистості глибоко і точно відобразити у свідомості предмети і явища об'єктивної дійсності в їхніх суттєвих зв'язках і закономірностях, орієнтуватися в навколишньому середовищі, перетворювати його, мислити, навчатися, пізнавати світ і переймати соціальний досвід. *І.* є багаторівневою організацією пізнавальних здібностей людини (психофізіологічні процеси, психічних стани і процеси), які забезпечують оцінку ситуацію, прийняття рішення і відповідну діяльність. Умовою розвитку *І.* є діяльність. Розрізняють *І. абстрактний* (оперування поняттями), *І. невербальний* (оперування реальними предметами, образами предметів, зображеннями) та *І. конкретний* (оперування знаннями і вміннями для вирішення повсякденних проблем).

ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ ПРАЦІ – збільшення в структурі трудових

затрат людини питомої ваги елементів розумової діяльності. Реалізується *I. н.* за рахунок впровадження у трудову діяльність науково-технічних досягнень, підвищення кваліфікаційного та культурно-освітнього рівня працівників.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ

- продукт інтелектуальної праці, визнаний її автором людиною (групу людей). Об'єктами *I. в.* є наукові розробки, книги, відкриття, винаходи, ноу-хау, фірмові знаки та ін.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПОРІГ – рівень загального інтелекту людини, необхідний для оволодіння діяльністю і досягнення у ній необхідної продуктивності.

ІНТЕЛІГЕНТНІСТЬ – сукупність особистісних якостей індивіда, які відповідають соціальним сподіванням. До основних ознак *I.* належить комплекс таких інтелектуальних і моральних якостей як загострене почуття соціальної справедливості, володіння багатством світової і національної культури, засвоєння загальнолюдських цінностей, тактовність і особиста порядність, здатність до співчуття, принциповість у поєднанні з терпимістю тощо.

ІНТЕЛІГЕНЦІЯ – соціальна група населення, професійно зайнята розумовою працею (працівники науки, мистецтва, лікарі, педагоги та ін.).

ІНТЕНСИВНІСТЬ ПРАЦІ – праця людини, напруженість якої залежить

від об'єму витрат нею зусиль впродовж одиниці робочого часу (година, день). Оптимальною *I. н.* є праця, виконання якої забезпечує відновлення працездатності працюючого до початку нового трудового дня.

ІНТЕНЦІЯ – спрямованість (прагнення, намір, мета,) свідомості (волі, почуттів, інтелекту) на предмет. Близьким за значенням до поняття *I.* є поняття установка.

ІНТЕРАКТИВНЕ НАВЧАННЯ – навчання, побудоване на взаємодії учнів, яке є основним джерелом навчального пізнання. У процесі *I. н.* педагог не дає готових знань, а спонукає учнів до самостійного їх пошуку, виконуючи функцію помічника самонавчання.

ІНТЕРВ'Ю ТИПОВЕ – опитування респондентів. Розрізняють *I. типове* (процедура якого уніфікована для всіх респондентів) та *I. неформальне* (форма якого заздалегідь не визначена).

ІНТЕРЕС - вибіркова спрямованість людини на певний об'єкт (діяльність), який емоційно привабливий і має для неї певну значущість.

ІНТЕРЕС ДО ПРОФЕСІЇ - вибіркова спрямованість особистості на певну професійну діяльність, яка емоційно приваблива і має для неї певну значущість.

ІНТЕРІОРИЗАЦІЯ - процес перетворення зовнішніх дій з предметами на внутрішні, розумові.

Процедура такої специфічної трансформації складається з узагальнення, вербалізації, скорочення і модифікації, які виходять за межі зовнішньої діяльності. Поняття **I.** розкриває взаємозв'язок свідомості і діяльності людини, результатом якого є оволодіння нею досвідом. Завдяки **I.** зовнішні фактори людської поведінки трансформуються в усталені внутрішні якості особистості.

ІНТЕРНАЛ - тип особистості, який у випадку невдачі звинувачує себе, а не інших та навколишні обставини.

ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ НАВИЧОК – негативний гальмівний вплив (зниження продуктивності дій, помилки, неточності тощо) раніше вироблених навичок на формування нових.

ІНТРАВЕРСІЯ - переважна скерованість психічних процесів людини на свій внутрішній світ (на відміну від екстраверсії). Людей, яким характерна **I.**, називають інтровертами. Типовий інтроверт - це розсудлива, скромна, усамітнена людина, яка віддає перевагу книгам над спілкуванням з людьми, свої дії заздалегідь планує, не любить сильних вражень і прагне спокійного й упорядкованого життя. Особистість такого типу стримана, неагресивна, дещо песимістична, надає великого значення моральним та етичним нормам, проте має значні труднощі під час адаптації до нових умов.

ІНТРОСПЕКЦІЯ - самоспостереження

(безпосереднє спостереження) за своєю власною діяльністю і поведінкою.

ІНТУЇЦІЯ - специфічна здатність особистості осягати істину без попереднього логічного обґрунтування. **I.** інколи вистачає для досягнення істини, але для переконання інших цього недостатньо.

ІНФАНТИЛІЗМ - затримка психічного та фізичного розвитку особистості. Розрізняють **I. особистісний** (збереження у поведінці дорослого особливостей, властивих дитячому віку) та **I. соціальний** (збереження у поведінці дорослого особливостей, властивих соціальному статусу дитини).

ІНФОРМАЦІЯ – зміст повідомлення (даних) про щось (когось), передача якого розглядається у часі та просторі.

ІНФРАСТРУКТУРА – сукупність галузей (видів діяльності), які обслуговують виробничу і невиробничу сфери (транспорт, зв'язок, освіта, охорона здоров'я та ін.).

ІРРАЦІОНАЛЬНЕ – те, що знаходиться поза межами розуму, не піддається логічному поясненню і розумінню.

ІСТЕРІЯ - підвищена збудливість і емоційність людини, низька саморегуляція нею власної поведінки.

ІСТИНА – адекватне відображення

об'єктивної дійсності, відтворення її такою, якою вона існує поза свідомістю й незалежно від неї.

Й

ЙОГА - вчення про особистісне самовдосконалення людини, яке досягається системою психофізіологічних тренувань. Тренування за системою **Й.** глибинних функціональних рівнів психофізіологічної організації індивіда дає можливість регулювати діяльність внутрішніх органів, легко переносити надзвичайно високі жару і холод, довгий час обходитися без їжі, води та повітря тощо. Психологія **Й.** акцентує увагу на таких „надсвідомих процесах” як інтуїція, ментальна зосередженість, відчуття повного об'єктивного поєднання індивідуального „Я” з всезагальним абсолютним духом .

К

КАДРОВИЙ КОНСАЛТІНГ – консультаційні послуги для керівників і спеціалістів з організацій кадрової роботи. **К. к.** займаються спеціально створені організації (підприємства, фірми).

КАДРОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ – один з напрямів менеджменту, націлений на розвиток і ефективно використання кадрового потенціалу організації (підприємства, фірми).

КАДРОВИЙ РЕЗЕРВ – потенційно активна і підготовлена частина персоналу організації, здатна виконувати функції вищестоящих посад.

КАТЕГОРІЯ – наукове поняття, у якому сконцентровані найзагальніші і найістотніші властивості дійсності.

КАУЗОМЕТРИЯ - біографічний метод дослідження суб'єктивної картини життєвого шляху (минулого і можливого майбутнього) особистості. **К.** проводять у формі інтерв'ю, яке містить біографічні дані, дату і перелік значущих подій, причинний аналіз міжподійних стосунків, цільовий аналіз сфер приналежності до подій, емоційна привабливість подій та їхня значущість „для себе” та „для інших”. **К.** дозволяє зробити висновок щодо масштабності, усвідомленості й реалізованості задумів людини, стильові особливості її життя, задоволеність власним минулим, сьогоденням і майбутнім.

КВАЗІГРУПА - група людей, для якої характерні спонтанність утворення, короткочасність, нестійкість взаємозв'язків і взаємодії між її учасниками (аудиторія слухачів лекції, черга покупців, пасажери громадського транспорту)

КВІНТЕСЕНЦІЯ – саме найголовніше, найважливіше і найбільш суттєве в чомусь.

КЛАСИФІКАЦІЯ – розподіл предметів (понять, властивостей) за класами, видами, розділами в залежності від їх загальних ознак.

КЛІМАТ СОЦІАЛЬНО ПСИХОЛОГІЧНИЙ - психологічний настрій у групі людей (колективі). Ознаками **К. с.-п.** є взаємостосунки у

колективі по вертикалі та горизонталі, їхній стиль і норми (необхідний мінімум), різноманітні складові виробничих обставин (організація і умови праці, система стимулювання тощо), які складають стійкий специфічний емоційний настрій членів колективу. **К. с.-п.** визначає рівень зрілості колективу, який безпосередньо пов'язаний з ефективністю спільної діяльності його членів.

КМІТЛИВІСТЬ - здатність інтелекту людини до оперативного аналізу проблемної ситуації, її усвідомлення та адекватне вирішення.

КОГНІТИВНИЙ ДИСОНАНС - стан внутрішнього дискомфорту особистості, викликаний одночасною актуалізацією суперечливих, логічно несумісних уявлень, поглядів, взаємно-виключних потреб, мотивів діяльності. Наслідком **К. д.** є внутрішній конфлікт, вихід з якого особистість знаходить шляхом узгодження суперечливих і логічно несумісних висновків, використання захисних механізмів або зміною початкового (первісного) мотиву.

КОГНІТИВНИЙ ПРОЦЕС – пізнавальний процес, за допомогою якого набувається, трансформується, зберігається і за необхідності використовується інформація про оточуючий світ. У **К. п.** задіяні психічні процеси людини (відчуття, сприймання, увага, уявлення, пам'ять, мислення тощо), які використовуються для пізнання і пояснення об'єктивної дійсності.

КОЕФІЦІЄНТ ІНТЕЛЕКТУ (IQ) - кількісний показник рівня розумового розвитку людини. **К. і.** є відношенням розумового віку (РВ) до паспортного, хронологічного віку особи (ХВ) і визначається за допомогою формули $IQ = \frac{РВ}{ХВ} \times 100\%$. Розумовий вік вираховується на основі результатів виконання тестів. Для кожного хронологічного віку визначений показник вирішення кількості тестових завдань, який прийнятий за 100% (відхилення на 10% не вважається відхиленням від норми). Значне перевищення такого показника вважається свідченням обдарованості. Для людей з рівнем IQ нижчим за 75% є характерним відставання у розумовому розвитку. **К. і.** (IQ) є лише показником розумового розвитку людини на момент обстеження і не дає достатніх підстав для прогнозування, яке можливе лише на основі більш глибокого й комплексного дослідження особистості.

КОМІВОЯЖЕР - фахівець з формування попиту і збуту товарів (послуг) у віддалених від місця їх виробництва регіонах. **К.** здійснює підприємницьку діяльність за дорученням продавця товарів (послуг) і за його рахунок здійснює посередницькі функції на основі договору, який визначає розмір і порядок отримання винагороди. До професійних обов'язків **К.** належить: пошук потенційних покупців (замовників) на товари (послуги); рекламування товарів (послуг) за допомогою зразків (каталогів); аналіз кон'юнктуру (попит, пропозиції, ціни, вимоги

споживачів) регіонального ринку відповідних товарів (послуг); налагодження і підтримка із замовниками ділових зв'язків і проведення з ними переговорів; звітність про результати збуту товарів (послуг).

КОМІРЦІ: БІЛІ, СІРІ, СИНІ - терміни, які використовуються для характеристики певних категорій працівників. *К. білі* - інженерно-технічний персонал і конторські службовці. *К. сірі* - працівники галузей соціальної інфраструктури. *К. сині* - робітники, зайняті фізичною працею.

КОМПЕНСАЦІЯ ПСИХІЧНА - компенсація недостатньо розвинутих якостей особистості, професійно важливих для виконання визначеної діяльності, іншими. *К. п.* лежить в основі індивідуального стилю діяльності людини. *К. п.* враховується під час проведення профконсультації, професійного відбору (підбору).

КОМПЕТЕНТНІСТЬ – здатність особистості на достатньому рівні раціонально і без переважань організувати свою діяльність. *К.* передбачає володіння людиною глибокими знаннями, уміннями і навичками, способами і прийомами саморозвитку, самореалізації і самозбереження. Розрізняють *К. професійну* (здатність працівника на достатньому рівні раціонально і без переважань виконувати професійні функції), *К. соціальну* (здатність особистості працювати в команді, ефективно взаємодіяти з іншими для досягнення цілей

особистих і цілей організації) і *К. методологічну* (здатність особистості системно мислити, адекватно сприймати та інтерпретувати різноманітну інформацію, структурувати проблеми, виділяти головне і другорядне). *К.* пов'язана не тільки з конкретним трудовим процесом, а й з його організаційними і соціальними взаємозв'язками, що суттєво відрізняє її від підготовленості.

КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПРОФЕСІЙНА - здатність спеціаліста на достатньому рівні виконувати професійну діяльність. *К. п.* передбачає теоретичну і практичну підготовленість людини, володіння нею загальними, спеціальними, технологічними, комунікативними і рефлексивними компетенціями. В процесі професійної діяльності *К.* трансформується у професіоналізм.

КОМПЕТЕНТНІСТЬ РЕФЛЕКСИВНА – (метакомпетентність) здатність особистості актуалізувати і адекватно розгорнути процеси рефлексії, які забезпечують адекватну оцінку якості досягнутих результатів, подолання стереотипів і знаходження нових способи дій в нестандартних ситуаціях.

КОМПЕТЕНТНІСТЬ СПЕЦІАЛЬНА - здатність особистості на достатньому рівні раціонально і без переважань виконувати специфічні функції конкретної професійної діяльності, адекватно оцінювати досягнуті результати і проектувати власний професійний розвиток.

КОМПЕТЕНЦІЯ - коло повноважень посадової особи (структури), у яких вона досконало володіє знаннями та досвідом формулювання і досягнення цілей. **К.** слід відрізнити від компетентності. Компетентність є особистісною характеристикою (я вмю, можу), а **К.** належить до характеристики діяльності (мене уповноважили, я повинен).

КОМПЛЯЦІЯ - неоригінальна, несамостійна літературна чи наукова праця, побудована на використанні чужих творів без самостійної обробки першоджерел.

КОМПЛЕКС ЗАХИСТУ – готовність людини до захисту від реальної (уявної) загрози (ворожості).

КОМПЛЕКС ЗВЕРХНОСТІ - об'єктивно необґрунтована (помилкова, хибна) впевненість людини у переважанні її над іншими за певними фізичними і психологічними властивостями, які ніби дають їй право керувати й підпорядковувати інших, користуватися серед них особливими привілеями.

КОМПЛЕКС НЕПОВНОЦІННОСТІ - стійка впевненість людини у власній малоцінності, у своїх реальних і уявних недоліках, нездатності вирішувати життєві проблеми. **К. н.** гальмує і паралізує дії людини, призводить до невротичних відхилень.

КОМПРОМІС - погодженість між протилежними (відмінними)

думками (ідеями, поглядами), яка досягається шляхом взаємних поступок.

КОМУНІКАБЕЛЬНІСТЬ - потреба і здатність особистості до спілкування з іншими людьми. Для **К.** людини характерна легкість у налагодженні контактів, здатність не розгублюватися у різних ситуаціях, прагнення до ініціативності, лідерства в групі.

КОНСАЛТИНГ - консультаційні послуги з питань удосконалення діяльності підприємств (фірм, організацій), включаючи зовнішньоекономічну сферу ведення бізнесу.

КОНСЕНСУС - загальна згода у спірних питаннях, до якої приходять учасники конференцій (переговорів, засідань) без формального голосування.

КОНСЕРВАТОР – противник нововведень, прогресу і перетворень, прихильник традиційних і незмінних поглядів (у науці, політиці тощо).

КОНСОЛІДАЦІЯ – зміцнення (утвердження) чого-небудь і об'єднання (згуртування) окремих осіб (груп, організацій) для досягнення спільної мети.

КОНСТАНТНИЙ - постійний, незмінний, такий, що залишається сталим протягом тривалого часу.

КОНСТРУКТ – одиниця мислення (сприйняття, ставлення), яка об'єднує суб'єктивну інтерпретацію

біполярних даних. Біполярність у **К.** виявляється в одночасному узагальненні протилежних характеристик дійсності (білий-чорний, егоїст-альтруїст тощо).

КОНФІДЕНЦІЙНІСТЬ - довірливість, секретність, те, що не підлягає розголошенню.

КОНФЛІКТ - крайнє загострення суперечностей (ідей, інтересів, потреб, оцінок, домагань тощо), які намагаються розв'язати емоційно. Розрізняють **К. внутрішні** (суперечливість мотивів, амбівалентність почуттів) і **К. внутрішньо особистісні** (суперечливість ціннісних орієнтацій, інтересів, домагань з соціальним нормами і мораллю). Наслідками невирішеного **К. в.** є неадекватне уявлення про себе, непомірні домагання і неможливість їхнього досягнення, протилежно спрямовані мотиви самоствердження, невідповідність між високою самооцінкою особистості і низькою її оцінкою оточуючими. **К. в.** поділяються на мотиваційні, моральні, рольові, адаптаційні.

КОНФЛІКТНА СИТУАЦІЯ - ситуація, обов'язковими складовими якої є об'єкт та учасники конфлікту різної спрямованості. У **К. с** один або декілька учасників конфлікту, досягаючи мети, ускладнюють (роблять просто неможливим) досягнення мети іншими.

КОНФОРМІЗМ – безпринципне і некритичне слідування людини будь-якому взірцю, який

вирізняється найбільшою силою тиску. **К.** породжує пристосовництво, схилення перед авторитетами, пасивне сприйняття встановленого порядку, панівних думок тощо. Розрізняють **К. внутрішній** (зміна поведінки внаслідок внутрішнього прийняття позиції групи, оточуючих) і **К. зовнішній** (зовнішня демонстративна підлеглість груповому тиску без внутрішнього прийняття позиції групи, оточуючих).

КОНФРОНТАЦІЯ – протистояння між собою певних ідейно-політичних принципів, інтересів людей, організацій, соціальних систем тощо.

КОНЦЕНТРАЦІЯ УВАГИ - інтенсивність зосередження уваги на визначеному об'єкті і відсторонення її від усього іншого і менш значущого. Здатність до **К. у.** тісно пов'язана з силою нервової системи.

КОНЦЕПЦІЯ - система поглядів на явища (події, процеси), сформована навколо основної ідея. **К.** розкриває спосіб розуміння і тлумачення явища (події, процесу).

КОПРАЙТЕР - фахівець з авторських прав у рекламній діяльності. До професійних обов'язків **К.** належить: складання оригінальних текстів (рекламних статей, музичних заставок і художніх творів різного стилю, характеру і метражу) та написання сценаріїв; участь у розробці іміджу фірми (назва, девіз, рекламні матеріали); просування рекламного

тексту на ринку товарів і послуг. Для ефективного виконання професійних обов'язків **К.** повинен орієнтуватися у галузі авторських прав на музичні і літературні твори; знати основи маркетингу; психологію споживача; теорію продаж; закони зорового сприйняття; комп'ютерні програми і т.д.. Зазвичай творча група працює над проектом у складі копірайтера і редактора (дизайнера, художника).

КООРДИНАЦІЯ РУХІВ – узгоджене між собою у часі та просторі одночасне чи послідовне виконання різноманітних рухів тіла і його частин (лівої і правої руки, рук і ніг тощо), які складають єдину цілеспрямовану дію. **К. р.** забезпечує перетворення складного руху в узгоджену і керовану систему дій.

КООРДИНАЦІЯ СЕНСОМОТОРНА - узгодженість між собою у часі та просторі спільних дій органів сприйняття і органів руху при виконанні людиною складних видів діяльності.

КОУЧЕР - фахівець, який консультує керівника у питаннях формування структури персоналу, кадрової політики і стратегію кризового менеджменту. **К.** організовує і проводить тренінги для керівників і персоналу компанії (фірми, установи, підприємства) на замовлення. До професійних обов'язків **К.** належить: проведення бесід з керівним складом і рядовими працівниками; організація моніторингу; аналіз зібраної інформації; розробка стратегії вирішення кадрових питань (звільнення, заохочення, заміна персоналу). Набуває досвіду роботи

К. на посаді менеджера з персоналу.

КРЕАТИВНИЙ ДИРЕКТОР - фахівець з розробки, ведення і контролю виконання креативних концепцій проектів, спрямованих на виведення бізнесу компанії (фірми, установи, підприємства) на новий і якісно вищий рівень. До професійних обов'язків **К. д.** належить: розробка і оформлення технічного завдання; презентація ідеї і технічного завдання потенційному клієнтові; проведення переговорів з клієнтом (узгодження технічного завдання і його затвердження); розробка креативних PR-стратегій і технологій відповідно до затвердженого технічного завдання (технології, ресурси і засоби реалізації розробленої креативної PR-концепції, розрахунок бюджету проекту); оформлення технічного завдання у вигляді проектного документа; розробка, організація і відповідальність за реалізацію підзвітних проектів і проведення акцій (заходів, подій і т. д.) відповідно до креативної стратегії замовлення; відстеження ефективності реалізації проекту і підготовка аналітичної інформації для замовників. Для успішного виконання професійних обов'язків **К. д.** повинен: постійно відстежувати тенденції і найважливіші події в різних сегментах економіки і, зокрема, PR-компанії просування продуктів і послуг; знати найсучасніші нововведення, тенденції і технологічні ідеї у сфері PR-компаній, реклами і ЗМІ. Попередній досвід **К. д.** набуває на посадах у PR-компаніях, рекламних агентствах, ЗМІ та маркетинговій

діяльності.

КРЕДО – переконання, погляди, які складають основу світогляду людини (політичне *К.*, наукове *К.* тощо).

КРИЗА – складний, тривалий і критичний стан людини, який є наслідком накопичення невирішених проблем і конфліктів, неможливістю їхнього розв'язання у короткий проміжок часу.

КРИТЕРІЙ – мірило для оцінки предмета (властивості, явища, ознаки), яке беруть за основу класифікації (поділу).

КРИТИЧНІСТЬ МИСЛЕННЯ – здатність особистості аналізувати й оцінювати свої дії і здібності, не приймати все на віру, визначати і усвідомлювати свої помилки, піддавати критичному розгляду пропозиції та судження інших людей.

КРОСКУЛЬТУРНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ - вивчення психологічних і соціокультурних особливостей людей, яке проводиться паралельно на декількох групах досліджуваних різних національностей (етнічних груп).

КУЛЬМІНАЦІЯ - найбільш напружений момент у розвитку якої-небудь діяльності, дії, процесу, емоційного стану.

КУЛЬТУРА – сукупність досягнень людства у суспільному виробництві, розумовому і духовному розвитку. *К.* є системою духовних форм

забезпечення життєдіяльності людини у соціумі.

КУЛЬТУРА МИСЛЕННЯ - здатність індивідуального мислення до саморозвитку і його вміння виходити за межі сформованих в індивіда форм, схем і канонів мислення.

Л

ЛАБІЛЬНІСТЬ - властивість нервової системи швидко і порівняно легко переключати психічні функції людини з одного виду діяльності на інший. Фізіологічною основою *Л.* є швидкість виникнення і припинення процесу збудження. Поняття *Л.* використовується для вивчення темпераменту людини і її індивідуально-типологічних відмінностей на основі визначення швидкості, з якою фізіологічна система реагує на подразнення і повертається у вихідний стан. Розрізняють *Л.* емоційну, яка характеризує здатність людини швидко переходити від одного емоційного стану до іншого.

ЛАГІДНІСТЬ - рівномірне, спокійне і доброзичливе ставлення людини до інших.

ЛАКОНІЧНІСТЬ – небагатослівність у висловлюваннях людини, її здатність стисло і чітко формулювати думки.

ЛЕГІТИМІЗАЦІЯ – технологія (процедура) суспільного пізнання соціальними групами (інститутами) пояснення (виправдання) законності

управлінських рішень, політичних дій, їхню зміну і оновлення.

ЛЕГКОВАЖНІСТЬ – спрощене (легковажне, поверхове) ставлення людини до своєї поведінки, дій, висловлювань. **Л.** виникає на основі неадекватної (низької) відповідальності особистості перед оточуючими і собою. Психологічною основою **Л.** є знижена концентрація уваги, послаблений контроль волі. **Л.** негативно впливає на навчання та трудову діяльність особистості.

ЛЕГКОДУХІСТЬ – відсутність сили волі, страх людини перед труднощами, які унеможливають її опір негативним життєвим обставинам. **Л.** яскраво проявляється у несприятливих ситуаціях, коли від особистості вимагається висока зібраність, стійкість, витримка. **Л.** є, як правило, наслідком хвороби, фізичної вади, недостатньої підготовленості і, частіше за все, неправильного виховання.

ЛЕЙБ - МЕНЕДЖЕР - фахівець з просування продукту (послуги) на ринок шоу - бізнесу. До професійних обов'язків **Л. - м.** належить: прогнозування тенденцій розвитку музичного ринку (пошук нових імен, ліцензування продукту, створення брендів і тематичних збірок); розробка стратегії співпраці з партнерами; планування і проведення рекламних заходів; удосконалення репертуару артиста; розробка маркетинг - плану випуску і просування продукції; проведення тендеру і підписання контрактів. Для ефективної професійної діяльності

Л. - м. повинен: володіти системним мисленням; уміти проводити переговори і володіти знаннями у галузі авторського права; мати освіту з основ маркетингу і менеджменту. Професійна діяльність **Л. - м.** відрізняється від професійної діяльності бренд - менеджера сферою такої специфічної індустрії як шоу-бізнес

ЛЕЙТМОТИВ – провідна (основна) думка, яка неодноразово повторюється і підкреслюється.

ЛІДЕР - авторитетний член групи (організації) людей, спроможний відігравати головну роль в соціальних процесах (прийняття групових рішень, організації спільної діяльності тощо).

ЛОБІ – група осіб, які впливають (намагаються вплинути, чинять тиск) на офіційних осіб (законодавців, суддів, виконавців) під час прийняття чи відхилення законів (розміщення урядових замовлень, призначення на державні посади тощо) на користь того або іншого рішення.

ЛОБІСТ – посередник між фінансовими (політичними, професійними) групами і державними чиновниками (законодавцями, суддями, виконавцями), який використовує налагоджені ділові контакти для впливу на прийняття рішення на користь інтересів однієї групи.

ЛОГІСТИКА - вид діяльності, пов'язаний з переміщенням товарів (послуг, інформації) між

економічними суб'єктами. В рамках окремого підприємства до сфери **Л.** належить переміщення товарів (послуг, інформації) до, всередині і за межами підприємства. Функціями **Л.** є обробка замовлень, формування матеріалопотоків, комплектація, транспортування і складування продукції та ін.

ЛОГІСТИК - фахівець з планування і контролю за рухом матеріальних, інформаційних і фінансових ресурсів. Професійна діяльність **Л.** спрямована на мінімізацію витрат при послідовному переміщенні продукції від виробника до споживача. До професійних обов'язків **Л.** належить: аналіз процесу доставки і просування товару; виявлення інтересів і потреб кожного учасника переміщення продукції від виробника до споживача, координація їхньої взаємодії; вибір оптимального за витратами маршруту і способу доставки вантажу; розробка варіантів збереження, розфасовки і упаковки товару; визначення терміну і кількості товарів доставки на склад зберігання (місцезнаходження, конструктивні особливості, оптимальні умови зберігання для кожного товару і т. д.); налагодження співпраці з співробітниками митниці, транспортних служб, фахівцями інших відділів і фірм. На великих підприємствах промисловості, аграрно-промислового комплексу, транспорту і т.д. створюються підрозділи логістики.

ЛОКОМОЦІЯ - сукупність рухів, які забезпечують людині активне

переміщення власного тіла у просторі (ходьба, біг, плавання тощо) й забезпечують у такий спосіб її пристосування до проживання у найрізноманітніших умовах середовища.

ЛОКУС КОНТРОЛЮ - схильність особистості приписувати відповідальність за результати своєї поведінки зовнішнім факторам, іншим людям (екстернальність) або власним здібностям і зусиллям (інтернальність).

ЛОНГІТЮДНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ - довготривале і систематизоване дослідження життєдіяльності одних і тих же людей впродовж тривалого часу. Результати **Л. д.** дозволяють виявляти й аналізувати специфічні особливості розвитку особистості на різних вікових етапах її життєвого шляху.

ЛОЯЛЬНІСТЬ – формальне і неупереджене ставлення людини до когось (чогось), коректне дотримання нею законності (правил, норм).

ЛЮДСЬКИЙ ФАКТОР – обов'язкова і невід'ємна складова суспільного виробництва, яка, поряд з технікою і технологією, свідчить про використання здібностей особистості і її індивідуально – неповторних особливостей (ініціативності, відповідальності, дисциплінованості тощо) у підвищенні ефективності певного процесу.

ЛЮДИНА - суб'єкт суспільно-історичного розвитку, який втілює у

собі найвищий її рівень інтелектуальних і моральних властивостей. **Л.**, як суб'єкт і продукт трудової діяльності, є свідомою істотою з розвинутою мовою, що забезпечує її продуктивну працю і взаємодію з іншими людьми.

ЛЮДЯНІСТЬ - повага до людей, гуманність і вболівання за добробут інших членів суспільства.

ЛЮТЬ - сильний людський гнів (роздратування). **Л.** не є показником сили індивіда, а швидше ознакою його духовного безсилля й порушеною внутрішньою рівновагою. До зовнішніх проявів **Л.** належить бурхлива і спонтанна емоційна нерівноваженість людини, яка швидкоплинна і має чітко виражений неприборкуваний характер.

М

МАГІСТР – фахівець освітньо-кваліфікаційного рівня, який на основі кваліфікації бакалавра або спеціаліста здобув поглиблені спеціальні знання та уміння інноваційного характеру, має певний досвід їх застосування та продукування нових знань для вирішення проблемних професійних завдань в певній галузі господарства. Магістрат включено до державного освітнянського стандарту і за ним ведеться підготовка магістрів у Вузах України.

МАКІАВЕЛЛІЗМ – спосіб досягнення людиною мети за допомогою будь-яких засобів, навіть

самих підступних і жорстоких, які вважаються нею допустимими і виправданими. Основою **М.** є теза „Мета виправдовує засоби”. Термін **М.** походить від прізвища італійського політика, історика і мислителя Н. Макіавеллі і слугує для характеристики політики, у якій нехтуються норми моралі.

МАКРОСЕРЕДОВИЩЕ - вся різноманітність соціальних зв'язків, відносин і інститутів, що виходять за межі безпосереднього життєвого досвіду і найближчого оточення людей.

МАКСИМАЛІЗМ - надмірність у поведінці, яка конфліктує з загальноприйнятими соціальними нормами.

МАНПУЛЮВАННЯ – прихований вплив на дії і поведінку інших людей за допомогою експлуатації їх „слабких місць” (стереотипів, комплексів).

МАРКЕТОЛОГ - фахівець з вивчення, прогнозування і формування попиту на товари і послуги, з урахуванням соціально-демографічних особливостей різних груп населення, стану і динаміки їхніх доходів, традицій, смаків і т.п. До професійних обов'язків **М.** належить: дослідження типу попиту (стійкий, ажіотажний і ін.) і причини його коливань; визначення напрямів удосконалення споживчих властивостей товарів і послуг; дослідження перспектив освоєння нової продукції і ринків збуту, необхідних для цього витрат ресурсів (сировина, матеріали,

енергії, кадри); відстеження конкурентного середовища (податкова, цінова і митна політика держави); аналіз матеріалів, спостережень і попиту споживачів. Праця *М.* напружена, відповідальна, вимагає мобільності та вміння спілкуватися.

МАСКУЛИННІСТЬ – наявність у особи жіночої статі рис особистості, які відносяться традиційно до чоловічих.

МЕДІА - БАЙЄР - фахівець з організації зв'язків із ЗМІ. До професійних обов'язків *М. - б.* належить закупівля рекламних площ у газетах або ефірного часу на радіо та ТБ і розміщення на цій площі реклами товару (послуги). Як правило, декілька *М. - б.* є підлеглими медіа - планера (у рекламному або PR агентстві) або начальника рекламного відділу у великій компанії. *М. - б.* має вузьку спеціалізацію і взаємодіє лише з одним із ЗМІ (радіо, ТБ, пресою).

МЕДІА - ПЛАНЕР - фахівець із стратегічного планування рекламної кампанії і рекламної діяльності фірми в цілому. До професійних обов'язків *М. - п.* належить: планування рекламної діяльності фірми; оцінка рекламної ефективності різних засобів масової інформації; перерозподіл рекламного бюджету. Посада *М. - п.* вводиться лише у рекламних агентствах. У великих компаніях створюються власні рекламні відділи, а функції *М. - п.* виконує начальник або менеджер відділу реклами.

МЕДІА-ОСВІТА – напрям педагогіки, який вивчає закономірності використання медіа-комунікацій у навчально – виховному процесі школи. Основним завданням *М. - о.* є підготовка нового покоління молоді до життя в умовах інформаційного суспільства, що передбачає адекватне сприйняття особистістю різноманітної інформації, усвідомлення наслідків її впливу на психіку, оволодіння способами спілкування на основі невербальних форм комунікації за допомогою технічних засобів і сучасних інформаційних технологій.

МЕЛАНХОЛІК - тип темпераменту людини, для якого характерним є інертність і повільний перебіг психічних процесів. *М.* неврівноважений і вразливий, схильний до переживань і замкнутості, стриманий і недостатньо ініціативний, хворобливо реагуючий на труднощі і невдачі. Людям цього типу темпераменту властиві стриманість, сором'язливість і боязкість. Тривалі і сильні подразники викликають у *М.* сповільнення або цілковите припинення діяльності. Почуття у *М.* виникають повільно, відзначаються глибиною, силою і тривалістю. У емоційно напружених умовах *М.* може стати замкненим, неспокійним і невпевненим у собі. *М.* ні в що не вірить і ні на що не надіється, в усьому бачить і чекає тільки погане й небезпечне. Проте висока психічна реактивність людей цього типу темпераменту дозволяє ефективно виконувати кропітку роботу, яка вимагає підвищеної

уваги і терпіння (робота радиста, спостерігача, гідроакустика).

МЕНЕДЖЕР - фахівець з управління підприємницькою або комерційною діяльністю підприємства (установи, організації). До професійних обов'язків **М.** належить: планування підприємницької або комерційної діяльності підприємства (установи, організації); контроль за розробкою і реалізацією бізнес-планів і комерційних угод (договорів контрактів); оцінка можливого ризику реалізації бізнес-планів і комерційних угод (договорів контрактів); вирішення організаційно-технічних, економічних, кадрових і соціально-психологічних проблеми стимулювання виробництва; збільшення об'єму збуту продукції і підвищення якості та конкурентоспроможності товарів (послуг); налагодження зв'язків з діловими партнерами; розробка і запровадження інноваційної та інвестиційної діяльності. Галузями діяльності **М.** є промислові підприємства, сфера оптової і роздрібною торгівлі, будівництво і видобувна промисловість, агентства з продажу нерухомості (будинків, земельних ділянок), транспортна сфера і сфера охорони здоров'я (фармакологічні і фармацевтичні компанії), готельний і ресторанний бізнес, туристичні компанії і рекламні агентства.

МЕНТАЛІТЕТ – інтегроване у суспільній свідомості і відносно стає світобачення людей (людини), обумовлене соціальним

середовищем, національними традиціями тощо. **М.** людей (людини) складають життєві позиції, духовна культура, моделі поведінки, етичні норми і моральні правила. **М.** людини свідчить про суверенність її як суб'єкта суспільного життя, автономність, самобутність і загальна духовна культура.

МЕРЧЕНДАЙЗЕР - фахівець з просування продукції у дрібнооптовій і роздрібній торгівлі. До професійних обов'язків **М.** належить: підтримка позитивного іміджу фірми; забезпечення вигідного розташування продукції на магазинних полицях; відстеження безперебійного постачання продукції до продавців; проведення реклами у визначеному місці збуту; коректування роздрібних цін на товар (розмір торгових надбавок). Для виконання професійних обов'язків **М.** один раз на тиждень відвідує закріплені за ним магазини, результати якого фіксує у спеціальному паспорті. Такий паспорт є звітом за діяльність, який надає **М.** щонеділі у відділ маркетингу фірми. Для ефективного виконання професійних обов'язків **М.** повинен бути з презентабельною зовнішністю, комунікабельним і працездатним. Перспективою посадового просування **М.** є завідувач відділу маркетингу або менеджер з продаж.

МЕТА - суб'єктивний образ очікуваного результату діяльності або дії до якого прагне людина.

МЕТОД – упорядкований шлях (спосіб) досягнення мети, який

складається із сукупності відносно однорідних теоретичних і практичних прийомів та операцій просування до очікуваного результату. *М.* у професійній орієнтації є способом упорядкованої взаємодії педагога і учнів для забезпечення підготовки останніх до професійного самовизначення. *М.* професійної орієнтації розрізняються за метою і способами профорієнтаційної діяльності педагога і учнів, специфікою діяльності суб'єктів з досягнення різних профорієнтаційних цілей. *М.* професійної орієнтації поділяють на *М. пояснювально-ілюстративні* (бесіда, розповідь, пояснення, лекція, демонстрація), *М. інформаційно-пошукові* (проблемний виклад, евристичні бесіди, дослідницька діяльність, спостереження, самостійна робота), *М. активні* (ділові, рольові та імітаційні ігри, ігри-вправи, аналіз профорієнтаційних ситуацій, тематичні дискусії, технологічні задачі, творчі конкурси й ін.) і *М. діагностичні* (анкетування, спостереження, тестування, аналіз результатів діяльності тощо).

МЕТОД ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОБИ
- упорядкований шлях (спосіб) підготовки особистості до професійного самовизначення, який передбачає включення досліджуваного у безпосередній або штучно створений процес майбутньої професійної діяльності.

МЕТОД УЗАГАЛЬНЕННЯ НЕЗАЛЕЖНИХ ХАРАКТЕРИСТИК
- метод дослідження особистості, який передбачає узагальнення

максимально можливої кількості даних про неї, отриманих від якомога більшої кількості залучених до спостереження осіб. Основу *М. у. н. х.* становлять спостереження і бесіда, природний і лабораторний експеримент.

МЕТОДИКА - розгорнута у часі система методів, процедур і правил, які регулюють послідовність здійснення теоретичних і практичних прийомів та операцій просування до очікуваного результату. Конкретність і унікальність *М.* визначається специфікою суб'єкта і об'єкта взаємодії, їхніми цілями і завданнями, зовнішніми умовами та ін.

МЕТОДИКА СЛОВЕСНИХ АСОЦІАЦІЙ - методика дослідження, яка ґрунтується на отриманні й наступному аналізі словесних асоціацій людини, які виникають у неї у відповідь на почуте або прочитане слово. *М. с. а.*, зазвичай, використовується для вивчення свідомо витіснених думок і переживань людини у її підсвідомість, які можуть виступати причиною відхилень у поведінці.

МЕТОДОЛОГІЯ - система принципів, методів і способів теоретичної і практичної діяльності для досягнення визначеної мети. *М.* педагогіки і психології досліджує структуру, засоби і методи пізнання, способи обґрунтування і розвитку нових знань.

МИМОВІЛЬНА ПАМ'ЯТЬ – запам'ятовування та відтворення

інформації (знань, образів, переживань) без спеціально заданої мети їхнього запам'ятовування і пригадування.

МИМОВІЛЬНА УВАГА - увага, яка виникає без будь-якого наміру й заздалегідь поставленої мети. *М. у.* можуть викликати новизна (незвичність) предмету (події, явища), несподіваний сильний подразник (звук, яскраве світло, запах тощо).

МИМОВІЛЬНІ РУХИ – рухи, які не контролюються свідомістю людини. *М. р.* можуть усвідомлюватися (почервоніння від збентеження, хвилювання) і не усвідомлюватися (сомнабулізм, афекти).

МИСЛЕННЯ – процес опосередкованого й узагальненого відображення у свідомості людини предметів і явищ об'єктивної дійсності у їхніх істотних властивостях, зв'язках та відношеннях. Основними формами мислення є аналіз, синтез, порівняння, аналогія, узагальнення. *М.*, залежно від спрямованості змісту завдань, поділяють на практичне і теоретичне.

МИСЛЕННЯ НАОЧНО-ДІЙОВЕ – вид мислення людини, у процесі якого вирішення завдань здійснюється шляхом фізичного перетворення ситуації, випробування властивостей об'єктів. *М. н. - д.* обслуговує, в першу чергу, практичні завдання. Воно є відображенням у свідомості людини взаємозв'язків і взаємовідношень

предметів та явищ, які безпосередньо включені у практичні дії.

МИСЛЕННЯ НАОЧНО-ОБРАЗНЕ - вид мислення людини, яке при моделюванні й вирішенні завдань спирається на сприйняття або уявлення. За допомогою *М. н. - о.* особливо повно відтворюється вся багатообразність різних фактичних характеристик предмета, розкриваються не тільки очевидні зв'язки об'єктів, але й більш глибокі та приховані їхні суттєві властивості. Важливою особливістю *М. н. - о.* є встановлення незвичних, неймовірних поєднань предметів та їх властивостей.

МИСЛЕННЯ ОБРАЗНЕ - вид мислення людини, у процесі якого вирішення завдань здійснюється за допомогою оперування чуттєвими та логічними компонентами образів предметів (явищ). *М. о.* нерідко буває пов'язане з інтуїцією, уявою.

МИСЛЕННЯ ПРОСТОРОВЕ - здатність людини подумки моделювати об'єкти у просторі і динаміці.

МИСЛЕННЯ СЛОВЕСНО - ЛОГІЧНЕ - вид мислення людини, яке здійснюється нею за допомогою операцій із поняттями без безпосередньої опори на матеріальні дії або дані чуттєвого досвіду.

МИСЛЕННЯ ТЕОРЕТИЧНЕ – вид мислення людини, спрямоване на відкриття законів, властивостей об'єктів тощо.

МИСЛЕННЯ ТВОРЧЕ – вид мислення людини, результатом якого є оригінальність і винахідливість рішень.

МИСЛЕННЯ ТЕХНІЧНЕ - розумова діяльність людини, спрямована на розв'язання різноманітних технічних завдань.

МИСЛЕННЄВИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ – пізнавально-прогностичний метод аналітичної роботи, результатом якого є уявна конструкція заданої послідовності подій. *М. е.* відповідає на запитання „А що буде, якщо...?”. Значимість *М. е.* зростає в ситуаціях ризику і великої відповідальності за прийняття рішень, які вимагають підвищеної надійності попередньої оцінки вихідної інформації і прогнозування на її основі розвитку ситуації.

МІЖСОБИСТІСНИЙ ПРОСТІР – дистанція, яка не усвідомлено встановлюється у процесі безпосереднього спілкування між людьми. *М. п.* залежить від соціального статусу, віку, психологічних особливостей людей. Чим тісніші стосунки між людьми, тим менший *М. п.* між ними у процесі спілкування.

МІКРОГРУПА – група людей, які об'єднані постійним, відносно стійким за своєю структурою міжособистісним спілкуванням й емоційними контактами взаємодії.

МІКРОСЕРЕДОВИЩЕ – середовище взаємодії людей, які перебувають у безпосередньому контакті один з одним, об'єднані

схожими формами трудової діяльності, соціально-побутовими умовами, інтересами і духовними потребами.

МІКРОСТРУКТУРА ГРУПИ – внутрішній взаємозв'язок між членами групи, в основі якого лежать почуття симпатії або ж антипатії.

МІКРОСОЦІУМ – найближче і відносно стає оточення (родина, друзі, сусіди, колеги) життєдіяльності людини.

МІРКУВАННЯ – взаємопов'язані й логічно вибудовані судження людини, спрямовані на доведення (заперечення) певної думки.

МНЕМІЧНІ ПРОЦЕСИ - сукупність процесів (запам'ятовування, збереження, відтворення, забування та ін.) функціонування пам'яті.

МНЕМОНІКА - сукупність методів, способів і прийомів запам'ятовування за допомогою спеціальних схем, знаків тощо. *М.* полегшує запам'ятовування якомога більшої кількості інформації (фактів, подій та ін.).

МНЕМОСХЕМА - умовне зображення взаємозв'язків складових цілого (явища, процесу), виконане у вигляді креслення. В основі *М.* лежить механізм утворення асоціацій, які активізують процеси сприйняття, усвідомлення і запам'ятовування взаємозв'язків складових цілого (явища, процесу).

МОБІЛЬНІСТЬ – здатність особистості у короткий проміжок часу зосередити актуальні і потенційні засоби, ресурси і резерви для швидкого досягнення мети (вирішення проблеми, задачі).

МОВА – система знаків, за допомогою яких зберігається і передається із покоління у покоління інформація. Основою виникнення *М.* є спільна діяльність людей. *М.* розвивається й удосконалюється у процесі активного використання її людьми.

МОВА ВНУТРІШНЯ - позбавлена звукового оформлення мова (внутрішнє проговорювання, мовлення про себе) із використанням мовних значень. *М. в.* виникає на основі усної мови як похідна її форма. *М. в.* є важливою формою розвиненого мовного мислення людини й матеріальною оболонкою думки під час вирішення будь-якої словесно-логічної задачі.

МОВЛЕННЯ – мова, яку людина використовує для спілкування. *М.* не існує і не може існувати поза мовою.

МОВЛЕННЯ ЕКСПРЕСИВНЕ - енергійне, емоційно насичене мовлення.

МОДЕРНІЗАЦІЯ – приведення чогось у відповідність до об'єктивно діючих вимог.

МОДЕЛЬ – мисленнєвий (знаковий) образ будь-якого об'єкта (системи об'єктів), який адекватний йому і використовується як заміник для його вивчення.

МОЛОДІ СПЕЦІАЛІСТИ - особи, які закінчили вищі, середні або спеціальні професійні навчальні заклади й направлені на роботу відповідно до плану розподілу або самостійного працевлаштування.

МОЛОДЬ - соціально-демографічна група людей, виділена на основі сукупності вікових характеристик, обумовлених закономірностями їхньої соціалізації у суспільстві. Зазвичай, до молоді відносять людей віком від 16 до 30 років.

МОНІТОРИНГ - систематичне вивчення стану соціальних явищ і процесів для отримання адекватних уявлень про їх дійсне становище і тенденції розвитку. *М.* проводиться з метою одержання необхідної інформації для прогнозування розвитку соціальних процесів і розроблення на основі отриманих результатів програми дій.

МОНОТОНІЯ - стан людини, викликаний одноманітним, довготривалим і, як правило, слабким подразником. Наслідком *М.* є зниження працездатності особистості і поява у неї стійкої втоми, яка не зникає впродовж об'єктивно заданого часу на відпочинок. *М.* є надзвичайно важливим показником професійного відбору спеціалістів на професії, у яких передбачається тривале оперування (сприйняття, переробка) інформацією в умовах її одноманітності. *М.* є небезпечним синдромом у діяльності операторів.

МОНОФОБІЯ - страх людини залишатися наодинці. *М.* є

надзвичайно важливим показником професійного відбору спеціалістів на професії, у яких спеціалісту доводиться працювати наодинці.

МОРАЛЬ – система усталених у суспільстві поглядів і уявлень, норм і оцінок, які регулюють поведінку її членів. *М.* визначає життєву позицію і цінності певної соціальної спільноти, зовнішніми проявами якої є громадська думка, традиції, ціннісні орієнтації. Моральні вимоги до поведінки та діяльності людини відповідають нормам, принципам, поглядам і уявленням прийнятним у суспільстві.

МОТИВ – причина (підстава, привід), яка спонукає і спрямовує дії (вчинки) людини. Такою причиною (підставою, приводом) є потреба (нужда) людини у матеріальному або ж ідеальному (образ) предметі. Розвиток *М.* відбувається через зміну й розширення кола діяльності. Джерелом розвитку *М.* людини є безмежний процес суспільного виробництва матеріальних та духовних цінностей, які набувають спонукальної сили і стають реальними мотивами. Такі *М.* виконують функцію смислотворення, надають діям і вчинкам людини особистісного смислу.

МОТИВ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ - причина (підстава, привід), яка спонукає і спрямовує дії (вчинки) людини на обов'язкове досягнення успіху, особливо у ситуаціях змагання з іншими людьми.

МОТИВ УНИКНЕННЯ НЕВДАЧІ

- причина (підстава, привід), яка спонукає і спрямовує дії (вчинки) людини у будь-якій ситуації на обов'язкове уникнення невдачі, особливо у ситуаціях оцінки результату діяльності іншими людьми.

МОТИВАЦІЙНА НАПРУЖЕНІСТЬ – одночасний вплив декількох причин (підстав), які спонукають і спрямовують в одному напрямі (в різних напрямках) дії (вчинки) людини.

МОТИВАЦІЙНА СФЕРА ОСОБИСТОСТІ – ієрархічна система мотивів особистості, які спонукають, спрямовують і регулюють діяльність та поведінку людини. *М. с. о.* є динамічною системою мотивів, певна ієрархія яких спонукає, спрямовує і регулює діяльність та поведінку людини у визначеному напрямі, часі та просторі.

МОТИВАЦІЯ ДОСЯГНЕННЯ – ієрархічна система мотивів особистості, які спонукають, спрямовують і регулюють діяльність та поведінку людини у напрямі уникнення невдачі і досягнення бажаного результату.

МОТИВУВАННЯ – процес цілеспрямованого створення причин (підстав, приводів), які будуть спонукати і спрямовувати дії (вчинки) людини у визначеному заздалегідь напрямі. *М.* є складним і тривалим процесом перетворення заданої зовнішньої мети діяльності (поведінки) людини у її внутрішню потребу.

МРІЯ - потаємні, нерідко нереальні, нездійсненні бажання людини. **М.** активізує діяльність особистості, створює своєрідний творчий „тонус” і прагнення до її досягнення.

МУДРІСТЬ – найвищий прояв розуму, в основі якого здібності, досвід, здоровий глузд і мораль особистості, які дають їй змогу оптимальним способом розв’язувати пізнавальні, трудові і морально-побутові завдання. Дії і вчинки мудрої людини обґрунтовані, глибоко усвідомлені і узгоджені з об’єктивними вимогами та власними можливостями. **М.** є величезним здобутком людства і набувається протягом життя.

МУЛЬТИМЕДІА – інформаційна технологія, яка поєднує в одному програмному продукті різноманітні види інформації (тексти, ілюстрації, відеоінформацію тощо).

Н

НАБУТЕ В ЛЮДИНІ - все те, що виникає і розвивається у людині після її народження як результат зовнішніх впливів. До набутого відносяться усі індивідуально-психологічні особливості особистості, яких не було у новонародженої дитини.

НАВИЧКИ - автоматизовані дії, які внаслідок багаторазового повторення виконуються без зайвих витрат фізичної і нервово-психічної енергії. **Н.** є необхідною умовою ефективного виконання будь-якого виду діяльності людини (навчальна, трудова, спортивна, професійна та

ін.). Сформовані **Н.** не потребують свідомого керування кожним елементом структури діяльності. Фізіологічною основою **Н.** є сформований у корі головного мозку людини динамічний стереотип.

НАВЧАННЯ - цілеспрямовано організований процес активного і систематичного засвоєння, узагальнення і зберігання особистістю знань, умінь та навичок, які складають основу її підготовки до життя та праці. **Н.** здійснюється під керівництвом спеціально підготовленої людини (педагога, майстра) в освітніх закладах. Зміст **Н.** зумовлюється рівнем розвитку наук і соціального досвіду людства, а методи і форми - віковими та індивідуально-психологічними відмінностями учнів. Функціонально **Н.**, як особливий вид діяльності, складається з діяльності вчителя (вирішення дидактичних завдань) і діяльності учнів (вирішення пізнавальних завдань). **Н.** слід розглядати як процес управління учбовою діяльністю учнів.

НАВЧАННЯ РОЗВИВАЮЧЕ - навчання, учбовий процес якого спрямований на реалізацію потенційних можливостей людини. **Н. р.** передбачає активізацію внутрішніх механізмів саморозвитку особистості (самопізнання, самооцінки, самовдосконалення) для досягнення цілей розумового, естетичного, морального, трудового і фізичного виховання.

НАДІЙНІСТЬ МЕТОДИКИ - фундаментальна характеристика методики, яка свідчить про

стабільність отриманих результатів під час багаторазового дослідження однієї і тієї ж вибірки. **Н. м.** може визначатися шляхом повторного дослідження (через точно визначений відрізок часу) і визначення коефіцієнту кореляції між результатами першого та наступного дослідження. **Н. м.** може визначатися також шляхом дослідження декількох варіантів однієї і тієї ж методики або ж розподілу однієї на дві половини.

НАДІЯ – сприйняття майбутнього у духовному житті людини, де бажане, потрібне чи необхідне сприймається й очікується як здійснена реальність. В **Н.** майбутнє сприймається як можливе, належне і необхідне.

НАДСИТУАТИВНА АКТИВНІСТЬ – здатність особистості підніматися над рівнем вимог ситуації, ставити нові і вищі цілі, які суттєво перевищують початкове завдання.

НАМІР - свідоме прагнення особистості досягнути мети, яку неможливо реалізувати у об'єктивно заданих умовах і у короткий проміжок часу. **Н.** має спонукальну силу спрямовувати людину на виконання проміжних завдань, які не торкаються програми досягнення бажаного результату (інколи й конфліктують з нею), але вони необхідні, обов'язкові і достатні для просування у напрямі вирішення перспективних завдань. **Н.** є спонукальною силою дій (вчинків) досягнення проміжних цілей.

НАПОЛЕГЛИВІСТЬ – здатність людини тривало і не знижуючи активності в умовах перешкод

домагатися свідомо поставленої мети.

НАПРУЖЕНІСТЬ - стан людини, викликаний складними і екстремальними для неї умовами діяльності (поведінки). **Н.** може бути ситуативною або обумовленою індивідуально-психологічними властивостями особистості. **Н.** проявляється у зниженні уваги, інертності, стереотипності мислення. Одним із засобів зняття **Н.** є релаксація, самонавіювання і самовдосконалення. Розрізняють **Н. психічну** (стан людини, викликаний очікуванням екстремальних ситуацій), **Н. сенсорну** (стан людини, викликаний несприятливими діями сенсорних та перцептивних подразників) та **Н. соціальну** (стан людини, викликаний дестабілізуючою дією соціальних факторів). Причиною виникнення **Н.** є, як правило, об'єктивні суперечності між ціннісними орієнтаціями, очікуваннями і реалізацією бажаного (майбутнього).

НАСИЛЛЯ - примушування, яке здійснює суб'єкт (група) над іншими для досягнення поставленої мети. Формами прояву **Н.** є **Н. фізичне, Н. емоційне, Н. психологічне, Н. сексуальне.** **Н.**, на відміну від агресії, має соціальний контекст. Використовується **Н.** у деструктивних формах розвитку конфліктів і характеризується ворожістю й агресивністю у стосунках між суб'єктами, нанесенням навмисної або ненавмисної шкоди, збитків.

НАСЛІДУВАННЯ - поведінка

людини, у якій відтворюються вчинки (рухи, досвід) інших людей. **Н.** є одним із способів оволодіння людиною соціальним досвідом, професійними вміннями, навичками тощо.

НАСТРІЙ - відносно тривалий емоційний стан (радість, сум), який надає певного забарвлення діяльності (поведінки) людини.

НАТОВП – спеціально неорганізоване (або таке, що втратило організованість) і неструктуроване скупчення людей, які не мають спільної мети (або втратили її) і, як правило, перебувають у стані емоційного збудження. Згідно активності людей **Н.** поділяють на **Н. okazialnyi** (формальна цікавість людей до емоційних подій, які несподівано привернули увагу), **Н. konvencionalnyi** (цікавість людей до заздалегідь очікуваних значимих подій) та **Н. ekspresivnyi** (інтенсивно виражене ставлення людей до шокуючих обставин). **Н. е.** має такі підвиди: агресивний, панікерський, користолюбний, повстанський.

НАТХНЕННЯ – стан емоційного збудження (переживання) людини, який суттєво підвищує її працездатність і призводить до виникнення нового (задуму, результату, способу дій) у матеріальній чи духовній сфері життя. За всією уявною спонтанністю **Н.**, як правило, регулюється результатами попередньої напруженої праці.

НАХИЛ - вибіркова спрямованість індивіда на визначену діяльність, яка спонукає до її виконання.

НЕВРОЗ - функціональне нервово-психічне (як правило, зворотнє) порушення, яке виникло під дією довготривалих травмуючих факторів, емоційних або інтелектуальних перенапружень.

НЕГАТИВІЗМ – немотивована опозиційна манера поведінки особистості. **Н.** проявляється у навмисно здійснених діях, які протилежні вимогам і сподіванням інших, і опору будь-якому зовнішньому впливу. Виділяють **Н. пасивний** (відмова виконувати будь-які вимоги) і **Н. активний** (здійснення прямо протилежних вчинків до заданих, опір діючим правилам, нормам, звичаям та ін.). **Н.** можна розглядати як захисну реакцію особистості від будь-якого впливу інших осіб.

НЕЗАЙНЯТЕ НАСЕЛЕННЯ – частина працездатного населення, яка під впливом різних обставин не приймає участі в трудовій діяльності. До **Н. н.** належать добровільно незайняті люди (живуть на кошти подружніх заощаджень, родичів і є утриманцями), добровільно звільнені з роботи (не бажають працювати), вимушено незайняті (звільнені з різних причин), випускники навчальних закладів та інші категорій населення, які мають бажання працювати й шукають відповідну роботу. **Н. н.** поділяється на тих, які зареєстровані в службі зайнятості і офіційно отримали статус безробітного, і тих,

які не перебувають на обліку у в службу зайнятості і офіційно не тримали статус безробітного.

НЕНАВИСТЬ – довготривале і негативне ставлення до чогось (когось), яке супроводжується бажанням знешкодити (уникнути, ліквідувати) об'єкт негативних переживань. **Н.** може бути інстинктивною (ставлення до несправедливості) або набутою і усвідомленою.

НЕОБАЧНІСТЬ – нерозсудливість і необережність людини у діях (надто поспішних рішеннях, вчинках).

НЕОФІТ - новий прихильник якогось вчення.

НЕПЕРЕРВНА ОСВІТА - відкрита для будь-якого віку і покоління система освіти, яка створює для людини можливість неперервного процесу оволодіння знаннями, уміннями і навичками впродовж життя. **Н. о.** спонукає людину до самоосвіти і самовдосконалення відповідно до мінливих вимог зовнішнього середовища.

НЕРВОВА СИСТЕМА - сукупність нервових утворень у тварин і людини, за допомогою яких здійснюється сприйняття, обробка і відповідь на діючі подразники. Завдяки центральній, периферичній і вегетативній **Н. с.** забезпечується функціонування організму як єдиного цілого.

НЕРВОВО-ПСИХІЧНА НЕСТІЙКІСТЬ - схильність людини до нервових

зривів під дією значних психічних (фізіологічних, фізичних) навантажень.

НЕСАМОВИТІСТЬ – нездатність особистості керувати своїми вчинками (діями) і відповідати за їхнє здійснення.

НЕСВІДОМЕ - те, що людина не усвідомлює взагалі або в даний момент часу знаходиться поза сферою її актуальної свідомості. **Н.** охоплює значну частину пізнавальних процесів людини і є регулятором її поведінки. Регулююча функція **Н.** забезпечує вирішення порівняно простих і звичних завдань, які не вимагають від людини особливих зусиль.

НЕСУМІСНІСТЬ - нездатність людей у критичній ситуації зрозуміти один одного. В основі несумісності людей лежить відмінність в увазі, мисленні, характері та інших природжених і набутих властивостях особисті, які перешкоджають їхній сумісній діяльності.

НЕУВАЖНІСТЬ – порушення процесу уваги, що може бути наслідком органічного враження, захворювання, не сформованості дій контролю і самоконтролю, зниження мотивації, односторонньої зосередженості людини на якійсь роботі, ідеї (так звана „професорська неуважність”).

НЕФОРМАЛЬНИЙ - неофіційний, той, хто не дотримується обов'язкових, чітких, раз і назавжди встановлених правил.

НЕФОРМАЛЬНІ ОРГАНІЗАЦІЇ – спонтанно сформовані групи людей, взаємодія членів якої спрямована для досягнення певної мети. Розрізняють *Н. о. дестабілізуючі* (розбалансовують соціальний простір, порушують соціалізацію, знижують рівень національної та індивідуальної безпеки) та *Н. о. творчі* (спонукають її членів до творчої діяльності). Стосунки між членами *Н. о.* будуються на основі суб'єктивних оцінок і переваг (як правило за шкалою симпатія-антипатія).

НІГІЛІЗМ - запереченням загальноприйнятих цінностей, традицій, ідеалів, моральних норм, існуючого способу життя, законів.

НОМЕНКЛАТУРА - коло посадових осіб, призначення чи затвердження яких відноситься до компетенції вищестоящого органу.

НОНКОНФОРМІЗМ - відкидання чужих порад, незгода з думкою інших, протидія будь-якому втручанню, діянню.

НОРМАТИВНА ШКАЛА ЦІННОСТЕЙ - соціально прийнята і суспільно схвалена шкала цінностей.

НОРМАТИВНИЙ АКТ – письмовий документ, який встановлює, змінює або відмінює норми права (обов'язкові правила поведінки). *Н. а.* є засобом правового регулювання системи суспільних відносин і може видаватися тільки певними законодавчими органами. *Н. а.*

формують правову культуру в суспільстві і законослухняність її громадян.

НОСТРИФІКАЦІЯ - визнання вітчизняного диплома про вищу освіту нарівні з дипломом, виданим аналогічним зарубіжним вищим навчальним закладом.

НОУ-ХАУ - система різних знань (науково-технічних, виробничих, організаційних, економічних, правових), які не мають статусу загальновідомих і які вкрай необхідні для впровадження певної технології. До *Н. - х.* також належать технічні рішення (винаходи), які не були запатентовані і тому не захищені правами інтелектуальної власності. Передавання, обмін і розповсюдження *Н. - х.* відбувається через укладання ліцензійних угод.

НУВОРИШ - особа (новоявлений багатій), яка швидко і швидко розбагатіла на різноманітних фінансових операціях.

НЮАНС – відтінок, ледве помітний перехід у судженнях, мисленні, поведінці тощо.

О

ОБДАРОВАНІСТЬ - природно високий рівень розвитку здібностей людини, які забезпечують їй можливість досягнути суттєвого успіху у виконанні тієї чи іншої діяльності.

ОБЕРЕЖНІСТЬ - здатність людини вибірково втручатися у перебіг певних подій (процесів,

явищ).

ОБ'ЄКТ – все те, що існує поза людиною і незалежно від її свідомості й активності (зовнішній світ, дійсність).

ОБ'ЄКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ - окремі категорії населення, які потребують соціальної допомоги (багатодітні і неповні сім'ї, діти-інваліди, сироти, випускники інтернатів, дорослі інваліди, люди похилого віку, підлітки з девіантною поведінкою, хворі на алкоголізм і наркоманію, безробітні, бездомні, біженці тощо).

ОБ'ЄКТИВАЦІЯ - процес і результат перетворення чогось, що існує лише в уяві людини, у щось об'єктивне, яке можна безпосередньо розуміти і вивчати.

ОБ'ЄКТИВНИЙ ФАКТ - будь-які, незалежні від спостерігача, події, явища, фрагменти реальності.

ОБОВ'ЯЗОК – перетворення ствердженої і визнаної у суспільстві соціальної вимоги в особисте завдання індивіда. **О.** - це усвідомлена необхідність діяльності (поведінки), ставлення особистості до себе, інших людей, до колективу та суспільства в цілому.

ОБРАЗ „Я” - відносно стійка й усвідомлена система уявлень людини про себе. **О. „Я”** формується на основі пізнання людиною самої себе у спільній діяльності (спілкуванні) з іншими.

ОБРЯД – стала і задана традицією

послідовність дій, які супроводжують якусь урочистість (церемонію).

ОБСЯГ УВАГИ – кількість об'єктів, яку може охопити людина увагою за обмежений відрізок часу.

ОДЕРЖИМІСТЬ - виняткова зосередженість особистості на певному виді діяльності. **О.** передбачає максимальну мобілізацію фізичних і нервово-психічних зусиль людини для досягнення поставленої мети. До негативних моментів **О.** належить однобічна захопленість чимось на шкоду іншому, неадекватні прагнення (почуття, емоційні імпульси), які усвідомлюються й не усуваються волею індивіда.

ОДИНИЦЯ АНАЛІЗУ ПСИХІЧНОГО – першооснова (утворення), яка не може бути розчленована на окремі елементи без втрати розуміння цілого. До **О. а. п.** відносять рефлекс, реакцію, асоціацію, дію, вчинок, нужду, потребу, мотив, та ін..

ОДНООСІБНІСТЬ – стиль діяльності (поведінки) людини, який забезпечує формулювання, прийняття і забезпечення виконання рішень самотійно.

ОЗНАКА – усе те, у чому предмети (явища, події) схожі або відрізняються один від одного.

ОКОМІР - здатність людини за допомогою зору з різною точністю оцінювати та порівнювати величини об'єктів і відстані до них (між

ними). Розрізняють **О. статичний** (здатність людини за допомогою зору з різною точністю оцінювати та порівнювати величини нерухомих об'єктів і відстані до них або між ними) та **О. динамічний** (здатність людини за допомогою зору з різною точністю оцінювати та порівнювати величини рухомих об'єктів і відстані до них або між ними). В окремих професіях **О.** людини є професійно важливою якістю.

ОМОНІМІЯ – логічна помилка, яка виникає внаслідок використання однакових за звучанням слів для позначення різних понять (коса як знаряддя праці і коса, сплетена з волосся).

ОНТОЛОГІЯ – наука про буття і його вивчення.

ОНТОГЕНЕЗ - індивідуальний розвиток будь-якого організму від зародження до кінця життя.

ОПЕРАТИВНІСТЬ – здатність людини швидко включатися у вирішення поставлених завдань, легко переходити від одного виду діяльності до іншого, приймати рішення і діяти у мінливих умовах.

ОПЕРАЦІЙНИЙ ПІДХІД – спосіб вивчення явищ (процесів, подій) у вигляді упорядкованої послідовності операцій.

ОПЕРАЦІЯ - одиниця діяльності. **О.**, як спосіб виконання дії, визначається умовами, в яких мета реалізується. Одна й та ж мета дії може бути досягнута у різних умовах і різними **О.** Разом з тим,

одна й та ж **О.** може бути складовою різних дій. Більшість **О.** є результатом оволодіння людиною виробленими суспільством способами дій. **О.** спочатку формується як свідомо цілеспрямована дія (рухова, розумова), а згодом стає складовою взаємопов'язаних і скоординованих дій.

ОПТАНТ – особа, яка обирає громадянство, вид діяльності, спосіб життя.

ОПТИМІСТ – життєрадісна і бадьора людина, яка вірить у хороше майбутнє.

ОРГАНИ ВІДЧУТТЯ – єдині канали, по яких зовнішній світ проникає у свідомість людини. Органи відчуття людини одержують, відбирають, накопичують інформацію і передають її в мозок.. У результаті функціонування **О. в.** виникає адекватне відображення навколишнього світу і стану самого організму.

ОРГАНІЗОВАНІСТЬ - здатність особистості підпорядковувати власну діяльність (поведінку) заданому режиму праці і відпочинку, планувати свою діяльність, проявляти послідовність, наполегливість і зібраність.

ОРИГІНАЛЬНІСТЬ – несхожість людини з іншими, її неповторність і самодостатність.

ОРІЄНТАЦІЯ – відносно стійка система ставлень людини, через які вона сприймає, оцінює і обирає

відповідний спосіб дій.

ОРІЄНТУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ

– система дій суб'єкта, спрямована на отримання необхідної і достатньої інформації (образ ситуації) для вирішення актуального завдання і планування наступних дій. **О. д.** у своїй розвиненій формі є прижиттєво утвореною і складною функціональною системою регулювання діяльності (поведінки).

ОСВІТА – процес і результат освоєння особистістю систематизованих знань, умінь і навичок, які є необхідною умовою підготовки людини до життя і праці.

ОСОБИСТІСНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ

- суб'єктивне усвідомлення себе самостійним членом суспільства, розуміння свого місця і призначення в ньому, обумовлене певним рівнем самосвідомості, соціальної відповідальності й потреби у самореалізації. **О. с.** - це свідомий акт виявлення і ствердження людиною своєї власної позиції по відношенню до інших людей (предметів, явищ, подій) з певним бачення себе в інших людях і рівнем відповідальності за дії в оточуючому світі.

ОСОБИСТІСНИЙ КОНСТРУКТ

- створений суб'єктом кваліфікаційно-оцінний еталон, за допомогою якого здійснюється розуміння об'єктів у їх схожості між собою і відмінності від інших. Змістовно **О. к.** відображає характер інтерпретації людиною елементів оточуючого світу (подій, явищ, людей, предметів) схожих між собою і в той же час відмінних від

інших.

ОСОБИСТІСНИЙ ПІДХІД

- підхід до вивчення особистості з урахуванням всієї її складності, історії розвитку й усіх індивідуально-психологічних особливостей. Використання **О. п.** передбачає розуміння особистості як взаємопов'язаної сукупності внутрішніх умов (структури її властивостей), які відображають усі зовнішні впливи.

ОСОБИСТІСНИЙ СМИСЛ

- усвідомлення особистісної значущості явищ об'єктивної дійсності, які визначається їх дійсним місцем і роллю у життєдіяльності людини. **О. с.** є індивідуально-специфічною і одночасно особистісно-упередженою характеристикою, в якій одні й ті явища об'єктивної дійсності можуть мати різний смисл для різних людей.

ОСОБИСТІСНО - ОРІЄНТОВАНЕ ВИХОВАННЯ

– виховний процес, наповнений високими морально-духовними переживаннями його учасників і утвердженням взаємин справедливості, поваги, максимального розкриття потенційних можливостей дитини і стимулювати її до особистісно розвивальної творчості. Наукове розуміння закономірностей розвитку особистості на різних вікових етапах її становлення є умовою особистісно орієнтованого виховання. Технологічно основною метою **О. о. в.** є перетворення об'єкта виховання на активного суб'єкта саморозвитку.

ОСОБИСТІТЬ – носій свідомості, який належить до людського роду і є продуктом суспільного розвитку, суб'єктом праці, спілкування і пізнання, усвідомлює своє ставлення до навколишнього середовища і має власні й неповторні індивідуальні особливості. **О.** наділена таким рівнем розвитку, який дає їй можливість керувати своєю діяльністю, активно перетворювати навколишній світ і саму себе.

ОСУД – несхвалення діяльності (дій, вчинків, поведінки) особистості (групи, колективу). Метою **О.** є усвідомлення суб'єктом (особистістю, групою, колективом) небажаної діяльності (дій, вчинків, поведінки) і її зміни. Розрізняють **О. публічний** (несхвалення діяльності публічне) і **О. конфіденційний** (несхвалення діяльності у приватній бесіді), які використовуються залежно від ситуації й індивідуально-психологічних особливостей людини.

ОФІС-МЕНЕДЖЕР – спеціаліст, який організовує роботу офісу, приймає відвідувачів, керує роботою персоналу офісу, здійснює адміністративні і господарські функції.

ОЧІКУВАННЯ – суб'єктивна орієнтація особистості на задоволення у найближчому майбутньому своїх потреб, інтересів, домагань і мрій.

П

ПАБЛІК-РІЛЕЙШНЗ - спеціально організована система управління соціальною інформацією, яка

включає весь процес її виробництва і руху. Метою **П – р.** є формування позитивного ставлення до підприємства (фірми, установами, організації) громадськості. Система **П – р.** передбачає також установлення зворотних взаємозв'язків з громадськістю (організаціями, установами, фірмами) для збору необхідної інформації і протидії загостренню суперечностей.

ПАБЛІСИТИ – спеціально організована система управління соціальною інформацією за допомогою засобів масової комунікації (преса, радіо, телебачення, Інтернет). Засобами **П.** є реклама, комерційні повідомлення, презентації або матеріали про товари (послуги) підприємства (фірми, установами, організації).

ПАМ'ЯТЬ - здатність людини закріплювати, зберігати і відтворювати образи сприймання і відчуття (думки, поняття, рухи, дії, почуття, слова), які складають її індивідуальний досвід. Багатство духовного життя людини, успіх будь-якої діяльності великою мірою залежить від розвитку **П.** Залежно від змісту запам'ятовування (закріплення, зберігання, відтворення) **П.** поділяють: на рухову, емоційну, образну і словесну (за характером психічної активності); на наочно-образну і словесно-логічну (за особливостями зберігання у пам'яті минулого досвіду); на короточасну, довготривалу і оперативну (за тривалістю утримання інформації); на опосередковану і безпосередню

(за рівнем використання засобів запам'ятовування).

ПАМ'ЯТЬ ДОВГОТРИВАЛА - здатність людини тривалий час зберігати і відтворювати інформації (образи сприймання і відчуття, думки, поняття, рухи, дії, почуття, слова) після її аналізу й упорядкування.

ПАМ'ЯТЬ ДОВІЛЬНА – здатність людини зберігати і відтворювати інформацію (образи сприймання і відчуття, думки, поняття, рухи, дії, почуття, слова) за спеціально поставленою метою, коли виникає потреба у навмисному заучуванні.

ПАМ'ЯТЬ ОПЕРАТИВНА - здатність людини запам'ятовувати, зберігати і відтворювати актуальну інформацію (образи сприймання і відчуття, думки, поняття, рухи, дії, почуття, слова), які перероблюються у процесі виконання певної діяльності (дій, операцій). Тривалість *П. о.* обмежується часом виконання відповідної діяльності.

ПАНІКА – переживання людиною (групою) надмірної напруги (страху, розгубленості, невпевненості) під впливом ймовірної (хибної, дійсної) загрози (чуток, версій, неповної інформації). *П.* породжує втрату цілей діяльності, тимчасову деформацію соціальної мотивації, занепад морально-психологічного стану, зростання емоційної заразливості.

ПАРАДИГМА – теорія, модель якої прийнята за основу формулювання, обґрунтування і вирішення

проблеми в межах того чи іншого дослідження.

ПАРАДОКС - своєрідна позиція (думка, міркування), яка суттєво відрізняється від усталених і загальноприйнятих уявлень.

ПАРИТЕТ - участь у певній події (угоді, домовленості, акції) на умовах рівного представництва і рівних прав представників.

ПАСІОНАРНІСТЬ - непоборне внутрішнє прагнення людини (усвідомлене або частіше неусвідомлене) до діяльності за для досягнення якоїсь мети (часто ілюзорної).

ПАТЕРН - стійкий шаблон поведінки (поведінковий *П.*), стійка структура у позасвідомому (позасвідомий *П.*) або у м'язах (тілесний *П.*).

ПЕДАГОГІЧНА ЗАПУЩЕНІСТЬ - відхилення від норми у поведінці чи навчальній діяльності дитини, спричинене недостатньо ефективним педагогічним впливом.

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ - комплекс індивідуально-психологічних властивостей особистості, який забезпечує високий рівень професійної діяльності педагога. До таких властивостей належить гуманістична спрямованість, професійна компетентність, педагогічні здібності, педагогічна техніка та ін.

ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА – особливий вид педагогічної

діяльності, спрямований на збереження, розвиток і інтеріоризацію всього, що може дати загальна й професійна освіта людині. **П. н.** передбачає спільне обговорення актуальних проблем людини, виявлення потенційних можливостей для їхнього подолання і проектування відповідної діяльності доступними засобами.

ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ – галузь психології, предметом вивчення якої є психологічні закономірності формування і розвитку особистості у процесі навчання. **П. н.** аналізує навчально-виховний процес з метою підвищення його ефективності.

ПЕДАГОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ – комплекс принципів, методів, організаційних форм і технологічних прийомів ефективного управління педагогічними системами.

ПЕДАНТ - надмірно акуратна людина, дріб'язково точна і прискіплива до встановлених норм і правил.

ПЕРЕДБАЧЛИВІСТЬ – здатність особистості врахувати всі можливі наслідки прийняття рішення. Передбачлива людина старанно планує свої дії і вчинки, її програма дій обґрунтована і досконала.

ПЕРЕДСТАРТОВИЙ СТАН - емоційний стан перед початком відповідальної діяльності, в успішному виконанні якої суб'єкт немає повної впевненості.

ПЕРЕДЧУТТЯ – інтуїтивне прогнозування розвитку подій

(явищ).

ПЕРЕЖИВАННЯ – тривалий емоційний стан людини, спричинений її ставленням до себе, до іншої людини, оточуючих, умов перебування. Сила і тривалість **П.** залежать від особливостей нервової системи людини та сили і тривалості подразників. **П.** можуть бути позитивними (радість) і негативними (смуток).

ПЕРЕКЛЮЧЕННЯ УВАГИ - здатність людини свідомо зосереджувати увагу на значущому об'єкті і, за необхідності, швидко переносити її на інший.

ПЕРЕКОНАННЯ – система поглядів людини, які вона поділяє, активно використовує, відстоює і впливає на інших людей за їхньою допомогою. **П.** фокусує у собі оцінне ставлення людини до предметів і явищ об'єктивного світу. Стійкість **П.** залежить від знань (ідей, оцінок, досвіду) особистості, які набули особистісного смислу.

ПЕРЕНЕСЕННЯ - вплив раніше сформованих дій (умінь, навичок) на оволодіння новими діями (уміннями, навичками).

ПЕРСОНАЛ – сукупність кадрів однієї професійної категорії, які забезпечують діяльність підприємства (установи, організації тощо).

ПЕРТУРБАЦІЯ - раптова зміна (порушення, ускладнення) у звичному процесі чогось, яка дезорганізує цей процес.

ПЕРЦЕПТИВНЕ - те, що відноситься до сфери сприйняття людини і безпосередньо діє на органи її чуття.

ПЕРЦЕПТИВНІ ДІЇ – усвідомлений процес формування людиною образу об'єкта, його властивостей і характеристик. *П. д.*, наприклад, використовує геодезист під час вивчення рельєфу місцевості, живописець художніми засобами відтворює привабливий ландшафт тощо.

ПАРНИК - фахівець із зв'язків з громадськістю. До професійних обов'язків *П.* належить: встановлення і підтримка співпраці між організацією і громадськістю; аналіз громадської думки і адекватна на неї реакція; доведення співпраці до взаєморозуміння між компанією, її клієнтами, партнерами, владою всіх рівнів, журналістами, населенням; розробка принципів кадрової політики підприємства (взаємини керівника і підлеглих, потреби і настроїв працівників, атмосфера у колективі, запобігання і своєчасне вирішення ділових конфліктів). Для ефективного виконання професійних обов'язків *П.* повинен володіти ораторською майстерністю, знати психологічні закони поведінки людини і методи проведення соціологічних досліджень.

ПІДБІР КАДРІВ - визначення відповідності між рівнем розвитку професійно важливих якостей людини і вимогами відповідної професійної діяльності. У процесі *П.*

к. досліджується соціальна зрілість особистості, її моральні якості, професійна компетентність і професійно важливі якості майбутнього працівника.

ПІДЛІТКОВИЙ ВІК – віковий період розвитку особистості від 10 до 15 років, характерним новоутворенням якого є сформоване „почуття дорослості” і достатній розвиток самосвідомості і самооцінки *П. в.* є віком інтенсивного формування моральних уявлень, переконань і принципів, якими підлітки починають керуватися у своїй поведінці і які формуються під впливом спілкування і навчальної діяльності. У *П. в.* виникає прагнення до інтерперсонального спілкування, інтерес до себе, потреба порівнювати себе з іншими, бажання проникнути у зміст власних почуттів і переживань, які спонукають дитину до змістовних і стійких стосунків у колективі однолітків.

ПІДПРИЄМНИЦТВО – самостійна, ініціативна і систематична діяльність юридичних (фізичних) осіб у сфері виробництва продукції, надання послуг з метою одержання прибутку.

ПІДХОДЯЩА РОБОТА - робота, яка відповідає професійній кваліфікації людини, її досвіду, стану здоров'я і надається їй за місцем проживання.

ПІЛОТАЖ – попереднє випробування, пробне дослідження, метою якого є, як правило, апробація

і подальше доопрацювання продукту майбутнього впровадження.

ПЛАНУВАННЯ – послідовність кроків, необхідних для досягнення мети. На відміну від прогнозування, **П.** є чітко розробленими завданнями, виконання яких забезпечить досягнення мети .

ПОВАГА – визнання гідності іншої людини. **П.** виявляється у делікатності, скромності, ввічливості і уважному ставленні до прагнень і переконань інших людей.

ПОВЕДІНКА – особливим чином організована діяльність людини, яка складається з певної послідовності цілеспрямованих вчинків. Детермінантами **П.** людини є її мотиви і цілі, які зумовлюються соціально-історичною практикою. Розрізняють **П. адекватну** (відповідає прийнятим у соціумі нормам міжособистісних стосунків), **П. вольову** (передбачає прикладання вольових зусиль для подолання перешкод на шляху досягнення мети) і **П. девіантну** (не відповідає прийнятим у суспільстві правовим або моральним нормам). До **П. д.** належить аморальна поведінка (кримінально не карається) і злочинність (кримінально карається).

ПОГЛЯД – знання про яке-небудь явище, предмет, світ у цілому зі сформованим в особистості ставленням до них.

ПОЗИЦІЯ ОСОБИСТОСТІ – ієрархічна система ціннісних орієнтацій особистості, якими вона

керується у своїй діяльності і на які спрямована ця діяльність. **П. о.** несуперечлива, відносно стійка і змістовно визначена досвідом.

ПОЛІМОТИВОВАНІСТЬ – одночасна дія декількох мотивів, які визначають напрям діяльності (поведінки) людини.

ПОЛЯРИЗАЦІЯ ГРУПОВА – дві полярно протилежні позиції учасників групової дискусії, які виключають між ними компроміси у взаємодії.

ПОНЯТТЯ – форма мислення, в якій відображається сутність об'єктів реального світу в їхніх суттєвих і необхідних ознаках та відношеннях. Мисленнєво **П.** представлене у вигляді думки, а у мові - словом.

ПОСАДА – пов'язане з відповідальністю людини за виконання певних професійних обов'язків службове місце.

ПОСАДОВА РОТАЦІЯ - процес переміщення працівників з однієї посади на іншу у межах одного підприємства (установи, організації). Розрізняють **П. р. горизонтальну** (переміщення працівника з однієї посади на рівнозначну іншу), **П. р. вертикальну** (переміщення працівника з однієї посади на більш високий посадовий рівень) і **П. р. змішану** (переміщення працівника з однієї посади на іншу в інший підрозділ). **П. р.** є невід'ємною складовою інноваційного управління персоналом підприємства (установи, організації).

ПОСЕРЕДНИЦТВО - підприємницька діяльність, як правило, у сфері послуг і торгівлі з метою налагодженні взаємозв'язків між виробниками і споживачами продукції.

ПОТЕНЦІАЛ – приховані можливості (ресурси і резерви) суб'єкта саморозвитку, які можуть проявитися за певних умов.

ПОТРЕБА – необхідність, нужда у чомусь особистості (групи, колективу, суспільства), яка є рушійною силою їхньої активності. **П.** умовно поділяють на **П. біологічні** (спрямовують діяльність людини на забезпечення нужд організму у їжі, теплі, безпеці, розмноженні, русі тощо), **П. соціальні** (спрямовують діяльність людини на взаємодію з іншими і належність до певної групи) та **П. особистісні** (спрямовують діяльність людини на збереження самобутності і підтримку власної активності, самостійності, відокремленості у процесі самоствердження і).

ПОТЯГ – недиференційоване і недостатньо усвідомлене прагнення людини до якогось предмета (дії). Представлене у **П.** прагнення усвідомлюючись згасає або ж трансформується у конкретні бажання, наміри, інтереси тощо.

ПОЧУТТЯ - відносно стале емоційне переживання (позитивне, негативне) людиною суб'єктивного ставлення до подій (предметів, явищ). Розрізняють **П. астенічні** (відносно стале негативне

переживання, яке виникло в умовах підвищеного емоційного навантаження), **П. гніву** (відносно стале негативне переживання з послабленням вольового і розумового контролю над поведінкою, яке виникло у загрозованих умовах інстинкту самозбереження), **П. естетичні** (насолада, захоплення естетичними і художніми цінностями), **П. інтелектуальні** (насолада, захоплення, радість від пізнання), **П. моральні** (любов, гуманність, альтруїзм у стосунках з іншими), **П. обов'язку** (задоволення досягнутою метою у межах визначених моральних норм), **П. провини** (відносно стале негативне переживання, яке виникло під час невиконання обов'язку, моральних чи правових норм), **П. світоглядні** (переживання, пов'язані з власною системою поглядів на об'єктивний світ і на своє місце у ньому), **П. сорому** (переживання невідповідності власних вчинків прийнятим у суспільстві, групі, колективі моральним і правовим нормам), **П. страху** (короткочасне негативне переживання, яке виникло під дією уявної або реальної небезпеки) і **П. узагальнені** (відносно довготривале і стійке переживання людиною сформованого ставлення до оточуючої дійсності і до самої себе).

ПРАВОЗДАТНІСТЬ - спроможність фізичної або ж юридичної особи (громадянина, організації) мати право укладати юридичні акти (угоди, доручення), які пов'язані з придбанням та відчуженням майна, кредитними або

інвестиційними операціями.

ПРАГМАТИЧНИЙ СТИЛЬ МИСЛЕННЯ – стиль мислення людини, спрямований на якнайшвидше отримання практичного результату за допомогою легко доступних матеріалів та інформації. Гнучкість і адаптивність людей з *П. с. м.* та розвинене відчуття кон'юнктури, забезпечує їм успіх у визначенні тактики поведінки і швидкого досягнення позитивного результату.

ПРАГНЕННЯ – наполегливе і пристрасне хотіння (бажання, потяг) чогось, яке безпосередньо не представлено у даній ситуації, але може бути створене як результат спеціально організованої самодіяльності особистості. *П.* чітко усвідомлені за своєю метою і пов'язані зі стійко вираженими вольовими зусиллями для їх досягнення.

ПРАКТИЧНІСТЬ РОЗУМУ – здатність людини ефективно використовувати теоретичні знання у практичній діяльності.

ПРАЦЯ – свідомо і доцільна діяльність людини, спрямована на створення матеріальних і духовних цінностей для задоволення своїх потреб. *П.* є необхідною умовою життєдіяльності людини у суспільстві. Розрізняють *П. розумову* (свідомо і доцільна діяльність людини, спрямована на створення матеріальних і духовних цінностей з переважанням витрат розумової енергії), *П. Сізіфову* (тяжка, марна праця), *П. сутужну* (виснажлива, стомлююча праця), *П.*

фізичну (свідомо і доцільна діяльність людини, спрямована на створення матеріальних і духовних цінностей з переважанням витрат фізичної енергії).

ПРАЦЕЗДАТНІСТЬ - потенційна можливість людини виконувати доцільну роботу на заданому рівні ефективності протягом визначеного часу. *П.* залежить від зовнішніх та внутрішніх умов діяльності, психофізіологічних ресурсів людини.

ПРЕДМЕТ ПРАЦІ – предмет (комплекс предметів), на який людина впливає знаряддями і методами праці з метою виробництва матеріального чи духовного продукту.

ПРЕЗЕНТАЦІЯ - публічне представлення продукту (послуги), підприємства (організації, установи).

ПРЕРОГАТИВА – виняткове право, надане людині (групі, організації) відповідно до її соціального статусу.

ПРЕСТИЖ - громадська оцінка суспільної значущості і соціального статусу професійної діяльності людини. Змістовно *П.* тісно переплітається з авторитетом, повагою, привабливістю і впливом.

ПРЕЦЕДЕНТ – випадкова подія (факт, випадок), яка відбулася у минулому і є прикладом (зразком) пояснення наступних подібних подій (фактів, випадків).

ПРИВАТНЕ ПІДПРИЄМСТВО - створене на власності окремого

громадянина підприємство, який має право використовувати найману працю інших громадян на договірній основі. **П. п.** як і підприємства інших форм власності є рівноправними суб'єктами господарської діяльності.

ПРИГАДУВАННЯ – розумова дія, пов'язана з пошуком, відновленням і актуалізацією необхідної інформації у довгочасній пам'яті. **П.** має форму довільного спогаду.

ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ – вольовий акт перетворення вихідної інформації у ситуації невизначеності у послідовність дій, які забезпечують досягнення мети. Процес **П. р.** є центральним на всіх рівнях перероблення інформації у системі цілеспрямованої діяльності. Структуру **П. р.** складають мета, результат, способи досягнення результату, критерії оцінки і правила вибору рішення.

ПРИМІТИВІЗМ - спрощений підхід до складних проблем.

ПРИМІТИВНИЙ – простий і нескладний за будовою, недосконалий за технікою виконання.

ПРИНЦИП - першооснова теорії (вчення, науки, світогляду, переконань), які визначають напрям і зміст діяльності. **П.** формуються під впливом узагальнення досвіду пізнання.

ПРИНЦИП АКТИВНОСТІ СВІДОМОСТІ – принцип, згідно якого особистість розглядається не тільки як об'єкт впливу соціального

середовища, але й як суб'єкт пізнання, самозміни і зміни навколишнього світу.

ПРИНЦИП ДЕТЕРМІНІЗМУ – принцип, згідно якого розвиток особистості розглядається крізь призму зовнішніх впливів діючих умов (факторів, причин).

ПРИНЦИП ЄДНОСТІ ПСИХІКИ І ДІЯЛЬНОСТІ - принцип, згідно якого розвиток особистості розглядається крізь призму діяльності особистості, групи, колективу, спільності.

ПРИНЦИП ОСОБИСТІСНОГО ПІДХОДУ - принцип, згідно якого розвиток окремих властивостей особистості розглядається не ізольовано від їх суб'єкта, а під кутом впливу на них особистості як такої, її соціальних якостей.

ПРИНЦИП „ТУТ І ТЕПЕР” - принцип, згідно якого свідомість (увага, пам'ять, мислення, уява та ін.) особистості у діяльності повинна бути зосереджена на тому, що відбувається в такій діяльності, а не на тому, що вже відбулося чи може відбутися у майбутньому.

ПРИНЦИПИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ – система принципів, які обумовлюють ефективність профорієнтаційної роботи. Основними **П. п. о.** є **П. неперервності** (забезпечення єдності загальної середньої, допрофесійної і професійної освіти учнів у взаємозв'язку із загальними й особистісними запитами), **П. інтеграції** (передбачає поєднання

зусиль суб'єктів освітнього процесу, в якому кожний реалізує свої функції з урахуванням визначених завдань), **П. індивідуалізації і диференціації** (передбачає таку організацію змісту профорієнтації і засобів його реалізації, які б у повній мірі відповідали індивідуальним особливостям, інтересам, нахилам і потребам молоді), **П. особистісно-орієнтованого підходу** (передбачає розвиток у суб'єкта професійного самовизначення позитивної мотивації до трудової і професійної діяльності), **П. гнучкості** (передбачає врахування потреб, інтересів, нахилів особистості і попиту ринку праці у фахівцях), **П. зацікавленості** (передбачає активне залучення підприємств, установ і організацій у профорієнтаційні процеси).

ПРИРОДНЕ В ЛЮДИНІ - все те, що існує і розвивається в людині незалежно від безпосереднього і опосередкованого впливу на неї інших людей.

ПРИСТРАСТЬ – тривала, емоційно потужна і нездоланна спрямованість людини на об'єкт (предмет, діяльність), яка незмінно визначає напрямок думок і поведінки людини, нехтуючи при цьому всім іншим, непов'язаним з ним. Розрізняють **П. позитивні** (захоплення працею, навчанням, подорожуванням тощо) і **П. негативні** (пристрасть до алкоголю, наркотиків, паління тощо). Для **П.** людини є характерним зосередженість і наполегливість у досягненні мети, потужність яких визначається залежно від перешкод для її

задоволення. Людина може і повинна, як свідомо, розумна і вольова істота, керувати своїми **П.**, дотримуватися міри, такту і розсудливості.

ПРОБЛЕМА – складне теоретичне або практичне питання без відповіді, для вирішення якого у певних умовах бракує відомих засобів, знань і досвіду.

ПРОВИНА – емоційні почуття людини, які виникають після порушення моральних приписів, розпоряджень, традицій, принципів тощо.

ПРОВІДНА ДІЯЛЬНІСТЬ – діяльність, виконання якої визначає появу основних новоутворень людини на певному віковому етапі її розвитку. Видами **П. д.** є безпосереднє спілкування дитини з дорослими, предметно - маніпулятивна діяльність раннього дитинства, сюжетно-рольова гра у дошкільному віці, учбова діяльність молодших школярів, суспільно - корисна діяльність підлітків, професійно-навчальна діяльність і підготовка до вибору майбутньої професії у ранній юності, трудова діяльність в період дорослості.

ПРОГНОЗ – ймовірне судження (гіпотеза, сценарій, модель) про стан (розвиток) певних предметів, (явищ, подій, процесів) у найближчому або віддаленому майбутньому. Діяльність, результатом якої є **П.**, називають прогнозуванням, тобто процес наукового передбачення стану предметів, (явищ, подій, процесів), які можуть мати місце у

майбутньому.

ПРОДУКТИВНІ СИЛИ - знаряддя і засоби виробництва та самі люди, які завдяки своїм знанням, досвіду і трудовим навичкам приводять їх у рух для отримання готового продукту, послуги.

ПРОЖИТКОВИЙ МІНІМУМ - мінімум коштів, необхідних для підтримування життєдіяльності людини і відновлення її робочої сили.

ПРОВІЗОР - фахівець з виробництва, зберігання і продажу лікарських препаратів. Розрізняють **П.** - *технологів* (виготовлення лікарських препаратів) і **П.** - *аналітиків* (контролюють якість лікарських препаратів). В даний час **П.** це фахівець з організації і координації оптової торгівлі фармацевтичними препаратами. Для ефективного виконання професійних обов'язків **П.** повинен мати вищу фармацевтичну освіту. Професійною перспективою **П.** є просування на посаду **П.** медичного (аптечного) складу, фахівця з маркетингу ринку лікарських засіб, фахівця з ліцензування і сертифікації, менеджера з продажу лікарських препаратів.

ПРОМОУТЕР - фахівець з просування товару (послуги) для перехожих і відвідувачів магазинів (виставок, презентацій). **П.** може працювати як від агентства, так і безпосередньо від фірми. Праця **П.**, як правило, оплачується після закінчення рекламної компанії із розрахунку фіксованої суми за

кожен день. Більшість **П.** розглядають свою діяльність як тимчасовий заробіток.

ПРОНИКЛИВІСТЬ - здатність людини швидко і точно розпізнавати сформовані між людьми взаємостосунки і адекватно прогнозувати їхню поведінку. Для **П.** на рівні сенсорно - перцептивного відображення характерними є вибірковість сприйняття, розвиненість спостережливості та емоційна чутливість, сформована здатність правильно розуміти думки й почуття інших, які передаються ними голосом, виразними рухами. Для **П.** на рівні уявлень характерними є розвинена образна пам'ять, володіння знаками і знаковими системами, мовою, жестами, мімікою та ін. Для **П.** на рівні вербально-логічного, понятійного мислення характерними є гнучкість мислення з розвиненим аналізом, синтезом і узагальненням, володіння досвідом спілкування з різними людьми. Для **П.** на рівні особистісних властивостей характерними є гуманістична спрямованість людини і її ціннісних орієнтацій, сформованість вольових рис характеру та ін. **П.** стає якістю особистості за умови утворення її складовими цілісної функціональної системи.

ПРОПЕДЕВТИКА – подання попередніх знань про щось у стислій і спрощеній формі.

ПРОТЕКЦІОНІЗМ – впливова підтримка кого-небудь під час вступу до учбового закладу, влаштування на роботу і просування

по службовій сходинці. **П.** ґрунтується на особистому знайомстві, відданості, симпатії та відбувається під неофіційним тиском груп, впливових адміністративних і громадських осіб.

ПРОТИПОКАЗАННЯ ПСИХОЛОГІЧНІ – індивідуально-психологічні властивості особистості, які визначають її непридатність до певної професійної діяльності і не піддаються компенсації взагалі або піддаються лише частково та несуттєво.

ПРОФЕСІЙНА АДАПТАЦІЯ - комплексна система заходів пристосування особистості до психологічних та організаційно-технічних особливостей професійної діяльності, які забезпечують успішне професійне становлення працівника. **П. а.** здійснюється поетапно і має визначену логічну послідовність. У структурі **П. а.** виділяють етап допрофесійної підготовки, профільного і професійного самовизначення, професійного навчання і самостійної професійної діяльності. **П. а.** виступає джерелом інформації для вдосконалення форм і методів професійної орієнтації у навчальному закладі.

ПРОФЕСІЙНА ДЕФОРМАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ - зміна усталених складових структури особистості під впливом виконання нею професійних обов'язків.

ПРОФЕСІЙНА ДІАГНОСТИКА - оцінка потенційних професійних здібностей, конкретних індивідуально-психологічних

властивостей особистості, необхідних для успішного виконання певних видів професійної діяльності.

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА - професійний кодекс поведінки людей конкретної професії. Особливого значення у суспільстві набули кодекси тих професій, об'єктом діяльності яких є безпосередньо людина чи стосунки між людьми.

ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ - ототожнення працівника на певному етапі оволодіння професією з специфікою виконання діяльності і перенесення набутих ним типових рис на всі інші сфери життєдіяльності. Результатом **П. і.** є сформований професійний тип особистості.

ПРОФЕСІЙНА ІНФОРМАЦІЯ - система забезпечення особистості інформацією про професії, їх вимоги, соціально-економічні та психолого-педагогічні умови обґрунтованого професійного самовизначення.

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ - досконале володіння людиною інструментарієм і продуктивними технологіями реалізації функціональних обов'язків.

ПРОФЕСІЙНА КОНСУЛЬТАЦІЯ - надання кваліфікованої допомоги людині у виборі чи зміні професії відповідно з її інтересами, можливостями і потребами ринку праці у фахівцях. Розрізняють такі форми **П. к.:** інформаційно-

довідкова, первинна діагностична, заключна діагностична та корекційна консультація.

ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ - здатність людини змінювати вид професійної праці залежно від прогресивних змін техніки і технології виробництва. Механізмом **П. м.** є перенесення системи узагальнених прийомів професійної діяльності з основної на суміжну за технологією ділянку виробництва. **П. м.** передбачає високий рівень розвитку узагальнених професійних знань.

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ – система забезпечення ефективного професійного самовизначення людини із урахуванням її індивідуальних особливостей, бажань і можливостей та попиту ринку праці у фахівцях. Складовими компонентами **П. о.** є професійна інформація, професійна консультація, професійний відбір (добір) та професійна адаптація.

ПРОФЕСІЙНА ПЕРЕОРІЄНТАЦІЯ - система забезпечення ефективного вибору людиною нової професії з урахуванням її професійної підготовки, сформованої системи ціннісних орієнтацій та попиту ринку праці у фахівцях. **П. п.** передбачає проведення трьох основних етапів (завершення роботи на попередньому місці праці, період безробіття і вибір нової професії, оволодіння новою професією), впродовж яких людині доводиться долати складні проблеми.

ПРОФЕСІЙНА ПРИДАТНІСТЬ –

комплекс професійно важливих якостей людини, які необхідні та достатні для досягнення нею, за умови оволодіння спеціальними знаннями, уміннями та навичками, суспільно прийнятої ефективності праці. Суб'єктивним критерієм **П. п.** людини є її почуття задоволення від процесу і результату праці. **П. п.** є динамічною характеристикою особистості, фізіологічні, психологічні та соціальні складові якої тренуються, розвиваються і формуються у процесі діяльності.

ПРОФЕСІЙНА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ - самостійне співставлення людиною своїх здібностей і можливостей з професійно-кваліфікаційними вимогами професії (посади).

ПРОФЕСІЙНА САМОСВІДОМІСТЬ - вибіркова спрямованість діяльності суб'єкта майбутньої професійної діяльності на вирішення завдань професійного самовизначення.

ПРОФЕСІЙНА СПОСТЕРЕЖЛИВІСТЬ – здатність людини виділяти суттєві характеристики у професійній діяльності, які не бачать інші.

ПРОФЕСІЙНА СПРОБА - засіб безпосередньої або ж опосередкованої практичної перевірки обґрунтованого і усвідомленого професійного самовизначення особистості. **П. с.** інтегрує знання людини про світ професій, власні індивідуально-психологічні особливості, активізує процеси самопізнання, самооцінки та самовдосконалення.

ПРОФЕСІЙНЕ „ВИГОРАННЯ” -

стан фізичного, емоційного і розумового виснаження людини. **П. в.** є найбільш характерним для професійної діяльності людини у соціальній сфері, специфіка якої передбачає найбільш часті й тривалі емоційно насичені контакти з іншими людьми (групою, колективом).

ПРОФЕСІЙНЕ ПЕРЕНАСИЧЕННЯ - стан особистості, який викликається надмірним впливом емоційного стимулу. **П. п.** суб'єктивно переживається як втома, втрата інтересу до роботи, аж до повної відмови від її виконання. У виробничих умовах **П. п.** є наслідком монотонної роботи та індивідуальних особливостей працюючого. Профілактика **П. п.** проводиться за допомогою збагачення змісту праці, раціонального чергування робочих навантажень, врахування індивідуальних особливостей під час підбору кадрів.

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ – довготривалий і динамічний процес узгодження особистістю протиріччя між власними можливостями і бажанням та попиту ринку праці на рівень і якість фахівців. У **П. с.** виділяють стадію профільного самовизначення, вибору конкретної професії, здійснення такого вибору, професійне навчання і оволодіння професійною майстерністю.

ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИХОВАННЯ – стійке прагнення людини оволодіти необхідними для успішної професійної діяльності знаннями,

уміннями, навичками і сформувати у собі необхідні професійно важливі якості.

ПРОФЕСІЙНЕ САМОТВЕРДЖЕННЯ - стійке прагнення людини досягнути найвищого рівня професіоналізму, отримати визнання оточуючих і ствердити свій професійний образ „Я”. Динамічно **П. с.** розгортається від диференційованого усвідомлення людиною своїх окремих професійно важливих якостей до цілісного бачення себе як суб'єкта професійної діяльності. Умовами **П. с.** є розуміння людиною сучасної моделі професій, внутрішнє сприйняття їх вимог, адекватна самооцінка своїх можливостей і здібностей, розвиток самоствердження до себе як до майбутнього професіонала, оволодіння вербальними і невербальними засобами спілкування.

ПРОФЕСІЙНИЙ ВІДБІР - система виявлення придатності особистості до окремих видів професій згідно нормативних вимог. В процесі **П. в.** здійснюється психологічне вивчення професії, вибір методів дослідження, проведення психодіагностичного обстеження та прогнозування можливості успішного навчання і майбутньої професійної діяльності.

ПРОФЕСІЙНИЙ ІНТЕРЕС - вибіркова спрямованість особистості на професійну діяльність як на комплекс трудових функцій. **П. і.** є специфічною формою ставлення особистості до змісту праці, як середовища майбутньої самореалізації. Слід відрізнити інтерес до професії, як вибіркочу

спрямованість особистості на емоційно привабливу і значущу професію, від **П. і.**, як вибірково спрямованість особистості на безпосередній процес професійної праці. При цьому професія виступає для особистості як цінність із стійким прагненням оволодіти необхідними професійними знаннями, уміннями, навичками, для реалізації своїх намірів.

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК – процес набуття людиною нових знань, умінь, навичок та професійно важливих якостей, які вона використовує або буде використовувати у майбутньому. Основними методами **П. р.** є професійне навчання, підвищення кваліфікації, самоосвіта та самовдосконалення.

ПРОФЕСІЙНІ ЗДІБНОСТІ – динамічна і функціональна структура відносно стійких професійно важливих якостей особистості, які визначають успішність навчання і конкретної трудової діяльності. **П. з.** формуються у процесі виховання та навчання на основі задатків, загальних та спеціальних здібностей, які синтезуючі окремі елементи утворюють власну і неповторну структуру.

ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ - комплекс найважливіших індивідуальних психофізіологічних особливостей людини, які визначають успішність в оволодінні обраною професією та виконання професійної діяльності.

ПРОФЕСІОГРАМА - систематизований опис об'єктивно заданих характеристик професії. У **П.** фокусуються сукупність вимог професії до індивідуально-психологічних особливостей людини. Структура професіографічного опису професій складається із загальної характеристики професії, санітарно-гігієнічних умов та безпеки праці, вимог професії до працівника, необхідну професійну підготовку, підвищення кваліфікації і можливості професійного росту, протипоказання до навчання та професійної діяльності, економічні показники та перспективи зайнятості. Найважливішою складовою **П.** є психограма у якій зафіксовані вимоги професії до психіки людини. Зміст та обсяг **П.** залежить від мети (профінформація, профконсультація, профвідбір, професійне навчання, раціоналізація режиму і умов праці та ін), з якою проводиться вивчення професії.

ПРОФЕСІОНАЛ – спеціаліст, який здійснює на високому рівні професійну діяльність, свідомо змінює і розвиває себе в процесі праці, вносить свій індивідуальний творчий внесок у професію, стимулює у суспільстві інтерес до результатів своєї діяльності і підвищує престиж своєї професії.

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ ОСОБИСТОСТІ – представник певної професії, який володіє на високому рівні сучасними алгоритмами і засобами майстерного вирішення професійних завдань. **П. о.** є своєрідною регулятивною функцією якості й ефективності

виконання професійної діяльності, ставлення спеціаліста до своїх обов'язків і партнерів.

ПРОФЕСІЯ – визначений і відносно самостійний вид трудової діяльності, який виник у результаті суспільного розподілу праці і вимагає для її виконання певних здібностей, теоретичних знань і практичних навичок. **П.** відрізняється від посади. **П.** характеризує вид трудової діяльності, який вимагає оволодіння професійними знаннями і навичками, а посада визначає коло обов'язків, прав і відповідальність працівника.

ПРОФКОНСУЛЬТАНТ - фахівець з надання допомоги людям у виборі або ж зміні професії, планування професійної кар'єри з урахуванням її інтересів, можливостей і попиту ринку праці на фахівців.

ПСИХІКА - властивість високоорганізованої матерії відображати об'єктивну дійсність у формі відчуттів, уявлень, думок та інших суб'єктивних образів, які забезпечують саморегуляцію поведінки. За допомогою **П.** людина пізнає оточуюче середовище і свій внутрішній стан, усвідомлює потреби, ставить перед собою мету, формулює завдання, розробляє план їхнього виконання, організовує та контролює її хід, оцінює результат і т.д. **П.** є одночасно результатом діяльності і її невід'ємною складовою. Органом **П.** у людини є вищий відділ центральної нервової системи - кора великих півкуль головного мозку.

ПСИХОГІГІЄНА - комплекс заходів, націлених на збереження і зміцнення психічного здоров'я людини, забезпечення найкращих умов для її діяльності.

ПСИХОГРАМА - систематизований опис психофізіологічних і особистісних якостей, які є професійно важливими для певної професійної діяльності.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗАХИСТ ОСОБИСТОСТІ - особлива регулятивна система стабілізації внутрішнього стану особистості, яка використовується нею для усунення, зведення до мінімуму або збереження дискомфорту на бажаному рівні. Головними функціями **П. з. о.** є зниження емоційних навантажень, зменшення деструктивних імпульсів, підвищення самооцінки, підвищення адаптованості до навколишнього середовища і діяльності. Розрізняють **П. з. о. базовий** (спрямований на ствердження цінностей ідеального „Я”) та **П. з. о. ситуативний** (використовується залежно від вимог середовища). Механізмами **П. з. о.** є проєкція, інтроспекція, заміщення, сублімація, ритуал тощо.

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОТИПОКАЗАННЯ - система психічних показників, які перешкоджають досягнення успіху в професійній (учбовій, спортивній, громадській тощо) діяльності. До **П. н.** належать, в першу чергу, ті, які не компенсуються іншими психофізіологічними властивостями.

ПСИХОЛОГІЯ - наука про

закономірності виникнення, розвитку і функціонування психіки, як особливої форми життєдіяльності взагалі, і свідомості людини, як конкретно-історичної особистості зокрема. **П.** вивчає психічні процеси, властивості і стани особистості.

ПСИХОЛОГІЯ ПРАЦІ – галузь психології, яка вивчає психологічні закономірності і основи трудової діяльності людини, особливості формування загально-трудо-вих та професійних знань, умінь і навичок.

ПСИХОТЕХНІКА – первинна назва прикладної галузі науки, предметом вивчення якої стало використання психологічних знань у виробництві, економіці і культурі. Завданнями **П.** було визначено вирішення проблем профвідбору і профконсультації, професіографічного вивчення професій, професійного навчання, обґрунтування будови конструкцій машин та інструментів тощо.

ПУБЛІЦИСТИКА – література, яка висвітлює актуальні соціально-політичні, психологічні та інші проблеми сучасності в періодичній пресі та окремих виданнях.

ПУНКТУАЛЬНІСТЬ – висока організованість людини, її акуратність, дисциплінованість і суворе дотримання певних правил,

Р

РАДИКАЛІЗМ - стратегія категоричного і різкого відстоювання людиною власних поглядів у розв'язанні будь-яких

питань. В основі **Р.** лежить негативне ставлення до існуючого із застосуванням крайніх і рішучих дій.

РАКУРС - особлива точка зору з якогось питання, індивідуальне (нове, інше) бачення чогось.

РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ - механізм самозахисту людини від небажаних станів (почуття провини, сорому тощо). Змістовно **Р.** особисті виявляється у приховуванні (виправданні, перенесенні, удаванні) від своєї свідомості дійсних мотивів дій (вчинків) з метою збереження почуття власної гідності, цілісності свого „Я”.

РЕАКТИВНІСТЬ - емоційне реагування особистості навіть на незначні зовнішні чи внутрішні впливи.

РЕАЛІСТ - людина, яка здатна адекватно оцінювати дійсність, враховувати у своїй діяльності реальні вимоги середовища та власні життєві обставини.

РЕГРЕС – зворотній рух у розвитку, перехід від більш високих форм розвитку до нижчих.

РЕГРЕСІЯ ПОВЕДІНКИ - універсальний захисний механізм, який обумовлює специфічну форму тимчасового відходу людини від діяльності і повернення на більш ранню стадію розвитку, коли людина почувала себе захищеною.

РЕЗИСТЕНТНІСТЬ – здатність людини протистояти негативним або

несприятливим обставинам.

РЕКЛАМА ПОСЛУГ – цілеспрямоване ознайомлення потенційних споживачів про виготовлену послугу, її позитивні якісні і кількісні характеристики. **Р. п.** містить інформацію, яка має на меті сформувати попит на ці послуги, популярність і ділову репутацію її виробника.

РЕКРЕАЦІЯ - система заходів відновлення сил людини, витрачених в процесі праці. **Р.** є надзвичайно важливою галуззю економіки.

РЕКРУТЕР - фахівець з підбору персоналу. **Р.** є посередником між людиною, яка бажає знайти роботу, і працедавцем. До професійних обов'язків **Р.** належить: професійний відбір людей з числа охочих працевлаштуватися; пошук необхідних замовникові фахівців. Для ефективного виконання професійних обов'язків **Р.** повинен: бути комунікабельним і ерудованим; орієнтуватися у величезній кількості професійної інформації, мати психологічну освіту. Професійною перспективою для **Р.** є посада менеджера з персоналу (кадровика) безпосередньо на підприємстві.

РЕЛАКСАЦІЯ - приведення людини у стан спокою після потужних переживань чи фізичних навантажень шляхом зняття нервово-психологічного напруження.

РЕМІСІЯ - послаблення (зменшення) ознак психологічної

дисгармонії людини, яке забезпечує тимчасове покращення її стану.

РЕНЕГАТ - людина, яка зрадила свої переконання та перейшла у табір супротивників.

РЕПРЕЗЕНТАТИВНІСТЬ - ступінь відображення цілого його частиною, що дає можливість поширювати уявлення про частину на ціле. **Р.** використовується у дослідженнях вибіркової сукупності, виявлені властивості якої представляють (репрезентують) генеральну сукупність (ціле) за деякими характеристиками. **Р.** свідчить про відповідність вибірки заданим статистичним процедурам.

РЕПУТАЦІЯ - сформована громадська думка про гідність (недоліки) людини, групи людей, організації.

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ - процес відновлення соціального статусу людини. **Р.** передбачає оволодіння особистістю новими навичками замість втрачених або застарілих, засвоєння нею нових цінностей, шляхом включення її у позитивно орієнтовані стосунки та види діяльності.

РЕСПОНДЕНТ - учасник дослідження в ролі опитуваного. Залежно від характеру дослідження **Р.** виступає у ролі досліджуваного, клієнта, пацієнта, співрозмовника тощо.

РЕТРОСПЕКЦІЯ - осмислення людиною подій сучасності під кутом зору минулого досвіду.

РЕФЕРЕНТНА ГРУПА - реально існуюча чи уявна група людей, погляди і норми якої служать зразком для особистості чи колективу.

РЕФЛЕКС - реакція організму у відповідь на подразнення рецепторів агентами внутрішнього чи зовнішнього середовища, яка здійснюється через центральну нервову систему. Розрізняють ***Р. безумовні*** (природжена, генетично запрограмована і спадково закріплена реакція організму на дію специфічного подразника) та ***Р. орієнтувальні*** (складна реакція організму людини у відповідь на новизну подразника).

РЕФЛЕКСИВНЕ СЛУХАННЯ – налагодження зворотного зв'язку із співрозмовником для контролю точність сприйняття інформації. ***Р. с.*** передбачає активне використання людиною вербальної комунікації для підтвердження співрозмовнику розуміння поданої інформації.

РЕФЛЕКСІЯ - спрямованість людини на пізнання самої себе, свого внутрішнього світу, своєї діяльності та поведінки. Результатом розвиненої ***Р.*** є сформоване вміння людини представляти себе на місці іншої, подумки аналізувати ситуацію за неї.

РЕЦИПІЄНТ - суб'єкт, який сприймає адресовані йому повідомлення.

РИГІДНІСТЬ - нездатність особистості до швидкої зміни наміченої програми діяльності в

умовах, коли об'єктивно вимагається її перебудова. Ригідна людина завжди відчуває труднощі переключення з одного виду діяльності на інший в умовах швидкої перебудови програми дій. ***Р.*** поділяють на ***Р. афективну*** (нездатність особистості до швидкої зміни емоційної значущості об'єктів), ***Р. когнітивну*** (нездатність особистості до швидкої зміни уявлення про оточуюче середовище) і ***Р. мотиваційну*** (нездатність особистості до швидкої зміни сформованих потреб і звичних способів їх задоволення).

РИЗИК - невизначеність результатів діяльності людини та можливих негативних наслідків у випадку невдачі. У професійній орієнтації ***Р.*** - активне надання суб'єктом переваги небезпечному варіантові дій перед безпечним.

РИНКОВА ЕКОНОМІКА - тип господарства, головним регулятором руху послуг і товарів якого є ринок. Для ***Р. е.*** характерним є повна самостійність, незалежність і відповідальність господарських суб'єктів за результати своєї діяльності. Функції держави у ***Р. е.*** визначаються впливом на ринок, передусім, економічними методами для підтримання умов вільної конкуренції виробників і забезпеченням соціальних гарантій її громадян.

РИНОК ПРАЦІ - ринок вільних (незайнятих) трудових ресурсів. ***Р. п.*** є продуктом жорсткої конкуренція на ринку руху послуг і товарів, яке супроводжується вивільненням

робочої сили. Функції держави полягають у створенні відповідної системи служб зайнятості, які отримують інформацію від підприємств і організацій про вивільнення робочої сили і здійснюють працевлаштування. Безробітним особам, які офіційно зареєстровані в центрі зайнятості і не можуть працевлаштуватися, виплачується грошова допомога.

РИТМ - рівномірний, злагоджений перебіг процесів (подій, явищ) або його складових.

РІВЕНЬ ДОМАГАНЬ - оцінка людиною власних можливостей у досягненні певного результату. **Р. д.** може бути адекватний до можливостей і неадекватний (завищений чи занижений).

РІВЕНЬ ЖИТТЯ - рівень задоволення матеріальних, соціальних та духовних потреб людей.

РІВЕНЬ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ - сукупність знань людини, інтелектуальних умінь і розумових дій, які визначають розумові можливості індивіда. **Р. р.** людини визначається шляхом критеріально - орієнтовного тестування за допомогою інтелектуальних і креативних методик.

РІВЕНЬ СУБ'ЄКТИВНОГО КОНТРОЛЮ - здатність людини контролювати свою поведінку, керувати нею і брати на себе відповідальність за те, що діється з нею і навколо неї.

РІЕЛТЕР – підприємець (агент, торговий посередник), об'єктом праці якого є операції з нерухомістю. **Р.** здійснює від імені і за дорученням клієнтів закупівлю, продаж або оренду нерухомості. Для ефективної діяльності **Р.:** вивчає попит і пропозиції на ринку нерухомості; узагальнює вимоги потенційних покупців (орендарів); реєструє пропозиції з продажу (передачі в оренду) об'єктів нерухомості; попередньо ознайомлюється з об'єктами нерухомості. В окремих випадках **Р.** укладає ексклюзивні договори між власниками і агентством. **Р.** здійснює пошук потенційних покупців і орендарів, встановлює з ними ділові контакти, організовує ознайомлення з об'єктами нерухомості, які продаються (здаються в оренду). Також **Р.** реєструє заявки покупців, погоджує договірні умови, оформляє операції з нерухомістю, представляє інтереси клієнтів під час взаємодії з іншими фахівцями агентства і інших установ, які беруть участь в оформленні операцій.

РІШУЧІСТЬ – мобілізація ресурсів особистості на швидкий і обґрунтований вибір мети і способів її досягнення. Стан **Р.** пов'язаний з підвищенням емоційної та інтелектуальної активності психіки і передбаченням наслідків майбутніх дій. **Р.** має індивідуально-типологічні особливості прояву.

РОБОЧА ПОЗА - розташування кінематичних частин тіла в просторі робочого місця у процесі професійної діяльності.

РОБОЧА СИЛА - сукупність фізичних і розумових здібностей людей, які використовуються для виробництва матеріальних і духовних благ. *Р. с.* характеризується рівнем професійної підготовки працюючих, яку суспільство цілеспрямовано організовує, визначає потребу в ній і розподіляє за сферами зайнятості.

РОБОЧИЙ ПОСТ - сукупність робочих місць, на яких даний спеціаліст може і зобов'язаний у різний час займатися трудовою діяльністю за своєю спеціальністю.

РОБОЧИЙ РИТМ - закономірне чергування у процесі діяльності робочих рухів і дій у часі, та пауз між ними.

РОБОЧИЙ ТЕМП - кількість робочих рухів у процесі діяльності, яку виконує спеціаліст за одиницю часу.

РОЗВИТОК - процес незворотних, спрямованих і закономірних змін, які призводять до виникнення кількісних, якісних і структурних перетворень психіки й поведінки людини.

РОЗГУБЛЕНІСТЬ - почуття втрати спокою, холоднокривності, яке виникає від незнання того як діяти у заданій ситуації.

РОЗПОДІЛ УВАГИ - здатність людини концентрувати увагу на двох і більше об'єктах. *Р. у.* дозволяє людині одночасно виконувати декілька дій або слідкувати за декількома процесами, не втрачаючи

при цьому жодного з них з поля зору. *Р. у.* має велике значення для професій операторського профілю.

РОЗСІЯНІСТЬ – порушення здатності до зосередженої і цілеспрямованої діяльності впродовж тривалого часу.

РОЗУМ – здатність людини пізнавати й усвідомлювати оточуючу дійсність, встановлювати взаємозв'язки між явищами і формувати судження про них.

РОЗУМІННЯ – активний процес розкриття суттєвих зовнішніх та внутрішніх властивостей і взаємозв'язків між предметами (явищами) об'єктивного світу. *Р.* досягається тільки на базі попередньо набутих знань, умінь та навичок.

РОЗЧАРУВАННЯ - негативне емоційне переживання людиною життєвої невдачі.

С

САМІСТЬ – загальне значення поняття „Я” у його єдності і цілісності. Поняття *С.* використовується для визначення тотожності особистості самій собі у заданому просторово-часовому інтервалі.

САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ – прагнення людини до найбільш повного виявлення, реалізації і розвитку своїх можливостей. *С.* є природженим прагненням людини до творчості, спілкування й активного саморозвитку.

САМОВДОВОЛЕННЯ – зупинка у розумовому розвитку розуму людини. **С.**, зазвичай, поєднується із негативним ставленням людини до розумових можливостей інших.

САМОВДОСКОНАЛЕННЯ – процес свідомого саморозвитку особистості, спрямований на подолання почуття незадоволення собою, своїми фізичними, інтелектуальними, професійними та іншими можливостями. Передує **С.** особиста рефлексія, самооцінка і усвідомлений пошук власних ресурсів і резервів саморозвитку.

САМОВИРАЖЕННЯ - прагнення індивіда проявити у діяльності чи іншій формі соціально-корисної поведінки неповторний потенціал індивідуальності.

САМОВІДДАНОСТІТЬ – готовність особистості жертвувати особистими інтересами за для досягнення спільної мети з іншими людьми.

САМОВЛАДАННЯ - здатність особистості зберігати внутрішній спокій, контролювати свої почуття, діяти розумно та виважено у складних життєвих ситуаціях.

САМОЗАЙНЯТИСТІТЬ - вид зайнятості працездатного населення. Самозайнятими вважаються працівники, які на основі приватної власності на засоби виробництва самостійно організують процес виробництва і відповідають за реалізацію товарів, послуг.

САМОКОНТРОЛЬ - усвідомлена регуляція людиною власної

поведінки для забезпечення її відповідності поставленим цілям, пред'явленим вимогам, нормам і правилам. Важливою складовою **С.** є самообмеження, яке стримує людину від непродуктивних і не схвалюваних суспільством дій і вчинків.

САМОКРИТИЧНІСТЬ - здатність людини розпізнавати і визнавати власні недоліки та помилки.

САМООРГАНІЗАЦІЯ - здатність особистості планувати і цілеспрямовано організувати власну діяльність. Ознаками **С.** особистості є її активність, самостійність, швидкість прийняття рішень, критичність оцінки результатів і відповідальність за результати своїх дій. **С.** є вершиною у розвитку людини, досягнення нею соціально-психологічної і професійно-творчої самостійності.

САМООЦІНКА - судження людини про свої можливості, властивості, поведінку у порівнянні з певним еталоном, зразком. **С.** є структурним компонентом самосвідомості особистості, який регулює оцінне ставлення людини до себе (самокритичність). Розрізняють **С.** адекватну і неадекватну (завищену чи занижену).

САМОПЕРЕКОНАННЯ - свідомий вплив людини на власні переконання, погляди, ціннісні орієнтації. Механізмом **С.** є розумові дії, які здійснюються для логічного обґрунтування раціональності (корисності) тієї чи іншої позиції у переконаннях, поглядах, ціннісних

орієнтацій. Дієвість та ефективність **С.** залежить від здатності людини вести тривалий внутрішній діалог (обмірковувати всі докази і контрдокази).

САМОПОВАГА – відчуття людиною своєї цінності (для себе і для інших) та впевненості у собі. **С.** є складовою „Я – концепції” особистості.

САМОПОЧУТТЯ - комплекс суб’єктивного відчуття стану фізіологічного та психологічного комфорту. **С.** може бути представлено як узагальнена характеристика ставлення людини до морально-етичних норм (добре, погане, хворобливе та ін.) та як переживаннями стану комфорту окремих систем і процесів (відчуття дискомфорту у різних частинах тіла та у виконанні певних дій, зміни у перебігу певних когнітивних процесів та ін.). **С.** є однією з основних груп ознак у методиках самооцінки стану людини.

САМОПРЕЗЕНТАЦІЯ – представлення людиною своїх знань, умінь, навичок та рис характеру, які імпонують оточуючим (партнерам) і здатні сконцентрувати на певний час їхню увагу. **С.** особистості є одним із способів підвищення її конкурентоспроможності на ринку праці. **С.** особливо важлива для людей публічних професій (політик, менеджер, педагог, журналіст, підприємець та ін.).

САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ - суб’єктивне прагнення особистості знайти і здійснити своє смислове

життєве призначення.

САМОРЕГУЛЯЦІЯ – спрямованість особистості на досягнення максимальної ефективності власної діяльності. **С.** забезпечує стійкість і тривалість її функціонування у різних умовах життєдіяльності. Загальною змістовно-функціональною структурою **С.** є така логічно вибудована послідовність: прийняття суб’єктом мети, яка відповідає певній потреби (мотивація); розробка моделі діяльності (поведінки), яка враховує сукупність значущих суб’єктивних і об’єктивних умов; визначення системи критеріїв успішної діяльності; самоприйняття програми дій; критичний аналіз досягнутих результатів; оцінка відповідності бажаних і досягнутих результатів; прийняття рішення про необхідність і характер корекції діяльності.

САМОСВІДОМІСТЬ – система психічних механізмів, які забезпечують усвідомлення людиною самої себе як особистості, своєї діяльності як члена суспільства, стосунків з іншими людьми, рис характеру, здібностей, власних дій та вчинків, їх мотивів, цілей, моральних та фізичних властивостей тощо.

САМОСТАВЛЕННЯ - ставлення особистості до самої себе, до власного „Я”. Структуру **С.** складають: самоповага, самосприйняття і самоприйняття, самооцінка, самовпевненість, самоприниження, самообвинувачення, незадоволеність

собою та ін. **С.** здійснює функцію самозахисту людини від негативних емоцій і підтримує її самоповагу на відносно сталому рівні.

САМОСТВЕРДЖЕННЯ – прагнення людини до високої оцінки і самооцінки своєї особистості. **С.** задає стильові характеристики (активність, цілеспрямованість, наполегливість та ін.) діяльності (поведінки) людини. **С.**, як механізм взаємодії людини з іншими, є надзвичайно потужним стимулом у її розвитку. В процесі **С.** виявляється не лише прагнення людини зайняти певне службове або професійне положення (професійна, ділова і соціокультурна ніша), а й, у першу чергу, її турбота про збереження власної позиції і соціального положення у системі міжособистісних стосунків. Така турбота має забезпечити особистості повагу, визнання, довіру, підтримку, захист, допомогу і задоволення потреби реалізації своєї неповторної індивідуальності у взаємодії з іншими людьми. Механізмами актуалізації **С.** є інстинкт сомозбереження та вищі почуття особистості (моральні, інтелектуальні, естетичні).

САМОСТІЙНІСТЬ – незалежність особистості у прийнятті рішень. Зовнішніми проявами **С.** людини є її вміння ставити перед собою певні цілі, знаходити способи їх досягнення і брати на себе відповідальність за отриманий результат. **С.** необхідна спеціалістам різних сфер діяльності (вченим, робітникам для розробки раціоналізаторських пропозицій і

новаторських ідей тощо).

САНГВІНІК – тип темпераменту людини, для якого є характерним у діяльності (діях, вчинках) врівноваженість, жвавість, рухливість, висока активність, енергійність, комунікабельність, багата міміка, швидкий темп рухів і мови. **С.** незлобливий, у будь-якій ситуації почуває себе „як вдома”, має багато друзів. **С.** прагне до частой зміни вражень, тому він швидко відгукується на навколишні події, легко пристосовується до нових умов життя, здатний до швидко змінюваної діяльності. Людина з типом темпераменту **С.** є продуктивним працівником у видах діяльності, які потребують одночасного виконання багатьох функцій. Крім того **С.** притаманні вразливість, яка безпосередньо і яскраво виражена у зовнішній поведінці, легка збудливість почуттів, які не тривалі та не стійкі. Такі почуття швидко виникають і швидко зникають, змінюючись на протилежні. До негативних характеристик **С.** можна віднести певну непослідовність у діяльності, нестійкість настрою та інтересів. **С.** завжди дає обіцянки, щоб не образити людину, але далеко не завжди їх виконує, тому взаємодія з ним має будуватися за принципом „довіряй, але перевіряй”.

СВІДОМІСТЬ - найвищий рівень розвитку психіки й усвідомленого відображення об'єктивної дійсності, властивостей предметів, явищ і процесів у навколишньому світі. Носієм **С.** є тільки людина. Властивостями **С.** особистості є

активність, ясність, інтенціональність, спрямованість на предмет, здатність до рефлексії (самопостережень, самоусвідомлення) та мотиваційно - ціннісний характер. **С.** будь-якого індивіда унікальна, але не довільна (завжди носить суспільно-історичний характер).

СВІТОГЛЯД - система поглядів людини на природу і суспільство через які вона сприймає, осмислює та оцінює навколишню дійсність як світ свого буття та діяльності, визначає своє місце і призначення у ньому. До **С.** людини належать політичні, моральні, естетичні, економічні та інші погляди, які у своїй сукупності свідчать про усвідомлення особистістю реальної дійсності, глибоке чи поверхове її розуміння.

СВОБОДА – можливість людини робити вибір у кожний момент свого життя, відповідно до своїх бажань, переконань, поглядів і нести особисту відповідальність за наслідки цього вибору. Саме відповідальність за наслідки зробленого вибору є важливою складовою свободи.

СЕГРЕГАЦІЯ – розподіл людей у суспільстві за ознакою відмінності соціальних статусів, які повністю забороняють або частково обмежують взаємодію між групами.

СЕЛЕКТИВНІСТЬ - здатність особистості відбирати з великої кількості інформації лише те, що відповідає її спрямованості, потребам, інтересам, настрою.

СЕНС ЖИТТЯ – усвідомлене значення для конкретної людини того, заради чого людина живе.

СЕНСИТИВНІСТЬ - здатність тонко і точно сприймати, розрізняти і вибірково реагувати на слабкі стимули, які ледь помітно відрізняються один від одного. **С.** особистості властиві боязкість нового, сором'язливість, довготривалість переживання подій, підвищена моральна вимогливість до себе і низький рівень домагань.

СЕНСОРИКА - чуттєве пізнання об'єктивної дійсності за допомогою відчуттів і сприймань.

СЕНСОРНЕ ПЕРЕВАНТАЖЕННЯ - максимальне навантаження людини інформацією з боку середовища, яке тільки вона може витримати.

СЕНТИМЕНТАЛЬНІСТЬ – надмірна чуттєвість, емоційність особистості.

СЕРЕДОВИЩЕ ЗОВНІШНЄ - сукупність соціальних і фізичних умов розвитку особистості.

СЕРЕДОВИЩЕ СОЦІАЛЬНЕ – сукупність соціальних умов розвитку особистості. Види **С. с.** виділяються залежно від соціальної спільності (соціальна формація, клас, група), соціальних взаємин у групі (сімейне, навчальне, суспільне, трудове, спортивне тощо), формуючого впливу середовища (тренувальний, навчальний, виховний), способу впливу на свідомість (правове, моральне,

естетичне), віку (молодіжне, змішане тощо), соціальної спрямованості (соціальне, асоціальне), характеру комунікації (безпосереднє, опосередковане).

СИЛА ВОЛІ – потужність волевого зусилля людини, яке необхідне для досягнення поставленої нею мети.

СИЛА ЛЮДИНИ – здатність людини долати зовнішній опір чи протидіяти йому за рахунок м'язових зусиль.

СИЛА НЕРВОВОЇ СИСТЕМИ - здатність нервової системи людини витримувати великі і довготривалі навантаження.

СИЛЬНИЙ ТИП ВИЩОЇ НЕРВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ - тип нервової системи, для якого характерні сильні процеси збудження і гальмування.

СИМПАТІЯ – стійке і позитивне сприйняття людиною іншої людини (людей). Зовнішніми проявами *С.* є виявлення уваги, приязність, привітність, доброзичливість, прагнення допомогти іншій людині (групі людей).

СИНДРОМ - сукупність взаємопов'язаних ознак (властивостей, характеристик) якого-небудь явища (процесу).

СИНДРОМ „ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ” - стан здорових людей, які знаходяться в інтенсивному й тісному спілкуванні з іншими в емоційно

напруженій атмосфері професійної діяльності. Така діяльність потребує надмірних витрат психічної енергії, що призводить до психосоматичної втоми (виснаження), емоційного спустошення та домінування у поведінці агресивних почуттів (цинізм, песимізм, апатія). Наслідками *С. е. в.* є психічні (тривожність, роздратування, гнів, занижена самооцінка) та фізичні (прискорене серцебиття, задишка, головний біль, порушення сну) порушення, які призводять до конфліктів у сім'ї і втрати інтересу до професійної діяльності. Особистість з розвиненим *С. е. в.* зловживає тютюном, алкоголем.

СИНЕРГЕТИКА – сучасна теорія самоорганізації, предметом дослідження якої є процеси самоорганізації, нелінійності та глобальності, незворотності і нестійкості, як основоположних характеристик еволюції. У професійній орієнтації *С.* спрямована на вивчення і пояснення самоорганізації й саморозвитку систем.

СИНТЕЗ - об'єднання частин, ознак, властивостей предметів, явищ в єдине ціле.

СИНТЕТИЧНИЙ СТИЛЬ МИСЛЕННЯ – здатність людини теоретично комбінувати несхожі, інколи протилежні положення, ідеї, погляди. Люди з *С. с. м.* прагнуть і знаходять принципово нові рішення, в яких інтегруються протилежні теорії (положення, ідеї, погляди, міркування).

СИСТЕМА – комплекс взаємопов'язаних елементів і їхніх властивостей, які у єдності створюють деяку якісно своєрідну цілісність. Системою може бути кожний предмет або явище реальної дійсності, мислення і пізнання, що складаються з реально виділених частин, об'єднаних в єдине ціле. Найважливішими характеристиками *С.* є розчленованість і цілісність.

СИСТЕМОГЕНЕЗ – процес формування системи, під час якого визначається компонентний склад системи, встановлюються функціональні взаємозв'язки між компонентами, відбувається розвиток окремих компонентів, які забезпечують досягнення мети.

СИТУАТИВНА ТРИВОЖНІСТЬ – емоційна реакція людини на стресову ситуацію. В основі *С. т.* лежать різні за тривалістю, інтенсивністю і динамічністю суб'єктивні переживання людини (напруга, хвилювання, нервозність, заклопотаність).

СИТУАЦІЯ - система зовнішніх відносно індивіда умов, які спонукують та опосередковують його активність.

СКЕПТИК - людина, яка не вірить у досягнення будь-якої мети, невпевнена в істинності чогось.

СКРОМНІСТЬ – людина, яка не доводить іншим про свою винятковість, добровільно підпорядковує себе вимогам громадської дисципліни, обмежує свої власні потреби рамками діючих

вимог, ставиться із повагою до інших.

СКРУПУЛЬОЗНІСТЬ – точність у всьому до дрібниць, особлива старанність.

СЛАБКІСТЬ ВОЛІ - нездатність людини прикладати значні вольові зусилля і досягати успіху в умовах подолання перешкод.

СМИСЛ ОСОБИСТІСНИЙ - елемент свідомості людини, який являє собою суб'єктивно сприймаючу значимість для індивіда тих чи інших предметів.

СМИСЛОВИЙ БАР'ЄР – відсутність взаєморозуміння між людьми через надання одним і тим же явищам та поняттям різного смислу.

СОВІСТЬ – здатність особистості здійснювати моральний контроль, самостійно визначати зміст морального обов'язку, вимагати від себе його дотримання і давати самооцінку власним вчинкам. *С.* є компонентом моральної самосвідомості людини, в якому виявляється самооцінка особистістю відповідності її дій прийнятим у суспільстві і перетвореним у внутрішні переконання нормам моральності. *С.* є найважливішим внутрішнім регулятором суспільної поведінки людини.

СОМАТОГРАМА - схематичне зображення людського тіла сумісне із засобами і знаряддям праці у вигляді проекцій робочого простору на ортогональній площині (зображення спереду, зверху, збоку).

С. може відобразити окрему робочу позу у статиці або декілька робочих поз у їхній динаміці.

СОМАТОГРАФІЯ - техніко-антропологічний аналіз статичної та динамічної робочих поз працівника у вигляді сумісного зображення людського тіла і елементів технічного обладнання на ортогональній площині технічних креслень (зображення спереду, зверху, збоку).

СОРОМ – усвідомлення людиною реальної чи уявної невідповідності її вчинків або дій прийнятим у суспільстві нормам, вимогам моралі, які нею поділяються. **С.** переживається як незадоволеність собою, осуд чи звинувачення себе.

СОРОМЛИВІСТЬ - тривожність, нерішучість, надмірна обережність людини у спілкуванні з іншими. **С.** людини є наслідком сформованого у неї психологічного бар'єру, який проявляється під час будь-якої комунікації.

СОЦІАЛІЗАЦІЯ - процес входження особистості у соціальне середовище, адаптація до нього, освоєння соціальних норм, ролей і перетворення соціального досвіду у власні ціннісні орієнтації. **С.** продовжується все життя. Джерелом **С.** індивіда є освіта, навчання і виховання у сім'ї та інших соціальних інститутах, взаємодія з іншими людьми, процеси саморегуляції (заміна зовнішнього контролю індивідуальної поведінки на внутрішній самоконтроль).

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ – процес засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище та активне відтворення ним системи соціальних зв'язків у діяльності. Розрізняють **С. а. активну** (індивід прагне впливати на середовище для того, щоб змінити його) і **С. а. пасивну** (індивід не прагне до впливу і зміни середовища). Показниками успішної **С. а.** є високий статус індивіда у соціальному середовищі та його внутрішня задоволеність ним.

СОЦІАЛЬНА ЗРІЛІСТЬ – досягнення людиною такого рівня інтелектуального, емоційного і вольового розвитку, коли вона усвідомлює своє місце у житті, суспільстві та відповідає не лише за свої дії, але й за дії та вчинки інших. Критеріями соціальної зрілості особистості є стійкість життєвих цінностей, соціальна активність і відповідальність за свої дії і вчинки, висока рефлексія себе і оточуючого світу.

СОЦІАЛЬНА СИТУАЦІЯ РОЗВИТКУ - особливе поєднання внутрішніх процесів розвитку і зовнішніх умов, які є типовими для кожного вікового етапу. **С. с. р.** обумовлює динаміку розвитку особистості впродовж відповідного вікового періоду, результатом якої є нові і якісно своєрідні новоутворення в її структурі. **С. с. р.** є специфічною для кожного вікового періоду системою відношень суб'єкта до соціальної дійсності, яка відображена в його переживаннях і реалізується ним в спільній

діяльності з іншими людьми.

СОЦІАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ - сукупність умов, які оточують особистість і активно (прямо чи опосередковано, стихійно чи цілеспрямовано) впливають на її свідомість і поведінку.

СОЦІАЛЬНИЙ МОНІТОРИНГ - оцінка якості технологізації соціального простору, дієвості соціальних технологій. *С. м.* дозволяє своєчасно вносити корекцію у соціальні технології (знімати застарілі та вводити найновіші технології) і забезпечувати їхню ефективність.

СОЦІАЛЬНИЙ ПРАЦІВНИК - працівник, який відповідно до своїх посадових і професійних обов'язків надає всі види допомоги у подоланні людиною (сім'єю, групою) соціальних проблем.

СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС - положення соціальної групи та її представників у суспільстві, у системі соціальної ієрархії і соціальних відносин.

СОЦІОМЕТРІЯ - метод оцінки міжособових взаємостосунків у групі (колективі). За допомогою методу *С.* досліджується структура групи (сумісність - несумісність, популярність - непопулярність членів групи), вивчається типологія поведінки людей в умовах колективної діяльності. Графічним відображенням результатів *С.* є соціограма.

СПАДКОВЕ В ЛЮДИНІ - все

існуюче і те, що розвивається в людині на основі генного фонду її батьків. *С. в. л.* є природженим, але не все природжене є спадковим.

СПЕЦІАЛІСТ - людина, яка досконало володіє певною спеціальністю, глибокими знаннями і професійними вміннями в окремій галузі науки, техніки, у соціальній сфері тощо.

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ - конкретний, історично усталений вид трудової діяльності, який систематично виконується спеціалістом у межах певної професії.

СПІВЧУТТЯ - доброзичливе і турботливе ставлення людини до інших людей, їхніх думок, почуттів і переживань. Зовнішнім проявом *С.* є готовність надати допомогу іншим у тяжкі години життя.

СПІЛКУВАННЯ - обмін інформацією між людьми. У процесі *С.* людина впливає на іншу і змінюється сама. Залежно від змісту *С.* може бути матеріальним (обмін предметами, продуктами діяльності), когнітивним (обмін знаннями), мотиваційним (обмін інтересами, потребами, спонуканнями), діяльнісним (обмін діями, операціями, вміннями, навичками). Функціями *С.* є *інформаційно-комунікативна* (охоплює процеси прийняття-передавання інформації), *регулятивно-комунікативна* (регулює взаємне коригування дій у здійсненні спільної діяльності), *афективно-комунікативна* (збуджує у партнера емоційну сферу і за її допомогою змінює його емоційний

стан) та *спонукальна* (стимулює активність партнера на виконання певних дій у спільній діяльності).

СПІЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ – групова діяльність, у якій дії її учасників підпорядковані загальній меті. *С. д.* є усвідомленою взаємодією осіб у процесі досягнення загальної мети у праці, навчанні, спорті, грі тощо.

СПІЛЬНЕ ПІДПРИЄМСТВО - форма господарського товариства, заснованого на колективній власності юридичних осіб (громадян) України або інших держав. Розрізняють *звичайні СП* (національні) та *СП з іноземними інвестиціями* (власність юридичних осіб (громадян) України та осіб (громадян) інших держав).

СПОГАДИ – локалізовані у часі та просторі пригадування людиною свого минулого життя в яскравій образно-логічній формі.

СПОКУСА - зовнішній привід або внутрішній потяг до порушення людиною обіцянки, клятви, заповіді, норм поведінки, принципів.

СПОНСОР - юридична або фізична особа, яка бере на себе фінансове забезпечення визначних заходів (найчастіше у галузі культури, спорту). Діяльність *С.* здійснюється, як правило, із рекламними цілями.

СПОНТАННІСТЬ - довільні процеси, які виникають під дією внутрішніх імпульсів внаслідок саморуху і самодіяльності суб'єкта.

СПОСТЕРЕЖЛИВІСТЬ –

здатність людини швидко схоплювати об'єкти, помічати і сприймати приховані деталі (ознаки, властивості). *С.* є професійно важливою якістю майже в усіх видах професійної діяльності.

СПРАВЕДЛИВІСТЬ - об'єктивність у ставленні до інших людей, їхніх вчинків.

СПРАЦЬОВАНІСТЬ – процес і результат взаємодії людей, які досягнули максимально можливого успіху у спільній діяльності при незначних емоційно-енергетичних витратах.

СПРИЙНЯТЛИВІСТЬ - здатність людини сприймати, усвідомлювати, відчувати і переживати інше, як своє особисте, і своє власне через інше.

СПРИЙНЯТТЯ – образне й усвідомлюване уявлення людини про предмети і явища об'єктивної реальності які вона пізнає. Основними властивостями образів *С.* є їхня *предметність* (образ без предмета не існує), *константність* (постійність при порівняно невеликих змінах умов), *цілісність* (завершений образ предмета чи явища, навіть в умовах обмеженої інформації про них) і *категоріальність* (образ майже завжди позначається певним словом і відноситься до тієї категорії предметів і явищ, які відповідають даному слову як поняттю). Названі властивості образів *С.* набуваються людиною у процесі діяльності і складають основу життєвого досвіду.

СПРИТНІСТЬ – фізична вправність людини у рухах.

СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

- ієрархічна структура емоційно-ціннісного ставлення особистості до предметів і явищ навколишньої дійсності, яка задає напрям її поведінки та діяльності. Основу структури **С. о.** складають усвідомлювані потреби і мотиви. За напрямом дії **С. о.** проявляється у спрямованості на себе (потреба у самовираженні, самореалізації і самовдосконаленні у сфері праці і поведінки), у спрямованості на інших людей (інтерес і прагнення до співробітництва) та у спрямованості на предметну сторону діяльності (зміст і результат професійної праці).

СТАВЛЕННЯ – сформована і відносно стала позиція особистості до всього, що її оточує і до самої себе.

СТАНДАРТИЗОВАНЕ СПОСТЕРЕЖЕННЯ - спостереження за поведінкою людей за визначеною задалегідь схемою (планом) у якому конкретно визначена процедура і можливі результати.

СТАРАННІСТЬ - сумлінне і ретельне виконання людиною певного виду діяльності.

СТАТЕВОРОЛЬОВА ПОВЕДІНКА - поведінка людини, яка відповідає сформованим і прийнятим у суспільстві статоворольовим стереотипам.

СТАТИЧНА РОБОТА – робота, при виконанні якої напруження

м'язів розвивається без зміни їх довжини і без активного переміщення у просторі рухових ланок.

СТАТУС - сукупність прав і обов'язків громадянина (юридичної особи, державного органу), які складають основу їхнього правового положення у суспільстві (групі, колективі, організації).

СТЕНІЧНІСТЬ – висока, стійка і тривала працездатність індивіда впродовж визначеного часу в умовах дії різноманітних перешкод, навіть в умовах обмеження сну. **С.** в перекладі з грецької означає сила.

СТЕРЕОТИПІЗАЦІЯ – класифікація форм поведінки, їх пояснення через співставлення із зразками (соціальними стереотипами). **С.**, як прийом узагальнення типових рис носія певних соціальних та психологічно значущих характеристик, широко репрезентована у класичній літературі та повсякденному житті.

СТИГМАТИЗАЦІЯ - „навішування ярликів” (клейма) людині (групі, колективу) з одночасним ігноруванням їхнього особистісного потенціалу. **С.** передбачає те, що носій „стигми” (клейма) є менш цінним членом групи (колективу) і тому має обмежені права у порівнянні з іншими, які не є носіями „стигми” (клейма). **С.** може здійснюватися за національними, релігійними, майновими, статовими та іншими ознаками.

СТИЛІ КЕРІВНИЦТВА -

індивідуально-типові особливості цілісної і відносно стійкої системи способів, методів, прийомів впливу керівника на підлеглих. Основними **С. к.** є авторитарний, демократичний і ліберальний.

СТИМУЛ - спонукання, причина, поштовх до дії, активної діяльності людини. У випадках сприйняття і усвідомлення **С.** може стати мотивом діяльності. Проте один і той же стимул для різних людей може скласти основу різних мотивів.

СТІЙКІСТЬ ВОЛІ - потужне і тривале вольове зусилля людини, необхідне для досягнення поставленої мети.

СТІЙКІСТЬ ІНТЕРЕСІВ – тривале збереження людиною відносно інтенсивного і дієвого інтересу до чогось.

СТІЙКІСТЬ УВАГИ – тривале зосередження уваги людини на певному об'єкті. **С. у.** визначається часом, протягом якого діяльність людини зберігає свою ефективність і цілеспрямованість на досягнення результату. **С. у.** посилюється у видах діяльності, які мають для неї певну значущість.

СТРАЖДАННЯ – негативні переживання людини, пов'язані з усвідомленням неможливості задоволення фізичної чи духовної потреби. Наслідком **С.** є біль, страх, тривога та ін.

СТРАХ – негативна емоційна реакція людини на справжню або ж уявну небезпеку. **С.** позбавляє

індивіда здатності свідомо керувати своїми діями. В залежності від характеру небезпеки, інтенсивність і специфіка переживання **С.** варіює у досить широкому діапазоні відтінків (переляк, жах та ін.)

СТРАХОВИЙ ПОЛІС - документ, на основі якого укладається договір про страхування. У **С. п.** визначені і зафіксовані всі ризики, щодо яких здійснюється страхування.

СТРЕС - стан максимального психічного напруження, який виникає у людини у процесі діяльності під впливом потужних, довготривалих і несприятливих зовнішніх і внутрішніх неспецифічних дій середовища. Розрізняють **С. емоційний** (ситуація психічної напруги), **С. фізичний** (втома, переохолодження, перегрівання тощо), **С. гострий** (екстремальна ситуація) і **С. хронічний** (затяжний конфлікт, втрата близьких тощо).

СТРЕС ПРОФЕСІЙНИЙ - напружений стан працівника, який сформувався під впливом емоційно-негативних й екстремальних факторів професійної діяльності. Розрізняють такі види **С. п.:** інформаційний, емоційний і комунікативний.

СТРЕСОВИЙ СТАН - емоційний стан напруги в умовах перевантаження і загрози життєдіяльності людини, який передбачає необхідність прийняття швидких і відповідальних рішень.

СТРЕСОГЕННІ ФАКТОРИ -

несприятливі фактори (стресори), які викликають у людини емоційний стан напруження. Розрізняють **С. ф. фізіологічні** (надмірне навантаження, висока чи низька температура, больові стимули, забруднене повітря тощо) і **С. ф. психологічні** (погроза, небезпека, шантажування, образа, інформаційне перенасичення). **С. ф.** можуть мати як позитивний, мобілізуючий, так і негативний, дезорганізуючий вплив.

СТРИМАНІСТЬ – здатність людини володіти собою, приховувати свій внутрішній стан і стримувати небажані дії.

СУБ'ЄКТ - конкретний носій (індивід, група, колектив) активної предметно-практичної поведінки, діяльності і пізнання.

СУБ'ЄКТИВНЕ - те, що властиве суб'єктові, визначається його діяльністю і за допомогою якої об'єктивна реальність відображається у свідомості людини.

СУБКУЛЬТУРА – притаманна певній соціальній групі (молодь, пенсіонери та ін.) частина загальної культури. **С.** відрізняється від домінуючої у соціальному середовищі культури стильовими характеристиками мови, поглядами на життя, манерами поведінки, звичаями тощо.

СУБЛІМАЦІЯ - механізмів захисту людини від перенапруження у ситуації конфлікту шляхом його трансформації у більш прийнятні для індивіда форми. Окремим випадком **С.** є процес перетворення і

переключення енергії аферентних потягів, частіше сексуальних, на мету соціальної діяльності і культурної творчості.

СУБОРДИНАЦІЯ – система підпорядкування за службовими обов'язками молодшого працівника старшому.

СУВЕРЕННІСТЬ ОСОБИСТОСТІ - незалежність і самостійність особистості. Передумовою становлення **С. о.** є усвідомлення нею власної незалежності та самостійності, сформованістю емоційно-ціннісного ставлення до себе та інших, які кристалізуються у структурі образу „Я”.

СУДЖЕННЯ – форма мислення, в якій стверджується або заперечується щось про предмет (явище) і взаємозв'язки між його властивостями. Матеріальною формою **С.** є речення.

СУМІСНІСТЬ – внутрішня єдність суб'єктів спілкування і діяльності.

СУМЛІННІСТЬ – старанне і відповідальне виконання людиною своїх обов'язків. **С.** тісно пов'язана з такими людськими якостями, як чесність, правдивість, працьовитість, старанність.

СУМНІВ – непевненість особистості у своїх (або когось) можливостях і правильності власних (або когось) дій і вчинків.

СУПЕРВАЙЗЕР - фахівець, який керує групою торгових представників (промоутерів). До

професійних обов'язків **С.** належить: контроль за діяльністю промоутерів; забезпечення торгових представників достатньою кількістю рекламних матеріалів; вирішення всіх адміністративних і організаційних питань роботи підлеглих.

СУПЕРЕЧКА – збуджено-емоційний обмін словами між кількома особами, які не мають єдиної позиції в якомусь питанні. У **С.** кожна зі сторін, аргументуючи (відстоюючи) і спростовуючи (опонуючи) думку співрозмовника (опонента) претендує на монопольне встановлення істини.

СУСПІЛЬНІ ВІДНОСИНИ - відносини між людьми, які склалися у процесі економічного, соціального і політичного життя у суспільстві.

СУСПІЛЬСТВО – сукупність людей, об'єднаних певними відносинами для виробництва матеріальних і духовних благ.

СУТИЧКА – гостра суперечка між особами на ґрунті розбіжностей у думках, поглядах, цінностях.

СУТНІСТЬ – головне й визначальне у думці (предметі, події), яке об'єктивно зумовлене внутрішніми зв'язками і пізнається на рівні теоретичного мислення.

СХЕМАТИЗМ - спрощеність, трафаретність у мисленні, зображенні, написанні тощо.

СХИЛЬНІСТЬ - стійка спрямованість людини на заняття

певною професійною діяльністю. **С.** є передумовою формування професійних здібностей.

Т

ТАВТОЛОГІЯ – думка, визначення, твердження, які повторюють в іншій формі сказане раніше.

ТАЄМНИЦЯ – нерозгадане, ще не пізнане і тому приховане від інших.

ТАКТ - почуття міри, яке підказує людині найделікатнішу лінію поведінки у ставленні до когось (чогось). **Т.** людини виявляється у повазі до інших згідно прийнятих норм, зберігаючи при цьому почуття власної гідності.

ТАЛАНТ - високий рівень обдарованості людини у певному виді діяльності.

ТВЕРДІСТЬ – уміння особистості не піддаватися тиску у відстоюванні своєї позиції (поглядів, ідеалів, переконань).

ТЕЗАУРУС – словник, в якому систематизована за певним принципом сукупність понять з певної галузі науки.

ТЕЙЛОРИЗМ – одна з перших систем наукової організації праці, основою якої є отримання додаткового прибутку за рахунок раціонально продуманої системи організації та стимулювання праці. Основою **Т.** є вузька спеціалізація і раціоналізація знарядь праці, трудових операцій та окремих рухів.

ТЕМПЕРАМЕНТ - індивідуально-типологічна характеристика сили, напруженості, швидкості та врівноваженості перебігу психічних процесів людини. Розрізняють чотири основні типи *T.*: сангвінік, флегматик, холерик та меланхолік. „Чисті” типи *T.* зустрічаються рідко. Немає хороших і поганих *T.* Кожен тип *T.* має позитивні та негативні риси. До представника кожного типу темпераменту можна знайти свій підхід. Принцип підходу до холерика - „Ні хвилини спокою”, до сангвініка - „Довіряй, але перевіряй,” до флегматика - „Не квапся,” до меланхоліка - „Не нашкодь”.

ТЕНДЕНЦІЯ - напрямок розвитку якогось явища, у якому переважають одні ознаки (властивості, взаємозв'язки) над іншими.

ТЕОРІЯ - система основних ідей у певній галузі знань, яка дає цілісне уявлення про закономірності й істотні взаємозв'язки дійсності. Критерієм істинності й основою розвитку *T.* є практика.

ТЕОРІЯ ДІЯЛЬНОСТІ - система методологічних положень, яка ґрунтується на визнанні опосередкованості розвитку усіх психічних процесів особистості її діяльністю.

ТЕОРІЯ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА - система теоретичних положень, яка ґрунтується на визнанні закономірності онтогенезу особистості у процесі інтеріоризації нею структури зовнішньої, соціально - символічної й

опосередкованої знаками діяльності. У процесі інтеріоризації структура зовнішньої діяльності трансформується й „згортається” з тим, щоб знову трансформуватися й „розгорнутися” під час екстериоризації, коли на основі психічної функції будується зовнішня соціальна діяльність. Згідно *T. к. - і.* універсальним знаряддям, яке змінює психічні функції, виступає знак (слово).

ТЕОРІЯ ПОЕТАПНОГО ФОРМУВАННЯ РОЗУМОВИХ ДІЙ - система теоретичних положень, яка ґрунтується на визнанні опосередкованості розвитку психічних процесів діяльністю і пояснює, яким чином можна у людини сформувати розумові дії (уміння і навички) із заданими властивостями. *T. п. ф. р. д.* розкриває етапи формування розумових дій: формування орієнтувальної основи дії, виконання дії у зовнішньому й розгорнутому плані з реальними матеріальними предметами, виконання дії через голосну мову, виконання дії через мову про себе і виконання дії за допомогою внутрішньої мови.

ТЕОРІЯ СТАВЛЕННЯ - система теоретичних положень, яка ґрунтується на визнанні домінуючого значення ставлення у структурі особистості, в якому відображається багатообразність взаємодії людини і дійсності. *C.* формуються в процесі діяльності людини і розрізняються за своєю емоційною значимістю й соціальною цінністю. *C.* особистості носять усвідомлений, набутий в результаті

досвіду, характер. *С.*, поряд з рівнем інтелекту і здібностями, у певній мірі характеризують розвиток особистості.

ТЕРПИМІСТЬ – розуміння і терпимість у ставленні людини до думок, характеру і звичок інших.

ТЕСТ - стандартизоване, коротке і обмежене в часі випробування, призначене для встановлення рівня розвитку визначеної властивості особистості у межах заданих параметрів. *Т.* диференціюються залежно від призначення (загально-діагностичні, професійної придатності, спеціальні), комплектності (ізолювані тести і тестові батареї), охоплення психічного (інтелектуальні й особистісні), характеру розумових дій (вербальні і невербальні), форми відповіді (усні та письмові) та кількості обстежуваних осіб (індивідуальні та групові).

ТЕХНОЛОГІЧНЕ БЕЗРОБІТТЯ - вид безробіття, зумовлений невідповідністю професійних можливостей працівників вимогам виробництва. *Т. б.* спричиняється науково-технічним прогресом і пов'язаного з ним вивільнення значної кількості робітників. В умовах високотехнологічного виробництва отримують статус безробітного, перш за се, працівники низької кваліфікації.

ТЕХНОЛОГІЯ – сукупність засобів, методів і прийомів, послідовність виконання яких гарантує одержання передбачених результатів.

ТЕХНОЛОГІЯ ВИХОВАННЯ - сукупність умов (змісту, засобів, методів і прийомів) виховання, які враховують індивідуально-психологічні особливості особистості, послідовність виконання яких гарантує одержання передбачених результатів.

ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ – сукупність умов (засобів, методів і прийомів) навчання, послідовність виконання яких гарантує оволодіння заданими знаннями і сформованими вміннями і навичками.

ТЕХНОЛОГІЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ - це сукупність методологічних і організаційно-методичних прийомів, які визначають підбір, конструювання і залучення керівником управлінського інструментарію для досягнення заданої мети діяльності. *Т. у. д.* складається із стратегії, тактики і техніки управління.

ТЕХНОФОБІЯ – негативне сприйняття соціально-психологічних наслідків технічного прогресу. Детермінантами виникнення *Т.* є боязнь засилля техніки (особливо електронної), нівелювання індивідуальності людини, страх перетворення її в придаток машини.

ТИП ВИЩОЇ НЕРВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – сукупність характерних рис перебігу основних нервових процесів (збудження і гальмування), які визначають індивідуальні особливості вищої нервової діяльності людини. В основу класифікації *Т. в. н. д.* покладено співвідношення перебігу

сили, врівноваженості і рухливості нервової системи. Виділяють чотири чітко окреслені **Т. в. н. д.**: сильний, врівноважений, рухливий; сильний, нерівноважений; сильний, врівноважений, інертний; слабкий. **Т. в. н. д** збігаються з класифікацією темпераментів людини. Залежно від співвідношення між першою і другою сигнальними системами виділяється три суто людські **Т. в. н. д.**: художній (перша сигнальна система переважає над другою; середній (врівноваженість сигнальних систем); розумовий (переважає друга сигнальна система).

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА - протиправні і заборонені законом особливі взаємозв'язки у сфері економіки, процесу виробництва, розподілу і привласнення продукту в особистих, корисних цілях.

ТІТЕСТЕР - спеціаліст з дегустації, який оцінює якість продукту за виглядом, смаком та запахом.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ – терпимість людини до різних поглядів, думок несприятливих емоційних впливів.

ТОТАЛЬНІСТЬ – повнота, всеосяжність охоплення всього без виключення.

ТОТОЖНІСТЬ – однаковість об'єктів (предметів, явищ, подій) та усіх їхніх властивостей, що дає змогу розглядати їх як один предмет.

ТРАГЕДІЯ – тяжкі переживання, потрясіння суспільного або особистого характеру.

ТРАДИЦІЯ - історично складена практика (досвід, норми поведінки, смаки та ін.) у будь-якій галузі суспільного життя, яка передається у своєрідній формі із покоління у покоління.

ТРЕЙДЕР - посередник (особа, підприємство) між виробником (власником) і покупцем. **Т.** здійснює операції від власної особи. До професійних обов'язків **Т.** належить: організація торгівлі певним продуктом у міжнародному масштабі; укладання угод (договорів, контрактів) з торговими і форвардними компаніями у центрі і на місцях. Для ефективного виконання професійної діяльності **Т.** повинен: володіти досвідом комерційної діяльності; вільно орієнтуватися в системі ф'ючерних контрактів, уміти здійснювати економічний аналіз (прогнозування попиту і пропозиції, встановлення орієнтовної ціни і т. д.); мати атестат Мінфіну першої категорії на право роботи з цінними паперами. Особа (підприємство), яка виконує чужі замовлення на покупку-продаж, називається брокером, а **Т.** є особою (підприємством), яке здійснює операції від власного імені.

ТРЕНІНГ-МЕНЕДЖЕР – спеціаліст, який розробляє, впроваджує і проводить навчальні та тренінгові програми підвищення ефективності діяльності працівника (групи, колективу).

ТРЕТЕЙСЬКИЙ СУД - суд, обраний за взаємною згодою сторін для розгляду конкретної суперечки. До **Т. с.**, як правило, звертаються під

час розв'язання цивільних спорів.

ТРИБУН – громадський діяч, який у своїх публіцистичних або ораторських виступах палко відстоює права та інтереси певної соціальної спільноти.

ТРИВОГА – почуттям неспокою, збентеження, побоювання людини, передчуття нею чогось несподіваного і небажаного у майбутньому. *T.* свідчить про недостатню готовність людини до можливих змін навколишнього середовища, її неспроможність швидко й адекватно реагувати на них.

ТРИВОЖНІСТЬ – свідоме або ж несвідоме очікування людиною дії стресора (фрустратора), яке спонукає її до глибоких переживань. *T.*, зазвичай, передуює страху.

ТРИУМФ – блискучий успіх людини у якійсь діяльності, її перемога над ким - або над чим-небудь.

ТРУДОВІ РЕСУРСИ - сукупність населення у працездатному віці та тих, які перебувають за межами працездатного віку, але працюють.

У

УВАГА - форма психічної діяльності, яка спрямовує свідомість людини на визначений об'єкт (явище) при одночасному абстрагуванні від інших. За допомогою *У.* об'єкти (явища) відображаються повніше, чіткіше глибше ніж інші. Характеристиками *У.* є об'єм, вибірковість,

концентрація, розподіл, стійкість, переключення. Розрізняють також *У. мимовільну* (несвідома, без зусиль волі, зосередженість на визначеному об'єкті) і *У. довільну* (свідома, зосередженість на визначеному об'єкті, яка потребує вольового зусилля). *У. д.* виникає внаслідок поставленої мети, свідомо спрямовується і регулюється особистістю. *У. д.* потребує зусиль, а тривала її підтримка веде до втоми.

УЗАГАЛЬНЕННЯ - мисленнєвий перехід від розгляду одиничного, менш загального, до особливого та більш загального. У процесі *У.* відбувається абстрагування від специфічних ознаках предметів даного виду і зосередженість на загальних ознаках, властивих однаковою мірою всім видам даного роду. *У.* знання дає змогу глибше відобразити дійсність, проникнути в її сутність.

УМІННЯ - дія, основу якої складає практичне застосування отриманих знань і яка приводить до успіху у даному виді діяльності. У професійній орієнтації надзвичайно важливим є сформованість *У. рефлексивних*, які забезпечують особистості готовність до самопізнання, саморозвитку і самовдосконалення своїх дій. Складовими *У. р.* є усвідомлене засвоєння знань, особистісне осмислення отриманої інформацією, адекватна оцінка результатів діяльності та самовдосконалення.

УМОВИВІД - найбільш складна форма мислення, у якій із одного чи декількох вихідних суджень формулюється нове судження. За

результатом отримання нового судження розрізняють **У. індуктивний** (з часткових суджень виводиться загальний висновок) та **У. дедуктивний** (з одного загального судження робляться часткові висновки).

УНИКНЕННЯ - відхід людини від прямого контакту з іншими. В основі **У.**, як правило, лежить недостатнє розуміння мотивів поведінки інших людей.

УНІФІКАЦІЯ – приведення чогось до одного вигляду, форми, системи. Результатом **У.** є поступове вироблення стандарту, норми.

УПЕВНЕНІСТЬ - відсутність у людини сумнівів стосовно чогось (когось). **У.** формується під впливом навчання і виховання, які збагачують досвід діяльності і поведінки.

УПЕРЕДЖЕНІСТЬ – необґрунтовано неприхильне ставлення до когось (чогось). **У.** є результатом сформованої задалегідь негативної думки про когось (щось). Людина, як правило, не усвідомлює або не бажає усвідомлювати **У.** у власних діях і розглядає своє ставлення до когось (чогось) як наслідок об'єктивної і самостійної оцінки певних фактів. **У.** може також бути наслідком поспішних і необґрунтованих висновків, які базуються на некритичному засвоєнні стандартних суджень. **У.** нерідко використовується для виправдання непристойних вчинків.

УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ -

сукупність організаційних та соціально-психологічних засобів (форм і методів), які дозволяють активізувати людські ресурси для вирішення актуальних завдань виробництва товарів і послуг. Організаційні та соціально-психологічні засоби включають такі найголовніші підсистеми діяльності: підсистема оцінки персоналу при прийомі на роботу, підсистема завдань, обов'язків, прав, відповідальності і вимог до знань та умінь посадовця; підсистема умов праці (фізичне середовище, розпорядок дня, соціально - психологічний клімат в колективі); підсистема оцінки результатів праці; підсистема посадового і професійного просування (ротації); підсистема підвищення кваліфікації персоналу; підсистема переведення на іншу роботу (звільнення, скорочення).

УПРАВЛІНСЬКИЙ МЕНТАЛІТЕТ - стильова характеристика керівника, в якій яскраво виражається пріоритетний профіль його діяльності як самотнього і неповторного управлінця.

УЯВА – пізнавальний психічний процес, результати якого трансформуються в образи та ідеї людини. Такі образи та ідеї виникають не під прямим впливом зовнішніх стимулів, а на основі попереднього досвіду людини. **У.** дозволяє програмувати майбутню поведінку та умови, в яких ця поведінка буде здійснюватися. Надзвичайно важливе значення **У.** має у тих видах професійної діяльності людини (художники,

письменники, конструктори, інженери, дизайнери та ін.), коли необхідно мисленнєво побачити результат праці до її початку. Розрізняють **У активну** (образи породжуються свідомо за участю волі), **У. пасивну** (образи породжуються спонтанно, без участі волі), **У. продуктивну** (породжуються нові й оригінальні образи, які ні в цілому, ні частково не мають відомих аналогів) та **У. репродуктивну** (породжуються нові й оригінальні образи на основі поєднання добре відомих елементів).

УЯВЛЕННЯ - образ предметів (явищ, подій), який виникає на основі минулого досвіду людини шляхом його відтворення у пам'яті або в уяві. На відміну від сприйняття (сприймається лише теперішнє) **У.** носять узагальнений характер минулого і можливого майбутнього. **У.** відіграють важливу роль у вирішенні розумових завдань, особливо тих, які вимагають нового „бачення” проблеми.

Ф

ФАБУЛА - ланцюг подій, викладених в їхній логічній причинно часовій послідовності.

ФАКТ – дійсна подія (явище, випадок), яка є підтвердженням будь-якого положення або висновку.

ФАКТОР – умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу або явища, яка визначає його характер або одну з характерних рис.

ФАКТОР РИЗИКУ – один з

факторів (різноманітні незвичайні умови зовнішнього і внутрішнього середовища), який може викликати або спровокувати загрозу здоров'ю і навіть життю людини. **Ф. р.** враховуються у тих професіях, які висувають підвищені вимоги до людини, її працездатності.

ФАЛЬСИФІКАЦІЯ - навмисне викривлення або неправильне тлумачення подій (фактів, явищ) із корисливих міркувань.

ФАНАТИЗМ – крайня межа пристрасної відданості індивіда певній ідеї (поглядам, думкам чи практичним діям) на основі „сліпої” віри у неї. **Ф.** супроводжується заниженою самокритичністю і нетерпимістю до будь-яких інших ідей (поглядів, думок чи практичних дій).

ФАНТАЗІЯ - процес створення людиною нових образів та ідей на основі узагальнення минулих вражень, досвіду.

ФАХ – вид трудової діяльності людини (професія, основна кваліфікація, спеціальність), виконання якої вимагає від неї певної підготовки.

ФЕНОМЕН - незвичайне, виняткове, єдине в своєму роді явище, взяте у цілісності та єдності з його сутністю.

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ – напрямок у психології, предметом дослідження якого є сприймання і переживання людиною навколишнього світу та свого „Я”.

ФЕНОТИП - сукупність усіх ознак і властивостей організму, які сформувалися у процесі його індивідуального розвитку.

ФІКЦІЯ - неіснуюче, хибне, вигадане для прийняття його іншими за дійсне.

ФІЛАНТРОПІЯ - благодійність, допомога і заступництво заможних людей.

ФІЛОГЕНЕЗ - виникнення та еволюції форм свідомості у процесі розвитку історії людства.

ФІТОДІЗАЙНЕР – спеціаліст з художнього оформлення парків, газонів, скверів, презентацій, банкетів. **Ф.** створює інтер'єри приміщень з використанням декоративних рослин, квітів та рослинного матеріалу (висушених, штучних, зрізаних і рослин в горщиках). **Ф.** працює індивідуально серед природи, у квіткових магазинах (приміщеннях), в атмосфері, насиченій киснем і приємними ароматами. Засоби праці **Ф.** використовує ручні (аранжировочний ніж, секатор, ножиці, розсікатор) і механізовані (клеювий пістолет) інструменти. Використовує **Ф.** у своїй діяльності також хімічні розчини, фарбники, лаки.

ФЛЕГМАТИК – тип темпераменту людини, для якого є характерним низький рівень активності, повільність і спокійність у діях (міміці, мові), рівність і постійність почуттів (настрою). Нові форми поведінки **Ф.** виробляються повільно, але вони згодом набувають

стійкого характеру. **Ф.** наполегливий і завзятий „трудівник життя”, рідко виходить із себе, не схильний до афектів, рівний у стосунках, у міру комунікабельний. **Ф.**, розраховавши свої сили, завжди доводить розпочату справу до кінця. **Ф.**, залежно від умов, може характеризуватися позитивними (витримка, глибина думок, постійність, обґрунтованість тощо) та негативними рисами (в'ялість, слабкість, схильність до виконання лише звичних дій). Принципом взаємодії із **Ф.** є принципом „Не квап”.

ФОН – оточення, в якому має місце певне явище або відбувається якась подія.

ФРАНЧАЙЗИНГ – форма передачі іншій особі прав на використання своєї технології виробництва товару або послуги.

ФУНКЦІОНАЛЬНА НАДМІРНІСТЬ – перевантаженість працівника функціями, внаслідок чого він не спроможний забезпечити якість їх виконання.

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАН ЛЮДИНИ - комплекс наявних психофізіологічних функцій і якостей людини, який прямо або опосередковано забезпечує успішне виконання діяльності при певному рівні енергетичних затрат організму.

ФУНКЦІЯ – завдання, права й обов'язки людини, визначені посадою і пов'язані з діяльністю.

ФУТУРОЛОГІЯ – галузь наукових

теоретико-практичних знань про перспективи життя окремої людини і всього людства. **Ф.** можна вважати синонімом прогнозування і прогностики.

Х

ХАБІТУЛІЗАЦІЯ – перетворення у результаті багаторазових повторень тих чи інших дій у звичку.

ХАРАКТЕРНІСТЬ – чітко виражені своєрідні й типові риси окремої людини, які відрізняють її від інших.

ХАРАКТЕР - сукупність стійких індивідуально своєрідних властивостей людини, які формуються і проявляються у всіх її діях та поведінці. **Х.** проявляється у системі ставлення людини до дійсності, до інших людей (комунікативність, замкнутість), до справи (відповідальність, сумлінність та ін.), до себе (скромність, самокритичність, самовпевненість та ін.), до власності (щедрість, бережливість, жадібність та ін.). **Х.** не лише формується у діяльності, але й обумовлює здійснення різних видів діяльності (спілкування).

ХАРИЗМА - наділена в очах оточення і послідовників людина надто високим авторитетом, який ґрунтується на виняткових якостях (мудрість, героїзм) і які суттєво виділяють її від інших. Харизматична особистість це публічна особа, найчастіше державний чи громадський діяч.

ХВИЛЮВАННЯ - стан небезпеки, неповної інформованості людини у відповідальних ситуаціях з невизначеними наслідками. **Х.** інформує людину про можливу небезпеку, спонукає її до активного пошуку й конкретизації цієї небезпеки. Негативним наслідками **Х.** є поява відчуття безпорадності, невпевненості у собі, безсилля перед зовнішніми факторами, перебільшення їх значущості й загрозового характеру. Зовнішніми проявами **Х.** є зниження працездатності, загальна дезорганізація діяльності і поведінки людини.

ХЕД-ХАНТЕР - фахівець з пошуку професіоналів. **Х.** - **х.** шукають професіоналів не на біржах праці, а в офісах компаній - конкурентів. Для домовленості про особисту зустріч **Х.** - **х.** повинен правильно оцінити сили кандидата, щоб переманити його у фірму клієнта. **Х.** - **х.**, як правило, використовує метод прямого пошуку. Бажаний результат досягається: оцінкою реальних можливостей компанії-замовника (обґрунтованість замовлення); точним описом вакантної посади; вивченням корпоративної культури і стилю керівництва компанії; аналізом діяльності конкуруючих фірм; детальним вивченням кар'єри і досягнень кандидата; підготовкою зустрічі працедавця і претендента і т.д. Для ефективного виконання професійних обов'язків **Х.** - **х.** повинен: у будь-якій ситуації зберігати спокій і оптимізм (стресостійкість); мати розвинене системне мислення й інтуїцію; уміти аналізувати інформацію і робити

вірні висновки; бути комунікабельним, сміливим, наполегливим і вольовим. Діяльність **Х. - х** (я сам визначу і знайду того, хто вам дійсно потрібний для успішної роботи компанії) суттєво відрізняється від діяльності рекрутера (дайте мені інформацію про вакансію і я підберу кандидата). **ХИСТ** – здібності до чого-небудь, обдарування.

ХОЛЕРИК - тип темпераменту людини, для якого є характерним підвищена збудливість, поривчастість і активність у діях. Їм властиві різкість і нестримність рухів, сила, імпульсивність, яскравість емоційних переживань. Внаслідок неврівноваженості, захопившись справою, **Х.** схильний діяти з усіх сил, надміру. Люди з темпераментом **Х.** ініціативні, енергійні, принципові і одночасно дратівливі, нестримані, запальні і нездатні до самоконтролю при емоційному навантаженні. Принципом підходу до **Х.** є принцип „Ні хвилини спокою”. **Х.** дратує одноманітна робота, але до нових обставин він адаптується швидко. **Х.** постійно повинен діяти, інакше всю свою активність він буде спрямовувати на колектив і може негативно впливати на мікроклімат в ньому.

ХОЛОДНОКРОВНІСТЬ – здатність людини володіти собою, бути стриманою, спокійною у напружених ситуаціях діяльності і поведінки.

ХОТІННЯ - вольова змобілізованість людини на вибір

шляхів і засобів досягнення мети.

ХРОНОПСИХОЛОГІЯ – дослідження періодичних змін в психологічних процесах і поведінці людини.

Ц

ЦЕНТРАЛЬНА НЕРВОВА СИСТЕМА - основна частина нервової системи людини, що складається з накопичення нервових клітин (нейронів) та їх відростків. До **Ц. н. с.** входить спинний та головний мозок, які регулюють діяльність окремих органів та систем, забезпечують взаємозв'язок між ними, єдність і цілісність функціонування високо розвинутого організму у взаємодії з навколишнім середовищем.

ЦИВІЛІЗАЦІЯ – розвиток духовної і матеріальної культури суспільства, рівень якого досягла та чи інша суспільно-економічна формація.

ЦИКЛ – сукупність взаємопов'язаних процесів, які створюють впродовж певного часу закінчене коло розвитку чогось.

ЦІЛЕСПРЯМОВАНІСТЬ - здатність людини регулювати свою поведінку для досягнення заздалегідь поставленої мети.

ЦІЛЬ - бажаний (ідеальний) результат, який усвідомлено спонукає діяльність і поведінку людини до його досягнення.

ЦІННІСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСОБИСТОСТІ - актуальна але ще

не реалізована система ціннісних орієнтацій у соціальній, трудовій, моральній, політичній, естетичній та інших сферах, яка може бути задіяна для досягнення ідеалів і життєвих цілей.

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ - суб'єктивно ідеалізоване і мотивоване відображення у свідомості особистості (групи, колективу, спільноти) цінностей на конкретному етапі історичного розвитку, „програмує” і визначаючи всю генеральну лінію поведінки та діяльності на тривалий термін. **Ц. о.** дозволяють особистості (групи, колективу, спільноти) ранжувати об'єкти соціальної дійсності і мотиви поведінки за їх значущістю для неї. Система **Ц. о.** формується у процесі соціалізації особистості (засвоєння соціального досвіду) і відображається у намірах, мотивах, переконаннях, потребах та інтересах.

ЦІННОСТІ - фундаментальні продукти матеріальної і духовної діяльності суспільства, які стають предметом потреб людини, забезпечують у такий спосіб її життєдіяльність.

ЦИНІЗМ - безсоромність, нахабність, груба відвертість у поведінці людини, її зухвало-презирливе ставлення до загальноприйнятих норм моральності та пристойності.

Ч

ЧАРІВНІСТЬ - уміння людини викликати симпатії оточуючих.

ЧВАНСТВО - зарозуміле ставлення людини до інших, їх знань, досвіду, та цінностей. Зовнішніми проявами **Ч.** людини є завищена самооцінка неї свого громадського положення, перебільшення власних здібностей і можливостей, звеличення досягнутих успіхів, неадекватне уявлення особистої винятковості.

ЧЕРСТВІСТЬ - нездатність особистості до співпереживання, її неспроможність зрозуміти радощі і смуток інших. Зовнішніми проявами **Ч.** людини є замкнутість, некомунікабельність, потенційна здатність на жорстокі дії та вчинки.

ЧЕСТОЛЮБНІСТЬ - підвищена чутливість особистості до того, що зачіпає її чесність, визнання, повагу та пошану.

ЧЕСТЬ - усвідомлення особистістю свого суспільного значення і визнання цього з боку суспільства. **Ч.** є ознакою особистої гідності та порядності людини, спосіб поведінки і дій якої відповідає заданим соціальною спільнотою нормам і вимогам.

ЧУЙНІСТЬ - здатність людини розуміти інших, виявляти турботу про них, співчутливо і уважно ставитись до оточуючих.

ЧУТКИ - вид комунікації, у процесі якої передається емоційно значуща реальна або вигадана для інших інформація (повідомлення). Основною причиною появи **Ч.** є інтерес осіб до теми комунікації і їхня незадоволеність отриманим об'ємом надійної інформації, яка

спонтанно доповнюється (інтерпретується, змінюється). Характеристиками **Ч.** є експресивна (емоційний зміст сюжету) та інформаційна (надійність інформації) ознака. За експресивною ознакою розрізняють три типи **Ч.**: чутки-бажання, чутки-пострахи і агресивні чутки. За інформаційною ознакою **Ч.** розрізняються від повністю недостовірних до майже достовірних.

ЧУТЛИВІСТЬ - здатність організму реагувати на широкий діапазон зовнішніх і внутрішніх подразників (від найменших до найпотужніших). Можливість такого реагування дозволяє людині вчасно відчутти загрозу для свого існування і у найкоротші терміни скористатися сприятливими умовами для її усунення (уникнення).

Ш

ШАРЛАТАН - людина, яка неправдиво видає себе за знавця чого-небудь.

ШВИДКІСТЬ МИСЛЕННЯ - здатність людини швидко оцінювати непередбачувані ситуації й у короткий термін приймати правильне рішення. **Ш. м.** конче необхідна льотчикам, водіям, операторам тощо.

ШИРОТА МИСЛЕННЯ - здатність людини бачити проблему у взаємозв'язку з іншими явищами.

ШКАЛА ОЦІНОК - числова система розподілу сукупності

об'єктів, які вивчаються за рівнем прояву загальної для них властивості.

ШЛЯХЕТНІСТЬ - уміння особистості поводитися адекватно складній ситуації, підніматися над обставинами і здійснювати безкорисливі вчинки. В основі **Ш.** людини лежить її гуманність, доброзичливість, чесність, відкритість і повага до інших.

ШОК - загрозливий життю людини загальний стан, який виникає внаслідок реакції організму на психічні, фізичні чи інші травми (травматичний, опіковий, операційний та ін.). Людина у **Ш.** стані потребує екстреної медичної допомоги.

Щ

ЩАСТЯ - почуття безмежної радості людини від найповнішого задоволення власним життям.

ЩИРІСТЬ - здатність людини діяти так, у правильності і відповідності чого ні людина, ні її оточуючі не сумніваються. Щирій людині притаманні відвертість, чесність, сердечність, прихильність, відданість якійсь справі або ідеї.

Ю

ЮНІСТЬ - перехідний період у віковому розвитку людини від дитинства до самостійного й дорослого життя. У вік **Ю.** завершується процес фізичного дозрівання людини. Головним

новоутворенням у структурі особистості **Ю.** віку є спрямованість у майбутнє, якій підпорядковується діяльність і поведінка, інтереси і наміри людини. У такій спрямованості особистості вирішення проблеми професійного самовизначення, подальшого життєвого шляху і набуття своєї ідентичності перетворюються в „афективний центр” життєвої активності. Провідною діяльністю у **Ю.** є професійно-навчальна діяльність. У вік **Ю.** остаточно долається залежність від дорослих і утверджується самостійність особистості. У стосунках з однолітками зростає значущість індивідуальних контактів. **Ю.** - це напружений період розвитку моральної самосвідомості, формування ціннісних орієнтацій, стійкого світогляду і громадянських якостей. Відповідальні і складні завдання, які не вирішуються у цьому віці, можуть призвести до гострих внутрішніх конфліктів і глибоких переживань, кризового перебігу процесів розвитку, різних відхилень у поведінці від прийнятих у суспільстві норм.

ЮРИДИЧНА ОСОБА - правоздатний суб'єкт цивільного права (державні або приватні підприємства, установи, фірми, організації), який має визначену Статутом (Положенням) організаційну структуру, власний рахунок у банку, свою печатку, товарний знак. Будь-яке підприємство (установа, фірма, організація) набувають права **Ю. о.** особи з моменту державної реєстрації.

Я

„**Я**” - поняття для позначення ядра особистості, її свідомості і самосвідомості. „**Я**” є своєрідним центром управління поведінкою, діяльністю і спілкуванням, у якому зосереджена вся сутність людини.

ЯВИЩА АНТИСОЦІАЛЬНІ - явища соціального життя, які суперечать і вступають у протиріччя із загальноприйнятими нормами. До найбільш небезпечних **Я. а.** відносяться тероризм, алкоголізм, наркоманія, злочинність, дармоїдство та інші форми соціального паразитизму.

ЯВИЩЕ - все те, що відбувається в оточуючій людину дійсності і має місце як подія, факт.

„**Я**” **ІДЕАЛЬНЕ** - сукупність уявлень людини про те, ким вона хотіла б бути і ким, на її погляд, вона може стати, зважаючи на притаманні їй якості.

ЯКІСТЬ - суттєва визначеність об'єкта, завдяки якій він є саме тим, а не іншим об'єктом. **Я.** відображає стійке взаємовідношення складових елементів об'єкта, які характеризують його специфіку, істотні ознаки і відрізняють його від інших об'єктів.

Я – КОНЦЕПЦІЯ - відносно стійка, усвідомлена і неповторна система уявлень індивіда про самого себе, на основі якої він будує свою взаємодію з іншими людьми і ставиться до себе. **Я - к.** як цілісний, хоч і не позбавлений внутрішніх

суперечностей образ власного „Я”, включає когнітивний (образ своїх якостей, здібностей та ін.), емоційний (самоповага, самооцінка, самовираження та ін.) та ціннісний (прагнення підвищити свою самооцінку за рахунок вольових зусиль) компоненти. Складовими **Я - к.** є „Я” - реальне (діюче уявлення про себе), „Я” – майбутнє (яким повинен бути), „Я” – динамічне (яким маю намір стати) і „Я” – ідеальне (яким бажаю стати). Узгодження між „Я” - ідеальним і „Я” - реальним є джерелом розвитку особистості. Проте суттєва розбіжність між ними може стати джерелом внутріособистісних конфліктів і негативних переживань. Важливою функцією **Я - к.** є забезпечення внутрішньої узгодженості особистості, відносної

стійкості її поведінки.

ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ - складні соціально та біологічно обумовлені структурні компоненти особистості, які вбирають у себе психічні процеси, властивості, утворення, стійкі стани й обумовлюють стійку поведінку особистості у соціальному і природному середовищах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Англо-русский минимум психологических терминов с указанием русских эквивалентов. – М.: „Путь”, 1983. – 287 с.
2. Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь - справочник по психологической диагностике. – К.: „Наукова думка”, 1989. – 197 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: „Либідь”, 1997. – 376 с.
4. Еникеев М.И. Энциклопедия: общая и социальная психология. – М.: „Приор”, 2002. – 559 с.
5. Етимологічний словник української мови: В 7 т. /Редкол. О.С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К.: „Наук. думка”, 1985. - Т. 2. – 572 с.
6. Коллектив, личность, общение: Словарь социально-психологических понятий /Под ред. Е.С.Кузьмина. – Л., 1987. – 143 с.
7. Кондаков И.М. Психология: иллюстрированный словарь. – СПб: „Прайм-Еврознак”, М.: „Олма-Прес”, 2003. – 508 с.
8. Кордкэл М.. Психология А – Я: Словарь – справочник /Пер. с англ. Ткаченко К.С. – М.: „Торговый дом Гранд”, 1999. – 442 с.
9. Краткий психологический словарь /Под общ. ред. Петровского А.В., Ярошевского М.Г. –М.: „Педагогика”, 1985. – 430 с.
10. Лиз Бурбо, Мишлин Сен-Жак Большая энциклопедия Сущности /Перев. с фр. Трилиса В. – М.: „ООО Издательский дом София”, 2005. – 416 с.
11. Медведев В.И., Парачев В.М. Терминология инженерной психологи: Справочник. – Л.: „Военно-медицинская академия”, 1971. – 295 с.
12. Основы психологических знаний: Учебное пособие /Автор - составитель Щекин Г.В. – К.: „МАУП”, 1999. – 147 с.
13. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий. – М.: „Вышая школа”, 1984. – 134 с.
14. Психологические термины и понятия: Словарь (пер.с англ.)

/Боковиков А.М. и др.. – М.: „Независимая фирма КИСС”, 2000. – 304 с.

15. Психиатрический энциклопедический словарь /Стоищенко И.А., Коева П.И. и др. – К.: „МАУП”, 2003. - 1195 с.

16. Психологическая энциклопедия (2 изд.) /Корсани Р., Ауэрбах А. – СПб.: „Питер”, 2003. – 1094 с.

17. Словарь психологических терминов /Отв. ред. Газенко О.Г. – М.: „Наука”, 1987. – 193 с.

18. Словник-довідник термінів з конфліктології /За ред. Перен М.І.. – К., 1995. – 332 с.

19. Професійна освіта: Словник /За ред Нічкало Н.Г. – К.: „Вища школа”, 2000. – 420 с.

20. Психологічний словник /За ред. Войтка В.І. – К.: „Вища школа”, 1982. – 215 с.

21. Психологический словарь /Давыдов В.В. и др. – М.: „Педагогика”, 1996. – 440 с.

22. Психологический словарь (2-е изд.) /Сост. Карпенко Л.А., ред. Ярошевский М. Г. – М.: „Политическая литература”, 1990. – 473 с.

23. Філософський словник (2-е видан.) /За ред. Шинкарука В.І. – К.: „Українська Енциклопедія”, 1986. – 763 с.

24. Encyclopedia of psychology. Second. end. Consini, Yol. 1-4, - N. – Y. Ete, 1994. - 541 с.

25. Wörterbuch der Psychologie. VEB Bibliographisches Institut, - Leipzig, 1976. – 658 с.